

บทที่ ๓

หลักฐานที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

๓.๑ ประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

๓.๒.๑ ประวัติความเป็นมาของจังหวัดหนองคายและเทศบาลเมืองหนองคาย

ก่อนที่เราจะศึกษาประเด็นอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับพิธีบุญแจกข้าวหรือการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น ประเด็นแรกที่เราจะพึงทำความเข้าใจก็คือ ประเด็นเรื่องประวัติความเป็นมาของจังหวัดและความเป็นมาของพื้นที่ศึกษาก่อน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ประวัติความเป็นมาของจังหวัดหนองคาย

ก.ประวัติในยุคก่อนประวัติศาสตร์

บริเวณลุ่มน้ำโอมง (ห้วยโอมง) อ.ท่าบ่อ พบว่ามีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ มีชื่อเรียกว่า “แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน” อยู่ที่ตำบลโคกคอน อำเภอท่าบ่อ หม้อดินโบราณที่ได้จากแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน เป็นชนิดที่ไม่มีสี แต่มีลายเส้นขูด ลายเชือกทาบ นอกจากนี้ยังพบเครื่องประดับหินแก้ว ทั้งลูกปัด กำไล เศษสำริด จำนวนมาก ชาวบ้านบางคนมีเครื่องมือหินพวก ขวานหินขัด หัวธนูหิน เครื่องมือหินเหล่านี้ น่าจะมีมาก่อนยุคบ้านเชียง รอบโบสถ์วัดศรีสะอาดกลางหมู่บ้าน มีเสมานหินสมัย ทวาราวดีและครกหินใหญ่ที่น่าจะเป็นเบ้าหลอมโลหะ เชื่อว่าคนโบราณบ้านโคกคอนแห่งนี้ จะต้องสัมพันธ์กับภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานีแน่นอน ที่สำคัญ ยิ่งไปกว่านั้นยังพบ “เหรียญเงินพูนัน” อายุประมาณ ๒ พันปีด้วย ซึ่งเหรียญเงินชนิดนี้เคยมีการพบที่ เมืองออกแก้วทางเวียดนามใต้ ปากแม่น้ำโขงก่อนออกทะเล และที่เมืองอุทองโบราณ จังหวัด สุพรรณบุรีและเมืองนครชัยศรีโบราณ จังหวัดนครปฐมก็พบ การพบเหรียญเงินสมัยพูนันเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าแหล่งโบราณคดีมีพัฒนาการมา ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงต่อเนื่องมาถึงยุคตอนต้น ประวัติศาสตร์ด้วย ทั้งยังมีการติดต่อเชื่อมโยงทางสังคมกับดินแดนอื่นด้วย นอกจากนี้ยังพบกระดูก มนุษย์กระจายอยู่ทั่วไปตามแหล่งโบราณคดีนี้ ส่วนเศษเครื่องปั้นดินเผาที่ถือว่าเป็นยุคแรก ๆ นี้ พบมากในเขตตอนเหนือของจังหวัดหนองคาย และทางตอนเหนือของจังหวัดหนองคายยังเป็นแหล่งถลุง โลหะสมัยโบราณ มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโลหะ หนองคายพบที่ ภูโล้น อ.สังคม ซึ่งเป็นแหล่งทำเหมืองแร่ทองแดงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อีกแห่งหนึ่งคือบ้านหนองบัว ต.โคกคอน อ.ท่าบ่อ พบว่าเป็นแหล่งถลุงแร่โลหะขนาดใหญ่พอสมควร

ข. การตั้งถิ่นฐานในสมัยตอนต้นประวัติศาสตร์

เมื่อชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำโขงได้มีพัฒนาการทั้งทางสังคม การเมือง การปกครอง มาจนถึงยุคประวัติศาสตร์ก็ปรากฏว่ามีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของคนในหนองคาย หนาแน่นมากที่สุดแห่งหนึ่ง มีลายลักษณ์อักษรกล่าวถึงบ้านเมืองในแถบจังหวัดหนองคาย-เวียงจันทน์ มาตั้งแต่ยุคเจนละหรือฟูนัน และมีการปกครองที่เป็นอิสระจากอาณาจักรอื่น แต่มีการติดต่อกับอาณาจักรใกล้เคียงมาโดยตลอด ดังแสดงให้เห็นในโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบมากอยู่ในเขตจังหวัดหนองคายรวม ทั้งฝั่งนครเวียงจันทน์ ทั้งยังมีหลักฐานจากลายลักษณ์อักษรที่อาณาจักรใกล้เคียงและประเทศพม่าทะเล ติดต่อกันด้วยได้บันทึกไว้ถึงบ้านเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณหนองคาย-เวียงจันทน์ ดังที่ รศ.ดร.ธิดา สาระยา ได้วิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์อีสานไว้ในเรื่องอาณาจักรเจนละว่า “ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ ชื่อบ้านเมืองบริเวณทางตอนเหนือ ซึ่งเป็นดินแดนแห่งขุนเขาและลุ่มน้ำ เป็นต้นกำเนิดของอาณาจักรเจนละ ซึ่งเรียกว่าพวกเจนละบก

จังหวัดหนองคายนี้มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์และประวัติ ศาสตร์อย่างแน่นอนโดยมีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมต่อเนื่องมาโดยตลอด จนถึงยุคที่มีหลักฐานชัดเจนทางโบราณคดี เช่น ศิลารัก ศิลกรรมในโบราณสถาน โบราณวัตถุยุคต่าง ๆ ปรากฏหลงเหลือเป็นร่องรอยของยุคสมัยแต่ละยุคสมัย โดยที่ผู้คนหรือชุมชนมีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยไปตามภาวะเหตุการณ์ทางการเมืองการปกครอง มาตามลำดับ โดยเฉพาะเป็นช่วงประวัติศาสตร์อีสานโบราณที่ตรงกับยุคเจนละของโบราณ (ตามคำเรียกในเอกสารจีน) ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ ช่วงลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางแถบจังหวัดหนองคาย-เวียงจันทน์ ที่มีเอกสารจีน เรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า “เจนละบก”

ช่วงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มประชากรในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ต่อเนื่องและซ้อนทับกันในเรื่องของการรับอิทธิพลความเชื่อ ศาสนา จึงเรียกช่วงเวลานี้ว่าสมัยทวารวดี โดยมีหลักฐานทางศิลปกรรมของเจนละปะปนอยู่ในช่วงกลางสมัยทวารวดี แล้วจึงปรากฏอิทธิพลศิลปะขอมและลพบุรี ในช่วงทวารวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙) ชนพื้นเมืองแถบหนองคาย - เวียงจันทน์ อุดรธานี ได้รับเอาอิทธิพลความเชื่อของขอมอย่างเต็มที่ ทั้งนี้หมายถึงการยอมรับอำนาจการปกครองของชนชาติขอมทางด้านลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างด้วย จนกระทั่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ อำนาจขอมเสื่อมลงจึงปรากฏกลุ่มประชากรล้านช้างอพยพมาตั้งมั่นอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนนี้ตั้งแต่นั้นจนถึงปัจจุบัน^๑

^๑ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดหนองคาย (กรุงเทพฯ:คุรุสภาลาดพร้าว ๒๕๔๓)หน้า ๒๑

ค.พัฒนาการในประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองกับชื่อบ้านนามเวียง

พัฒนาการในประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองกับชื่อบ้านนามเวียง ในสมัยประวัติศาสตร์ปรากฏอยู่บนพื้นที่จังหวัดหนองคาย มีลำดับความเป็นมาและอายุต่างๆ กัน ดังนี้

เวียงคำ-เวียงคุกคู่แฝดเวียงจันทน์ ปรากฏชื่อเรียกทางฝั่งหนองคายปัจจุบันว่า “เวียงคุก” ที่อำเภอเมืองติดเขตอำเภอท่าบ่อ อยู่ตรงข้ามกับเมืองเวียงคำ (เมืองชายพอง) ทางฝั่งลาว ทั้งเวียงคำ-เวียงคุก น่าจะเป็นเมืองเดียวกัน พบหลักฐานโบราณสถานและโบราณวัตถุร่วมสมัยกันทั้งสองฝั่ง มีทั้งเสมาหินทวารวดีลพบุรี ต่อเนื่องถึงล้านช้าง

ความสำคัญของเวียงคำ - เวียงคุก นั้นนับเป็นแหล่งศึกษาพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของคนหนองคายโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๒๐ โดยเฉพาะช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ พบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับอำนาจการปกครองเหนือดินแดนนี้ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทั้งฝั่งเวียงคำ - เวียงคุก ทั้งนี้ตามหลักฐานปรากฏว่าฝั่งเวียงคุกของไทย (ชื่อเต็มคือเวียงคุกคำ ที่หมายถึง ครุดักน้ำ ต่อมา “คุกคำ” กร่อนเสียงเป็น “คุก” และ “คุก” ดังในปัจจุบัน เข้าใจว่าเวียงคุกคำในปัจจุบันก็คือเวียงคำในอดีตนั่นเอง) รวมทั้งที่ตั้งของวัดพระธาตุบังพวนซึ่งอยู่ถัดจากฝั่งแม่น้ำโขงเข้ามา ๕ กิโลเมตร มีซากวัดและพระสถูปเจดีย์รูปแบบต่าง ๆ รวม ๑๐๐ กว่าแห่ง ที่จะทำให้การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของศิลปะล้านช้างได้ดี กว่าที่อื่น

เวียงจัว ปรากฏชื่อในตำนานพระอริราชทูตว่าพระรัตนเถระและจุลรัตนเถระได้นำพระบรมธาตุ เขี้ยวฝาง ๓ องค์มาประดิษฐานไว้ที่โพนจิกเวียงหัว “จัว” คือวัวในสำเนียงภาคกลางและเชื่อว่าเป็นพื้นที่ในตำบลบ้านฝาง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เล่าสืบต่อกันมาถึงตำนานสำคัญของชุมชนโบราณแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนหนองคาย รวมทั้งภูพระบาทในจังหวัดอุดรธานีด้วยก็มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของชุมชนแถบนี้เช่นกัน

พระธาตุเวียงจัว เป็นรูปแบบศิลปแบบปะโค(สำเนียงเขมรว่าเปรี๊ยะโค)ของเขมรโบราณ พ.ศ. ๑๔๒๐ - ๑๔๔๐ (พุทธศตวรรษที่ ๑๕) มีทั้งทวารลัย ภาพสลักหิน และประติมากรรมหินในกัมพูชา ต่อเนื่องจากศิลปะแบบกุลเลน (จามกับขวา) มีประสาธปะโค โลเลย บากอง เป็นต้น และคงส่งอิทธิพลขึ้นมาถึงโพนจิกเวียงจัวด้วย เสียหายที่เทวรูปหิน ประติมากรรมสำคัญ บางวัดนำปูนพอกแปลงเป็นพระพุทธรูปแล้วแต่จากรูปถ่ายเก่าที่ผู้สนใจเคยถ่าย ไว้ ผู้เชี่ยวชาญเขมรดูแล้วปรากฏว่าเป็นศิลปะแบบปะโค^๒

^๒ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดหนองคาย, หน้า ๓๐.

เวียงนกง อยู่ติดห้วยโงง เขตกิ่งอำเภอโพธิ์ตาก มีเสมานินยุคทวาราวดีถึง ๕๒ ชั้น ซึ่งได้ขนย้ายไปไว้ที่วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ ปรากฏชื่อปากโงงหรือห้วยโงงนี้ ในตำนานพระอูรังคะธาตุว่า “หมื่นนันทอวราม มีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งอยู่ปากห้วยนกงหรือปากโงงก็เรียก” ห้วยโงงมีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาภูพานแดนที่ตั้งของอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท จากหลักฐานโบราณสถานโบราณวัตถุต่าง ๆ ตามเส้นทางนี้พบว่ามีความเชื่อมโยงกันอยู่มากและน่าจะเป็นถึงเส้นทางการค้า ในสมัย “สามเหลี่ยมทองคำโบราณ” ด้วย “โงง” ไม่มีในภาษาถิ่นอีสานแต่ในภาษาของชาวโล้(กะโซ่ ข่าโซ่) ซึ่งพูดภาษาตระกูลมอญ – เขมร (ยังมีคนชาวโล้อาศัยอยู่ที่อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดหนองคาย) มีคำว่า “โหม่ง” แปลว่า “นกง” และที่โบสถ์พระเจ้าองค์ตื้อ อำเภอท่าบ่อ ซึ่งเดิมห้วยโงงมาออกแม่น้ำโขงตรงนี้มีเจดีย์สำคัญเป็นที่หมายเรียกว่า “ธาตุนกง”

เปงจานนครราช กิ่งอำเภอรัตนวาปีปัจจุบัน บริเวณที่ทำการนิคมสร้างตนเอง มีเสมานินขนาดใหญ่เหลืออยู่ชิ้นหนึ่งที่เหลือรอดจากการกวาดทิ้งลงแม่น้ำโขง เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าพ่อเปงจาน” มีอายุอยู่ในยุคทวาราวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ที่ฐานมีอักษรปัลลวะอินเดียจารึกไว้แต่เลอะเลือนจนอ่านไม่ได้ ยังมีร่องรอยของเมืองโบราณอยู่ทั่วบริเวณริมแม่น้ำโขงเป็นแนวยาวถึง ๑๐ กิโลเมตร เมื่อลองขุดลึกลงไปใต้บริเวณนี้เพียงไม่กี่นิ้วก็พบซากกองอิฐกองอยู่ มาก สันนิษฐานได้เลยว่าน่าจะเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่และมีความสำคัญมากแห่งหนึ่ง

เมืองหล้าหนอง -หนองคาย หลักฐานเก่าแก่ที่สุดของเมืองหล้าหนองคือ พระธาตุนองคาย เชื่อว่าเป็นพระธาตุฝ้าตีนขวา อายุราว ๆเดียวกับพระธาตุบังพวน ในตำนานพระอูรังคะธาตุก็มีกล่าวไว้ตอนเดียวกับการอพยพของเจ้านายราชวงศ์เมือง ร้อยเอ็ดมาตั้งบ้านเมืองอยู่เมืองสุวรรณภูมิแต่ก่อน “...นางน้ำเลี้ยงพอนมจึงพาเจ้าสังขวิขุมารออกมาตั้งเมืองอยู่หนอง...ให้ ชื่อว่า “เมืองลาหนองตลอดไปถึงปากห้วยบางพวน” เมืองลาหนองหรือเมืองหล้าหนอง ในตำนานอูรังคะธาตุ คือเมืองเดียวกันสมัยนั้นเชื่อว่ายังไม่มีคำว่า “คาย” ปรากฏ (“คาย” มาจากคำว่า “ค่าย” ซึ่งมาจากคำว่า “ค่ายบกหวาน” สมัยที่กองทัพไทยมาตั้งค่ายตีเมืองเวียงจันทน์อยู่บริเวณริมหนอง มีต้นบกหวานจึงเรียกว่า หนองค่ายบกหวาน ซึ่งกลายมาเป็นนิมิตชื่อเมืองหนองคายปัจจุบัน) ต่อมาพระอรหันต์ ๘ รูปได้นำพระบรมธาตุมาบรรจุที่นี่ สมัยต่อมาสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงสร้างพระเจดีย์ครอบพระธาตุฝ้าตีนขวานั้นไว้ จนกระทั่งแม่น้ำโขงไหลกัดเซาะตลิ่งพัง เป็นผลให้พระธาตุลุ่มจมลงอยู่ในแม่น้ำโขงมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๔๓๘ เอเจียน แอมอนิเย เดินทางผ่านมาหนองคายก็พบว่าพระธาตุจมอยู่แต่ก่อนแล้ว) เห็นแต่เพียงยอดฐานกลางแม่น้ำโขงเวลาน้ำขึ้นน้ำตึงต้องทำเครื่องหมายไว้ พอ

หน้าแล้งก็จะเห็นส่วนยอดฐานพระธาตุโผล่อยู่กลางแม่น้ำโขง^๓ ชาวบ้านยังให้ความเคารพกราบไหว้ เชื่อกันว่าเวลาเข้าพรรษาจะมีพญานาคมาถือศีลภาวนาอยู่บริเวณพระธาตุหนองคาย นี่เป็นประจำ

ง. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองต่างๆ ในสมัยราชอาณาจักรล้านช้าง เชียงทอง หลวงพระบาง-เวียงจันทน์

๑. เมืองปากห้วยหลวง มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงมาตั้งแต่สมัยราชอาณาจักรล้านช้างเชียงทอง(หลวงพระบาง) โดยเจ้าเมืองปากห้วยหลวง มีราชทินนามว่า “พระยาปากห้วยหลวง” เมืองปากห้วยหลวงน่าจะเป็นบ้านเป็นเมืองมาตั้งแต่สมัยปลายทวารวดี ปรากฏชื่อเมืองปากห้วยหลวงในพงศาวดารลาวมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้างุ้มแห่ง ราชอาณาจักรล้านช้าง ประวัติศาสตร์ลาว ที่มหาสิลา วีระวงศ์ เรียบเรียงไว้ถึงตอนที่พระเจ้าฟ้างุ้มยกทัพมาตีเอาเวียงจันทน์ เวียงคำ และบ้านเมืองแถบทางใต้ ราชอาณาจักรล้านช้างเชียงทอง เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๘๘ และได้จัดระเบียบการปกครองราชอาณาจักรล้านช้างใหม่ให้ “เวียงปากห้วยหลวง” จัดอยู่ในเมือง เช่นเดียวกับเวียงจันทน์ เวียงคำ และให้พระยาปากห้วยหลวงเป็นเจ้าเมือง เมื่อสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่นครเวียงจันทน์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๙๓ แล้วเมืองปากห้วยหลวงก็ยังมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงดังที่เคยเป็นมา

หลักฐานที่พบในเมืองโบราณปากห้วยหลวง ซึ่งตั้งอยู่ ณ ปากน้ำห้วยหลวงหรือที่ตั้งของอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคายปัจจุบัน พบว่ามีซากวัดร้างจำนวนมาและวัดที่ยังใช้การอีกจำนวนหนึ่งและพบว่ามีศิลาจารึกมากที่สุดแห่งหนึ่งในการสำรวจเมืองโบราณภาคอีสานและลาวเป็นศิลาจารึก ด้วยอักษรไทยน้อย (คล้ายอักษรลาว) ซึ่งปรากฏนามพระยาปากห้วยหลวงองค์สำคัญดังต่อไปนี้

เจ้าชายมุย

เจ้าชายมุย เป็นโอรสของท้าวคำเต็มซ่า เจ้าเมืองปากห้วยหลวง (ท้าวคำเต็มซ่า เป็นพระราชโอรสของพระยาสามแสนไทไตรภูวนาถ กษัตริย์เมืองเชียงทองต่อจากพระเจ้าฟ้างุ้ม) ภายหลังเมื่อเจ้าเมืองปากห้วยหลวงพระบิดาสวรรคต จึงได้เป็นพระยาปากห้วยหลวงต่อจากพระบิดา เมื่อท้าววังบุรีเจ้าเมืองเวียงจันทน์ขึ้นไปเสวยราชย์ที่เมืองหลวงพระบาง เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๙ (พระนามใหม่ว่า”สมเด็จพระไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว”) เจ้าชายมุยจึงได้ขึ้นไปครองเมืองเวียงจันทน์แทนตั้งแต่นั้น ภายหลังเจ้าชายมุยและเสนาบดีเมืองเวียงจันทน์คิดแยกตัวเป็นเอกราช จากราชอาณาจักรล้านช้างเชียงทองในพงศาวดารลาว ฉบับกะชวงสีกสาทิกาน (ลาว) บันทึกตอนนี้ว่า เจ้าชายมุยเป็นกบฏและถูกปลงพระชนม์ในรัชกาลพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วนั้นเอง

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

พระยาจันทร

พระยาจันทร เป็นเจ้าเมืองปากห้วยหลวงสืบต่อจากเจ้าชายมุย ปรากฏชื่อพระยาจันทรในศิลาจารึกวัดแดนเมือง ๒ (พระเจ้าโพธิสาราช สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๘ พระองค์ครองเมืองเชียงทอง พ.ศ. ๒๐๖๓ - ๒๐๙๓) ว่า “...ข้อยกับวัดกับพระ แต่ชายมุย แลลุงพระยาจันทร ได้หยาดน้ำไว้ ว่าไผ่ยังถอนออกไปหาขุนให้เอาไว้ดังเก่า...” จารึกวัดแดนเมือง ๒ ที่พระเจ้าโพธิสาราช โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อคราวเสด็จมาอุทิศที่ดินและสิ่งของให้กับวัดแดนเมือง โดยจารึกดังกล่าวยังมีข้อความถึงเจ้าเมืองปากห้วยหลวงคนก่อนที่เคยอุทิศ ที่ดินและข้าวัดแก่วัดแดนเมืองก่อนพระองค์จะเสด็จมาบูรณะวัดแดนเมืองและ สร้างศิลาจารึกหลักนี้ไว้ด้วย^๔

พระยาแสนสุรินทรลือชัย

พระยาแสนสุรินทรลือชัย เป็นเจ้าเมืองปากห้วยหลวงสืบต่อจากพระยาจันทร สมัยนี้เมืองปากห้วยหลวงมีบทบาททางการเมืองในราชอาณาจักรล้านช้างมากกว่า สมัยใด ตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งทรงให้พระยาแสนสุรินทรลือชัยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกลาโหมด้วย (เพี้ยเมืองแสน) เคยเป็นกำลังสำคัญของสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชในคราวไปตีเมืองเชียงแสน เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๙๘ เมื่อทรงย้ายราชธานีลงมาตั้งอยู่ที่เวียงจันทน์ ก็ได้เป็นกำลังหลักช่วยเหลือการสร้างพระนครเวียงจันทน์ ชาติหลวง งานพระราชสงครามทุกแห่งและเป็นผู้สำเร็จราชการปกครองราชอาณาจักรล้านช้าง เวียงจันทน์ หลังจากสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเสด็จสวรรคตเมื่อคราวทำสงครามกับพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๔

เมืองปากห้วยหลวงในสมัยพระยาแสนสุรินทรลือชัย ถือว่าเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนครหลวงเวียง จันทน์มาก เนื่องจากพระมหาลี “เจ้าจอมมณี” ของสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ก็คือบุตรของพระยาแสนสุรินทรลือชัย ที่ทรงเป็นพระราชมารดาของพระหน่อแก้ว (มุกปาฐะชาวหนองคายว่า ทรงมีพระราชธิดาอีก ๓ พระองค์ คือ เจ้าหญิงสุก เจ้าหญิงเสริม เจ้าหญิงใส ซึ่งได้สร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ขึ้น ๓ องค์ คือ พระสุก พระเสริม พระใส) ที่เมืองปากห้วยหลวง สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงเสด็จมาสร้างวัดถินดู่ (ปัจจุบันชื่อวัดผดุงสุข) เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๙๔ ซึ่งเป็นปีที่สองหลังจากที่ทรงย้ายราชธานีจากเชียงทอง (หลวงพระบาง) มานครเวียงจันทน์แล้ว และยังปรากฏหลักฐานเป็นศิลาจารึกวัดผดุงสุขที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของ เมืองปากห้วยหลวง และคาดว่าน่าจะมีการบูรณะวัดวาอารามจำนวนมากด้วยเช่นกัน

หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชสวรรคต (หายสาบสูญในสงครามล้านช้างกับพม่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๑๔) พระหน่อแก้ว พระราชโอรสองค์สุดท้ายทรงเยาว์วัยอยู่มากและน่าจะประทับ

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

อยู่กับพระยาแสน สุรินทร์ลือชัย ผู้เป็นพระอัยกา (ตา) อยู่ที่เมืองปากห้วยหลวงนครเวียงจันทน์ขาด กษัตริย์ พระยาแสนสุรินทร์ลือชัย จึงสถาปนาตนเองเป็นผู้สำเร็จราชการแทนทรงพระนามว่า “พระเจ้าสุมังคลาโยโกโพธิสัตว์” จากพระนามนี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ยกตนเป็นกษัตริย์แทนเพื่อรักษาตำแหน่ง กษัตริย์ที่แท้จริงไว้ให้กับหลานคือพระหน่อแก้วนั่นเอง ดังปรากฏในศิลาจารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา ๒ ที่สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๕ ว่า “สมเด็จพระพุทธพระเจ้าชื่อสุมังคลโพธิสัตว์ไอยกัศรราชสิทธิเดชลือชัยไกรภูวนา ธิปติศรีสุริวงศา แลพบิตรรัตนประโชติเสตตคัช้อจรรยทสุวรรณชัคสาธราชกุมาร..” หมายความว่าแผ่นดินราชอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์มีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง ถึง ๒ พระองค์ คือ พระองค์และหลานนั่นเอง ต่อมาเวียงจันทน์ตกเป็นของพม่าต้องส่งส่วยให้พม่าพระหน่อเมืองและพระเจ้าสุ มังคลาโยโกโพธิสัตว์ถูกจับไปอยู่เมืองพม่า แล้วให้พระมหาอุปราชาวรวิโส(พระอนุชาของ สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช) มาครองเมืองเวียงจันทน์แทน ภายหลังมีเหตุกบฏในเวียงจันทน์ พม่า จึงส่งพระสุมังคลาโยโกโพธิสัตว์กลับมาครองเมืองเวียงจันทน์ ในปี ๒๑๒๓ครองราชย์อยู่ได้อีก ๒ ปี ก็เสด็จสวรรคต ในปี ๒๑๒๕ รวมพระชนมายุ ได้ ๗๕ พรรษา ต่อมาพระยานครน้อย บุตรพระสุมังคลาโยโกโพธิสัตว์ จึงได้เป็นเจ้าแผ่นดินครองเวียงจันทน์ต่อ(ก่อนหน้านั้นน่าจะเป็นเจ้าเมือง ปากห้วยหลวงอยู่) แต่ไม่ถึงปีก็ถูกจับส่งไปกรุงหงสาวดีเพราะชาวเมืองไม่นิยมเห็นว่ามีเชื้อชาติกษัตริย์แต่ราชอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์จึงว่างจากกษัตริย์อยู่ถึง ๗ ปี

พระเจ้าวรรัตนธรรมประโชติเสตตคัชฯ และเมืองปากห้วยหลวง

พระหน่อแก้ว ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์เวียงจันทน์เมื่อเสนาอำมาตย์และคณะสังฆราชเวียงจันทน์ ได้พร้อมกันไปขอเอาพระหน่อแก้วจากกรุงหงสาวดีคืนมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินในปี พ.ศ. ๒๑๓๔ ขณะนั้นพระชนมายุได้ ๒๐ พรรษา ทรงมีพระนามว่า “พระวรรัตนธรรมประโชติเสตตคัช้อจรรยสุวรรณสมมุติอัครรัตนสาธราชบพิตร”

เมื่อครองราชอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองและพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง บ้านเมืองที่เคยแข็งข้อก็ยอมอ่อนน้อมถวายเครื่องราชบรรณาการตามเดิมทรงเสด็จ มาเมืองปากห้วยหลวงอยู่เนือง ๆ เนื่องจากยังมีพระญาติวงศ์ฝ่ายพระราชมารดาอยู่ในเมืองนี้ทรงสร้างวัดมูจลินทอาราม เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๓๗ ให้พระมหาสังฆราชามูจลินทมนิจจุฬาโลกประทับอยู่ พระวรรัตนธรรมประโชติฯ ครองราชย์อยู่จนถึงปี พ.ศ. ๒๑๔๑ ก็เสด็จสวรรคต

ทรงเสด็จ มาเมืองปากห้วยหลวงอยู่เนือง ๆ เนื่องจากยังมีพระญาติวงศ์ฝ่ายพระราชมารดาอยู่ในเมืองนี้ทรงสร้างวัดมูจลินทอาราม เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๓๗ ให้พระมหาสังฆราชามูจลินทมนิจจุฬาโลกประทับอยู่ พระวรรัตนธรรมประโชติฯ ครองราชย์อยู่จนถึงปี พ.ศ. ๒๑๔๑ ก็เสด็จสวรรคต^๕

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

เมืองปากห้วยหลวงสมัยขึ้นกับราชอาณาจักรไทย

ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เรียกปากห้วยหลวงว่าเมืองโพนแพน หลังปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๓๗๐ โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสุวอ บุตรหลานเจ้าเมืองยโสธร ซึ่งได้รับความดีความชอบในการช่วยทัพหลวงจากกรุงเทพฯ ปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ ให้เป็นพระปทุมเทวภิบาล เจ้าเมืองหนองคาย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๐ และในครั้งนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวตาดิ บุตรพระขัติยวงศา (สีลัง) เจ้าเมืองร้อยเอ็ด เป็นพระพิชัยสุริยวงศ์ เจ้าเมืองโพนแพนด้วย (โพนพิสัย น่าจะมาจากพระราชทินนามของเจ้าเมือง คำถิ่นลาวอีสานออกเสียง “พิชัย” เป็น “พิชัย” แต่ก่อนอาจจะเรียกเมืองโพนแพนเป็นเมืองโพนพระพิชัย ภายหลังจึงเปลี่ยนมาเป็นเมือง โพนพิสัย ; ผู้เรียบเรียง อมรรรัตน์ ปานกล้า) กระทั่งรัชกาลที่ ๕ เรียกเมืองปากห้วยหลวงโบราณ หรือเมืองโพนแพนเป็นเมืองโพนพิสัย (เอเจียน แอมอนิเย บันทึกการเดินทางในลาว พ.ศ. ๒๔๓๘ เรียกว่า เมืองโพนพิสัย) เกิดเหตุโจรสล่องยกพวกมาปล้นสดมภ์ตามชายพระราชอาณาเขตจนถึงเวียงจันทน์และ หนองคาย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ และตั้งมั่นอยู่ที่เวียงจันทน์ ครั้งนั้นพระปทุมเทวภิบาล (เคน) เจ้าเมืองหนองคาย มาช่วยราชการพระยามหาอำมาตยาธิบดี(ชื่น กัลยาณมิตร) ที่เมืองอุบลราชธานี สั่งให้กรมการเมืองหนองคายอยู่ดูแลเมือง เมื่อโจรสล่องบุกปล้นสดมภ์ก็เกิดความกลัวพากันหลบหนีไม่อยู่ป้องกันเมือง ฝ่ายเจ้าเมืองโพนพิสัย คือพระพิสัยสรเดช (หนู) ได้รับคำสั่งจากเมืองอุบลฯ ให้เกณฑ์คนไปช่วยเวียงจันทน์ พอไปถึงหนองคาย เจ้าเมืองโพนพิสัยเกิดกลัวโจรสล่องขึ้นมา จึงหวนกลับไม่คิดสู้ป้องกันเมือง เมื่อพระยามหาอำมาตยาธิบดี (ชื่น กัลยาณมิตร) เกณฑ์ทัพจากหัวเมืองลาว เขมรฝ่ายตะวันออกมาถึงหนองคายและปราบฮ่อจนแตกหนีไปทางทุ่งเชียงคำแล้ว จึงรับสั่งให้หาตัวกรมการเมืองหนองคายและเจ้าเมืองโพนพิสัย มาตัดหัวประหารชีวิตเพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างอีกต่อไป

เมืองโพนพิสัย หลังการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองอีสาน

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ (รศ.๑๑๒) สยามถูกกดดันจากฝรั่งเศส ห้ามไม่ให้มีกองทหารติดอาวุธอยู่ในบริเวณ ๒๕ กิโลเมตรจากชายแดน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายที่ทำการมณฑลลาวพวนจากเมืองหนองคาย มาตั้งอยู่ที่บ้าน เตือหมากแข้ง เมืองโพนพิสัยมีฐานะเป็นหัวเมืองจัตวา ภายหลังเปลี่ยนมาเป็นอำเภอโพนพิสัยขึ้นกับเมืองอุดรธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๘ อำเภอเมืองหนองคาย ซึ่งเคยเป็นอำเภอหนึ่งของเมืองอุดรธานี ได้รับการยกฐานะให้เป็นจังหวัดหนองคายอำเภอโพนพิสัยจึงได้ขึ้นกับจังหวัด หนองคายตั้งแต่นั้นมา

เมืองเวียงคุก (เวียงคำ)

เมืองเวียงคุกในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ เมืองเวียงคำ (เวียงคุก) เป็นคู่มือของเมืองเวียงจันทน์ ในขณะที่ศูนย์อำนาจการปกครองของพวกลาวล้านช้างยังอยู่ทางแคว้นเหนือ ซึ่งหลักฐานที่มีอยู่ในเมืองเวียงคุกเริ่มปรากฏชัดขึ้นในสมัยทวารวดีตอนต้น จนถึงตอนปลายเนื่องจากพบทั้งเทวรู

ปหินสมัยก่อนพระนคร (นครวัด - นครธม) ที่วัดยอดแก้ว สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นรูปเคารพพระอิศวรของกลุ่มผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นอกจากนี้ก็มีเสมาหินในพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีอีกมากตามโบราณสถานวัดวา อารามเก่าในเขตเมืองเวียงคุก รวมทั้งศิลปสมัย ทวารวดีแบบลพบุรีด้วย

สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ ตรงกับช่วงการสร้างบ้านแปงเมืองของอาณาจักรสุโขทัยซึ่งนักประวัติศาสตร์ วิเคราะห์ว่า ชาวสยาม ชาวสุโขทัย ก็คือกลุ่มชนในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางเวียงจันทน์ - เวียงคำ (เวียงคุก) ที่พัฒนาการเมืองการปกครองจนกระทั่งสามารถขับไล่อำนาจขอมให้พ้นไปจากแคว้นของตัวเองได้ พร้อมทั้งทำการแผ่อิทธิพลของกลุ่มตนไปยังดินแดนที่เคยเป็นของขอมมาก่อนด้วย สรุปว่าชาวสยาม สุโขทัย คือกลุ่มที่อพยพไปจากเมืองเวียงจันทน์ - เวียงคำนั่นเอง

ปัจจุบันเมืองเวียงคุกมีฐานะเป็นตำบลเวียงคุก อยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย นอกจากเป็นแหล่งโบราณสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดหนองคาย ด้วย ชากโบราณทั้งที่ใช้การได้ และไม่ได้กว่า ๑๐๐ แห่ง ในเขตเมืองเวียงคำโบราณแล้ว พระธาตุบังพวนยังเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวพุทธทั้งในจังหวัดหนองคายและภาคอีสาน มาจนถึงทุกวันนี้ และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาโดยตลอด วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ กรมศิลปากรประกาศเป็นเขตโบราณสถาน

เมืองพานพร้าว (ศรีเชียงใหม่)

เมืองพานพร้าว เป็นตำบลที่ตั้งอำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคายปัจจุบันซึ่งแต่เดิมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเวียงจันทน์ โดยเริ่มต้นเป็นบ้านเป็นเมืองมาพร้อมๆ กับการตั้งเมืองเวียงจันทน์ในสมัยทวารวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๖) ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณสองฟากแม่น้ำโขง ทั้งฝั่งเวียงจันทน์และเมืองพานพร้าวในยุคเริ่มต้นการสร้างบ้านแปงเมืองคือ กลุ่มเดียวกัน มีวัฒนธรรมประเพณีเดียวกัน (ตั้งแต่ยุคดั้งเดิมที่กลุ่มคนพื้นเมืองยังนับถือผีและนาค) บริเวณที่ตั้งเมืองพานพร้าวในอดีตหรืออำเภอศรีเชียงใหม่ปัจจุบัน จึงน่าจะเป็นชุมชนบ้านขนาดใหญ่ในขณะที่เมืองเวียงคุก - ขायฟอง เริ่มต้นพัฒนาเป็นบ้านเป็นเมืองมาก่อน พอมาถึงสมัยที่เวียงจันทน์กลายเป็นบ้านเป็นเมือง ชุมชนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงก็ควรจะเริ่มขยายตัวมากขึ้นไปพร้อมๆ กับเวียงจันทน์ แต่ไม่มีความสำคัญมากนัก จึงยังไม่มีชื่อเฉพาะเรียกชุมชนบริเวณฝั่งซ้ายจนกระทั่ง พ.ศ. ๒๐๗๘ ซึ่งเป็นระยะหลังของราชอาณาจักรล้านช้างเชียงทอง (หลวงพระบาง) ที่ได้แผ่อิทธิพลครอบคลุมไปทั่วทั้งดินแดนทางใต้และตะวันตกของอาณาจักรแล้ว

ในสมัยอาณาจักรล้านช้างเมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงย้ายราชธานีจากหลวงพระบางมายังเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. ๒๑๐๓ แล้วทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดำเนินตามรอยบรรพชนผู้สร้างนครเวียงจันทน์ ด้วยการบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุสำคัญ จนเป็นผลให้มีศิลปวัตถุสถานที่ผสมผสานกันระหว่างแบบล้านนา กับแบบล้านช้างดังนี้คือ

“พระเจ้าองค์ตื้อ” พระพุทธรูปขนาดใหญ่หนัก ๑ ตื้อ (ประมาณ ๑๒,๐๐๐ กิโลกรัม “ตื้อ” เป็นมาตรวัดของคนล้านนา) ศิลปะล้านนา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๕ คาดว่าเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของพระนางยอธคำทิพย์ พระบรมราชชนนีของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทั้งกำหนดเป็นพระราชพิธีที่กษัตริย์เวียงจันทน์ต้องเสด็จมานมัสการพระเจ้า องค์ตื้อทุกเดือน ๔ เสด็จพร้อมขบวนช้างมากราบ มาสักการะจากวัดท่าคกเรือ - ถึงวัดพระเจ้าองค์ตื้อ ด้วยระยะทางประมาณ ๑๐ กิโลเมตรถนนนี้จึงมีชื่อว่า “จรดลสวรรค์” ถึงทุกวันนี้^๖

เมืองพานพร้าวในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นเมืองปราการด่านหน้าพร้อมค่ายคูประตูหอรบมั่นคงแข็งแรง เป็นกำลังสำคัญในการรักษานครเวียงจันทน์ ดูจากเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ตอนเจ้าพระยาจักรี (รัชกาลที่๑) จอมทัพของพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรียกพลตีเอาเวียงจันทน์ใน พ.ศ. ๒๓๒๑หลังจากตีเมืองเวียงคุก เมืองปะโค ได้แล้วยังต้องผ่านด่านเมืองพานพร้าวก่อน ปรากฏว่าต้องล้อมเมืองพานพร้าวอยู่นานถึง ๔ เดือน จึงสามารถเข้าเมืองพานพร้าว และเมืองเวียงจันทน์ ภายหลังเมื่อล้านช้างทั้งหมดตกเป็นของไทยในสมัยกรุงธนบุรีแล้ว ตั้งแต่นั้นมาเมืองพานพร้าว รวมทั้งดินแดนฝั่งซ้ายและขวาของล้านช้างก็อยู่ในการดูแลของไทยมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามก็ตีครั้นถึงเวลาสงคราม เช่น กบฏเจ้าอนุวงศ์ และการปราบฮ่อภายหลัง เหมือนกับว่าดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทั้งหมดจะเป็นของไทยโดยสมบูรณ์ และกลายเป็นที่มั่นตามแนวชายแดนของกองทัพไทย เมืองพานพร้าว จึงได้กลายเป็น “ค่ายพานพร้าว” ค่ายที่มั่นชั่วคราวของกองทัพไทย คราวนั้นเจ้าพระยาจักรี ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบาง มาประดิษฐานไว้ที่ฝั่งค่ายพานพร้าว โดยสร้างหอพระแก้วชั่วคราวเพื่อการนี้ ส่วนราษฎรชาวเวียงจันทน์ ส่วนหนึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองพานพร้าว ปะโค และเวียงคุก จากนั้นจึงได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางพร้อมทั้งนำเชื้อพระวงศ์เวียงจันทน์ข้าราชการกรมการเมือง รวมทั้งราษฎรชาวเวียงจันทน์ที่เหลืกลงไปกรุงเทพฯ

เวียงจันทน์ รวมทั้งเมืองพานพร้าวในสมัยเจ้าอนุวงศ์ เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งทรงดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามทั้งใน เวียงจันทน์ และเมืองใกล้เคียง รวมทั้งเมืองพานพร้าวด้วย ทรงสร้างวัดขึ้นที่ฝั่ง พานพร้าว คือวัดช้างเผือก และสร้างหอพระแก้วขึ้นที่วัดช้างเผือกนี้ด้วย เพื่อเป็นที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ทั้งยังสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงขึ้นที่ฝั่งวัดช้างเผือกมายังฝั่ง เวียงจันทน์ ดังหลักฐานจากศิลาจารึก ณ หอพระแก้ว (เป็นศิลาจารึกขนาดใหญ่ที่สุดของภาคอีสาน อ่านโดย ศ.ธวัช ปุณโณทก) ระบุว่า พ.ศ. ๒๓๕๕ กษัตริย์ทรงสร้างวัดนี้และถวายเป็นปัจจัยทานต่าง ๆ จำนวนมากทั้งทรงสร้าง “สะพานข้ามแม่น้ำโขง” บริเวณนี้ด้วย จึงแสดงให้เห็นว่า สมัยเจ้าอนุวงศ์ที่ทรงมีความตั้ง

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

พระทัยจะกอบกู้เอกราชคืนจากไทย ได้พยายามจะวางรากฐานเมืองใหม่ โดยเฉพาะเมืองพานพร้าว ซึ่งเคยเป็นปราการด่านหน้าของเวียงจันทน์ ก็ยังให้ความสำคัญเช่นเดิม

จนถึง พ.ศ. ๒๓๖๙ เจ้าอนุวงศ์เริ่มทำการกบฏต่อไทย ถึงกับยกทัพชาวลาวเวียงจันทน์ลงไปกวาดต้อนเอาชาวเวียงจันทน์ในเขตหัวเมือง ของไทยกลับมาเวียงจันทน์ แต่ไปแพ้อุบายของไทยที่นครราชสีมา ทฬาลงจิงหนีคืนมาเวียงจันทน์ดังเดิม รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ แม่ทัพหลวงยกทัพมาตีเวียงจันทน์อีกครั้งเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ ทฬาลงไทยมาตั้งมั่นที่ “ค่ายพานพร้าว” (บริเวณ นปช.หนองคายปัจจุบัน) โดยเจ้าอนุวงศ์พร้อมเชื้อพระวงศ์จำนวนหนึ่งหลบหนีออกจากเวียงจันทน์ไปได้ ขณะรอการค้นหองศ์เจ้าอนุวงศ์อยู่ที่ค่ายพานพร้าวสมเด็จพระบวรราชเจ้าฯ ทรงเห็นว่าใกล้ฤดูฝนจะตามตัวเจ้าอนุวงศ์ คงไม่ได้ จึงส่งพระราชสาส์นกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๓ ขอยกทัพกลับกรุงเทพฯ ได้กล่าวถึงการค้นหาพระพุทธรูปสำคัญของเวียงจันทน์ ดังนี้

“พระบางหายไปสืบหา ยังไม่ได้ ได้แต่พระเสริม พระใส พระสุก พระแช่คำ(แทรกคำ) พระแก่นจันทน์ พระสร่งน้ำ พระเงินหล่อ พระเงินบุ รวม ๙ องค์ แต่จะเอาลงไปกรุงเทพมหานครได้แต่พระแช่คำองค์หนึ่ง” พระพุทธรูปที่จัดส่งไปกรุงเทพมหานครไม่ได้นั้น ได้ก่อพระเจดีย์ ณ ค่ายหลวงเมืองพานพร้าว ซึ่ง รัชกาลที่ ๑ เคยสร้างไว้ เมื่อครั้งปราบเวียงจันทน์ครั้งแรก โดยโปรดเกล้าฯ ให้ทหารในกองทัพเรือกำแพงเมืองด้านศรีเชียงใหม่มาสร้าง มีฐานกว้าง ๕ วา สูง ๘ วา ๒ ศอก แล้วจะจารึกพระนามว่า “พระเจดีย์ปราบเวียงจันทน์” เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปไว้เป็นที่สักการะเมื่อเสด็จกลับกรุงเทพฯ แล้วทรงให้เจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อยบุญรัตพันธุ์) สมุหนายกมหาดไทยคุมค่ายพานพร้าวแทน แต่ต่อสัญญากรรมด้วยใช้ป่าที่นี้ จึงเลื่อนพระยาราชสุภาวดี(สิงห์ สิงหเสนี) เป็นแม่ทัพหน้าประจำค่ายพานพร้าวแทน

จากค่ายพานพร้าวถึงค่ายบกหวานก่อนอวสานเวียงจันทน์ เจ้าอนุวงศ์กลับคืนเวียงจันทน์หลังจากหนีไปพึ่งญวน โดยมินมางหว่างเต้ จักรพรรดิญวนส่งพระราชสาส์นถึงรัชกาลที่ ๓ ขอพระราชทานอภัยโทษให้เจ้าอนุวงศ์ ทั้งให้ทหารญวนคุมเจ้าอนุวงศ์และครอบครัวมายังเวียงจันทน์ พวกทัพหน้าค่ายพานพร้าววางใจจึงให้พักอยู่ที่หอคำดังเดิมแต่ไม่ถึงสัปดาห์ วันเสาร์ที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ ทหารญวนและลาวลอบฆ่าทหารไทยในเวียงจันทน์ตายไปกว่า ๓๐๐ คน เหลือรอดเกาะขอนไม้ข้ามแม่น้ำโขงกลับมาค่ายพานพร้าวได้ ๔๐ - ๕๐ คน พระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนี) จึงถอยทัพออกจากค่ายพานพร้าวมาตั้งมั่นที่ “ค่ายบกหวาน” (ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ปัจจุบัน)ฝ่ายเจ้าอนุวงศ์นำทัพข้ามมารื้อพระเจดีย์ปราบเวียงจันทน์ ที่ค่ายพานพร้าวแล้วนำพระพุทธรูป (๘ องค์) กลับคืนเวียงจันทน์ และให้เจ้าราชวงศ์ (เจ้าเหง้า) ตามตีค่ายบกหวานของไทยแตก แม่ทัพไทยบาดเจ็บถอยทัพไปโยธธจึงได้ทำวสุวธรรมา (บุญมา) อุปฮาดโยธธ ลูกหลานพระ

วอ - พระตา นำกำลังเข้าสมทบยกทัพกลับมายึดค่ายบกหวาน และค่ายพานพร้าวคืนได้ในวันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ ส่วนเจ้าราชวงศ์ (เจ้าเหง้า) โอรสเจ้าอนุวงศ์บดเจ็บทหารหามออกจากสนามรบและสูญหายไปนครานั้นเอง ฝ่ายเจ้าอนุวงศ์หนีไปเวียงจันทน์อีกครั้งแต่ถูกเจ้าน้อยเมืองพวน (เชียงขวาง) จับส่งกองทัพไทยเสียก่อนกลางทางเวียงจันทน์ถูกทำลายทั้งกำแพง ป้อมเมือง และหอคำ (พระราชวัง) เหลือไว้แต่วัดวาอารามและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ประจำเมืองพร้อมทั้งกวาดต้อนเอาชาวเวียงจันทน์มาไว้ฝั่งไทยจนเกือบหมดเหลือ แต่พวกข้าพระเลกวัดที่มีหน้าที่ดูแลวัดวาอาราม เท่านั้น

เมืองหนองคาย (บึงค่าย - บ้านไผ่)^๗

บริเวณที่ตั้งของตัวอำเภอเมืองหนองคายปัจจุบัน ในอดีตเป็นเพียงชุมชนหมู่บ้านเล็กๆ เรียกว่า “บ้านไผ่” และน่าจะเป็นชุมชนหมู่บ้านในเขตการปกครองของเมืองเวียงคุก ของอาณาจักรล้านช้าง เมื่อกองทัพไทยยกทัพมาปราบเจ้าอนุวงศ์ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ - ๒๔๓๑ และตั้งมั่นอยู่ที่ค่ายพานพร้าวฝั่งตรงข้ามกับเวียงจันทน์ ภายหลังหลงกลข้าศึกจึงทิ้งค่ายพานพร้าวมาตั้งมั่นที่ “ค่ายบกหวาน” ห่างจากค่ายพานพร้าวมาทางใต้ ๕๐ กิโลเมตร ภายหลังเมื่อรบชนะเจ้าอนุวงศ์ จึงมีการตั้งเมืองใหม่แทนที่เมืองเวียงจันทน์ ซึ่งกองทัพไทยได้ทำลายจนไม่เหลือให้เป็นที่ตั้งมั่นของชาวลาวล้านช้างได้อีก ต่อไป

บึงค่ายที่มาของเมืองหนองคาย ค่ายบกหวานซึ่งเหมาะสมทั้งตำแหน่งสถานที่และจุดประสงค์ในการย้ายฐานการปกครองจากที่เก่า (เวียงจันทน์ - พานพร้าว) มายังแห่งใหม่ เมื่อรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้ยุบยกเลิก “พระเจ้าประเทศราชเวียงจันทน์” และเวียงจันทน์ให้พระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนีย์) เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชา สมุหนายกมหาดไทยและให้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นแทนที่เวียงจันทน์ในคราวนั้นด้วย ซึ่งทั้งพระโหราธิบดีและกรมพระอาลักษณ์คงคิดผูกศัพท์ถกษัยแล้ว โดยใช้ค่ายบกหวานเป็นนิมิต ดังนี้คือ ค่ายนี้ไม่ติดแม่น้ำทหารจึงต้องอาศัยน้ำจากหนองบึงมาบริโภค หนองบึงนั้นคงเรียกกันในคราวนั้นว่า “บึงค่าย” หรือ “หนองค่าย” เป็นที่ตั้งของทหารไทยจนรบชนะเวียงจันทน์ถึงสองครั้งคือ พ.ศ. ๒๓๒๑ และ พ.ศ. ๒๓๗๑ จึงได้ชื่อเมืองใหม่แห่งนี้ว่า “เมืองหนองค่าย” เมื่อถือนองน้ำเป็นนิมิตเมือง จึงถือเป็น “นาคนาม” ที่เหนือกว่า “จันทบุรี สัตนาคนคร อุดมราชธานี” ของเวียงจันทน์ที่ถือนิมิตพญาช้าง และไม้จันทน์หอม (ใช้บูชาเทพเจ้าของลัทธิพราหมณ์) ดังนั้นนักปราชญ์ไทยจึงได้ใช้ “ดอกบัว” ซึ่งเป็นไม้มงคลอาสน์ (อาสนะพระพุทธเจ้า) และเป็นไม้น้ำตามนิมิตชื่อเมืองหนองคาย และโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสุวอธรรมมา (บุญมา) เป็น “พระปทุมเทวาภิบาล” เมืองหนองคาย (นิมิตนามเจ้าเมืองแปลว่า “เทวดาผู้รักษาดอกบัว”) ทั้งนี้เพื่อเป็นการชมดวงเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งถือเป็นเมืองที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต นั่นเอง

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

เมื่อได้ซื้อเมืองแล้ว จึงได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่บ้านไผ่ ริมแม่น้ำโขงโดยตั้งกองทหารส่วนหน้าอยู่บริเวณศาลากลาง (หลังที่ ๑ และ ๒ เดิม) มีถนนสายหนึ่งเรียกว่า “ถนนท่าค่าย” สืบมา ทำหน้าที่ปกครองหัวเมืองลาวล้านช้าง ทั้งฝั่งซ้ายฝั่งขวาแทนเวียงจันทน์ราชภฏเมืองหนองคายส่วนใหญ่คือชาวลาว เวียงจันทน์นั่นเอง ถือเป็นเมืองเอก ๑ ใน ๑๕ เมือง รวมเมืองขึ้น ๕๒ เมือง หลังปราบศึกเจ้าอนุวงศ์ฯ ยุบประเทศราชเวียงจันทน์แล้วหนองคายจึงมีบทบาททางการเมืองการปกครองมากที่สุด ในหัวเมืองภาคอีสาน และเป็นที่ยึดมั่นด้านหน้าของทัพไทยในการทำสงครามกับญวน ต่ออีก ๑๕ ปี (พ.ศ. ๒๓๗๑ - ๒๓๘๖)

ซึ่งจักรพรรดิมีนามว่าหว่งเตี๋ ของญวนเป็นพันธมิตรกับเจ้าอนุวงศ์ ทั้งมีอาณาเขตติดกับอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์เดิม เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนีย์) สมุหนายกมหาดไทย จึงยกทัพรบญวนจนถึงโขงอ่อน โดยมีเมืองหนองคาย นครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี ช่วยสกัดทัพด้านนี้แทน รัชกาลที่ ๓ ทรงเห็นว่าราชภฏเมืองต่างๆ ในอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ - จำปาศักดิ์ ต่างระส่ำระสาย เพราะบ้านเมืองกลายเป็นสมรภูมิ จึงทรงมีรัฐประศาสน์นโยบายให้เจ้าเมืองพาราษฎร์อพยพมายังฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยพระราชทานที่ทำกินและสืบทระกูลได้ จึงปรากฏว่ามีชาวเมืองพวนจากแคว้นเชียงขวางและชาวญวน อพยพมาอยู่ฝั่งหนองคายมากขึ้น รวมทั้งนครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี สกลนคร ที่มีชาวเมืองกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานจนถึงปัจจุบัน เช่น พวน ผู้ไทย ญวน ไส้ บรู และชาวเขาเผ่าต่าง ๆ (ข่า) ในลาว ก่อพยุพมาตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายอยู่ตามภาคอีสานด้วยเช่นกัน

หนองคายกับศึกฮ่อ ครั้งที่ ๑ และ ๒

ในรัชกาลที่ ๕ ชื่อเมืองหนองคายถูกเรียกเพี้ยนเป็นเมืองหนองคายแทน เจ้าเมืองคือพระปทุมเทวาภิบาล (ท้าวเคน) สืบต่อจากพระปทุมเทวาภิบาล (ท้าวสุวอ) ในปี พ.ศ. ๒๓๘๑ ต่อมาเกิดศึกฮ่อที่ชายแดนติดต่อกับญวน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ ขณะนั้นพระปทุมเทวาภิบาล (ท้าวเคน) ลงไปราชการที่เมืองอุบลราชธานี ต้อนรับพระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร) ซึ่งไปตั้งกองสักเลกและเร่งรัดเงินส่วยที่หัวเมืองพวดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร) เกณฑ์ทัพไปปราบฮ่อทันที พอไปถึงหนองคาย ทราบว่ากรมการเมืองหนองคายและโพธิ์สัณทิวาสถ์ฮ่อจนหลบหนีไปไม่ยอมสู้รบ ปลอ่ยให้ฮ่อบุกเข้ามาจนถึงเวียงจันทน์ จึงสั่งให้หาตัวกรมการเมืองที่หลบหนีศึกฮ่อในครั้งนั้นทั้งเมืองหนองคายและ โพธิ์สัณทิวาสถ์มาประหารชีวิตเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างอีกต่อไป ฝ่ายกองทหารฮ่ออีกเหิมบุกเวียงจันทน์จุดไฟเผาโลกเอาทองจากองค์พระธาตุหลวง ได้แล้วยังบุกข้ามโขงจะตีเมืองหนองคาย แต่ถูกกองทัพเมืองหนองคายตีกลับอยู่ที่บริเวณตำบลมีชัยปัจจุบัน ซึ่งได้เรียกบริเวณไทยรบชนะฮ่อในครั้งนั้นว่า “ตำบลมีชัย” เพื่อเป็นอนุสรณ์แล้วขึ้นไปตีศึกฮ่อจนถอยร่นไปทางทุ่งเชียงคำ (ทุ่งไหหิน) เหตุการณ์ก็สงบลงจนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๒๘ จึงเกิดศึกฮ่อ

ครั้งที่ ๒ คราวนี้มีพวกไทดำ พวน ลาว ข่า เข้าสมทบกับโจรสลัดฉวยโอกาสปล้นทรัพย์สิน เสบียงอาหาร และเผาเรือนราษฎร โดยบุกยึดมาตั้งแต่ทุ่งเชียงขวางจนเข้าเวียงจันทน์

การปราบศึกครั้งที่ ๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ทัพฝ่ายเหนือและทัพฝ่ายใต้ยกเข้าตี ขนาบฮ่อทั้งทางหลวงที่หลวงพระบางและ เวียงจันทน์ โดยทัพฝ่ายใต้ให้พันเอกพระเจ้าน้อยยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม (ยศในขณะนั้น) คุมทัพมาทางนครราชสีมา เข้าเมืองหนองคายแล้วทวนแม่น้ำโขงเข้าทางแม่น้ำงึมโดยเรือคำหยาด บุกค่ายฮ่อ เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม จนมีชัยชนะ จากนั้นคุมชลยฮ่อมาขังไว้ที่ระหว่างวัดศรีสุ่มังค์และวัดลำดวน จึงเรียก “ถนนฮ่อ” มาถึงทุกวันนี้และโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ” เพื่อบรรจุอัฐิผู้เสียชีวิตในสงครามปราบฮ่อ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ ไว้ที่เมืองหนองคายด้วย^๘

เมืองหนองคายสมัยปฏิรูปการปกครองหัวเมืองอีสาน

เมืองหนองคาย กลายเป็นที่ตั้งของกองบัญชาการข้าหลวงใหญ่สำเร็จราชการหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ เจ้าเมืองหนองคายเดิมจึงมีบทบาทลดน้อยลง (ต่อมาเปลี่ยนเรียกหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ เป็นมณฑลลาวพวน) พ.ศ. ๒๔๓๔ พันเอกกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เสด็จกลับมาว่าราชการเป็นข้าหลวงต่างพระองค์ที่เมืองหนองคายเพราะหัวเมือง ด้านนี้ล่อแหลมต่อการปะทะกับฝรั่งเศสที่ได้มาตั้งศูนย์บัญชาการอยู่ที่ เวียงจันทน์ด้วยเช่นกันแต่ต้องย้ายกองบัญชาการข้าหลวงใหญ่สำเร็จราชการมณฑลลาวพวนมาตั้งที่บ้านเดื่อหมากแข้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เพราะฝรั่งเศสยื่นคำขาดไม่ให้ตั้งกองทหารภายในเขตชายแดน ๒๕ กิโลเมตร (บ้านเดื่อหมากแข้งห่างจากเมืองหนองคาย ๕๐ กิโลเมตร) ฝ่ายราษฎรทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง เห็นฝรั่งเศสได้อำนาจจกรเวียงจันทน์เดิมไปจึงพร้อมใจกันอพยพมาอยู่ฝั่งซ้ายของไทยมากกว่าครึ่งเมือง คือ พระศรีสุรศักดิ์ (คำสิงห์) เจ้าเมืองบริคัณทนิคมมาอยู่บ้าน “หนองแก้ว” เป็นเจ้าเมืองรัตนวาปี พระกุประดิษฐ์บดี (ชาลี, สาลี) เจ้าเมืองจันทบุรี (เวียงจันทน์) อพยพมา “บ้านท่าบ่อเกลือ” เป็นเจ้าเมืองท่าบ่อเกลือ (อำเภอท่าบ่อปัจจุบัน) เป็นต้น ส่วนเมืองหนองคายได้ยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองมาเป็น “ข้าหลวงประจำเมืองหนองคาย” สมัยนั้นคือ พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ์(จันทน์ อินทรกำแหง) ส่วนราชทินนาม “พระปทุมเทวาภิบาล” ให้ท้าวเสื่อ ณ หนองคาย เจ้าเมืองจันทบุรี (เวียงจันทน์) ซึ่งต่อมาเรียกตำแหน่งนี้ว่า ผู้ว่าราชการเมืองหนองคาย ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ ตามข้อบังคับการปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๗๗ ต่อมา มีการปรับเปลี่ยนเขตการปกครอง เป็นเขตการปกครองพิเศษบริเวณดินแดนมณฑลลาวพวนแยกเป็นบริเวณหมากแข้งขึ้นกับ เมืองหนองคายซึ่งอยู่ที่อำเภอมัญชัย โดยให้นายอำเภอหมากแข้งรายงานต่อผู้ว่าราชการเมืองหนองคาย แต่ถ้าเรื่องเกินอำนาจให้รายงานกลับไปยังข้าหลวงประจำบริเวณและข้าหลวงต่าง พระองค์ ส่วนเรื่องทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดหนองคาย กราบทูลโดยตรงกับข้าหลวงต่างพระองค์ จนกระทั่งแยกการปกครองเป็นมณฑลอุดร ยุบเลิกเมืองจัตวาในบริเวณมณฑลอุดรเป็นอำเภอและขึ้นกับเมืองอุดรธานีรวมทั้ง “อำเภอเมืองหนองคาย” ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐

ต่อมาอำเภอเมืองหนองคาย ได้รับการยกฐานะเป็นจังหวัดหนองคาย ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ มีอำเภออยู่ในการปกครอง ๖ อำเภอ คือ อ.สังคม อ.บ้านผือ อ.ท่าบ่อ อ.โพนพิสัย อ.พานพร้าว และอ.น้ำโมง และมีการปรับยุบเมืองที่เคยเป็นอำเภอลดฐานะลงเป็นตำบลแทน เช่น อำเภอมีชัย เมืองหนองคาย เป็น “ตำบลมีชัย” อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

๒) ประวัติเทศบาลเมืองหนองคาย

เทศบาลเมืองหนองคายจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๘ ตามพระราชกฤษฎีกาการจัดตั้งเทศบาลเมืองหนองคาย (ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๙ ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘) มีพื้นที่ประมาณ ๔.๕ ตารางกิโลเมตร [๑] ต่อมาคงเหลือประมาณ ๓.๒ ตารางกิโลเมตร เนื่องจากเขตเทศบาลส่วนหนึ่งติดกับแม่น้ำโขง เมื่อถึงฤดูฝนระดับน้ำขึ้นสูงและเชี่ยวมากเป็นเหตุให้ริมตลิ่งพังลงน้ำ จึงทำให้พื้นที่ของเทศบาลน้อยลงทุกปี

สำนักงานเทศบาลเมืองหนองคายเดิมตั้งอยู่ถนนมีชัย โดยเช่าห้องแถวชั้นเดียวอยู่ติดกับบ้านพักปลัดจังหวัดทางด้านตะวันออก ตรงข้ามธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ จำกัด (ปัจจุบันได้รื้อออกปลูกสร้างใหม่เป็นอาคารพาณิชย์) ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้ย้ายสำนักงานมาอยู่ที่ปัจจุบัน เลขที่ ๒๕๑ ถนนประจักษ์ศิลปาคม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองหนองคาย เดิมเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวซึ่งเป็นอาคารโรงเรียนช่างไม้ของเทศบาล

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้ก่อสร้างสำนักงานใหม่เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น ทรงไทยตามแบบแปลนของกรมโยธาธิการ จากเงินกู้ ก.ส.ท. ๔๒๐,๐๐๐ บาท เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้ขยายเขตจากเดิม ๓.๒ ตารางกิโลเมตรเป็น ๓๕.๑๓ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม ๗ ตำบล คือ ตำบลในเมือง ตำบลมีชัย บางส่วนของตำบลโพธิ์ชัย บางส่วนของตำบลหาดคำ ตำบลกวนวัน ตำบลเมืองหมี่ และบางส่วนของตำบลหนองกอมเกาะ ประกอบด้วย ๔๒ ชุมชน

เทศบาลเมืองหนองคายตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีอาณาเขตติดต่อกับเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นข้างเคียงดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ จรดแม่น้ำโขง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับเขตเทศบาลตำบลหาดคำ

ทิศใต้ ติดต่อกับเขตเทศบาลตำบลโพธิ์ชัยและองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกอมเกาะ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหมี่และเทศบาลตำบลกวนวัน

การปกครอง

เทศบาลเมืองหนองคายมีเนื้อที่ ๓๕.๑๕ ตารางกิโลเมตร มีเขตเทศบาลครอบคลุมพื้นที่ ๗ ตำบลของอำเภอเมืองหนองคาย (ตามกฎหมายลักษณะการปกครองท้องที่) ได้แก่ ตำบลในเมืองและตำบลมีชัยทั้งตำบล รวมทั้งบางส่วนของตำบลโพธิ์ชัย ตำบลกวนวัน ตำบลหาดคำ ตำบลหนองกอมเกาะ และตำบลเมืองหมี่ ประกอบด้วย ๔๒ ชุมชน ดังนี้

ชุมชน	ตำบลที่ตั้งชุมชน
๑. ชุมชนมีชัย(คุ้มมีชัย)	ในเมือง
๒. ชุมชนชัยพร(คุ้มชัยพร)	ในเมือง
๓. ชุมชนหายโศก(คุ้มหายโศก)	ในเมือง
๔. ชุมชนศรีชมชื่น(คุ้มศรีชมชื่น)	ในเมือง
๕. ชุมชนศรีสะเกษ-ศรีเมือง(คุ้มศรีสะเกษ)และ(คุ้มศรีเมือง)	ในเมือง
๖. ชุมชนศรีคุณเมือง-ลำดวน(คุ้มศรีคุณเมือง)และ(คุ้มลำดวน)	ในเมือง
๗. ชุมชนศรีสุมงคล(คุ้มศรีสุมงคล)	ในเมือง
๘. ชุมชนโพธิ์ชัย-ศรีบุญเรือง(คุ้มโพธิ์ชัย)และ(คุ้มศรีบุญเรือง)	ในเมือง
๙. ชุมชนหอก่อง(คุ้มหอก่อง)	ในเมือง
๑๐. ชุมชนยอดแก้ว(คุ้มยอดแก้ว)	ในเมือง
๑๑. ชุมชนสระแก้ว(คุ้มสระแก้ว)	ในเมือง
๑๒. ชุมชนโพธิ์ศรี(คุ้มโพธิ์ศรี)	ในเมือง
๑๓. ชุมชนป่าหลวง(คุ้มป่าหลวง)	ในเมือง
๑๔. ชุมชนป่าพร้าว(คุ้มป่าพร้าว)	ในเมือง
๑๕. ชุมชนวัดธาตุ(คุ้มวัดธาตุ)	ในเมือง
๑๖. ชุมชนจอมมณี	มีชัย
๑๗. ชุมชนมีชัยเหนือ	มีชัย
๑๘. ชุมชนดอนแดงเหนือ	มีชัย
๑๙. ชุมชนดอนแดงใต้	มีชัย
๒๐. ชุมชนดอนโพธิ์	มีชัย
๒๑. ชุมชนบ้านเหล่า	มีชัย
๒๒. ชุมชนโคกแมงเงา-สามัคคี	มีชัย
๒๓. ชุมชนดอนกลาง	มีชัย
๒๔. ชุมชนเนินพระนาวี	โพธิ์ชัย

๒๕. ชุมชนดอนมน	โพธิ์ชัย
๒๖. ชุมชนบ่อหิน	โพธิ์ชัย
๒๗. ชุมชนเนินสวรรค์	โพธิ์ชัย
๒๘. ชุมชนกุดแห่	โพธิ์ชัย
๒๙. ชุมชนหนองบัว	กนวนัน
๓๐. ชุมชนหนองบัวทอง	กนวนัน
๓๑. ชุมชนวัดธาตุใต้	หาดคำ
๓๒. ชุมชนสามัคคี	หาดคำ
๓๓. ชุมชนดอนสวรรค์	หาดคำ
๓๔. ชุมชนเนินหงส์ทอง	หาดคำ
๓๕. ชุมชนจอมเสด็จ	หาดคำ
๓๖. ชุมชนสวนอ้อย	หาดคำ
๓๗. ชุมชนหนองไผ่	หาดคำ
๓๘. ชุมชนดอนตู	หนองกอมเกาะ
๓๙. ชุมชนนาไก่อ	หนองกอมเกาะ
๔๐. ชุมชนนาทา-โนนธาตุ	หนองกอมเกาะ
๔๑. ชุมชนหนองขาม	หนองกอมเกาะ
๔๒. ชุมชนหนองเต็ด	เมืองหมี่ ^๙

ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายประกอบด้วย ๔๒ ชุมชน ซึ่งใน ๔๒ ชุมชนนี้ ชุมชนที่อยู่บริเวณเขตตำบลในเมืองทั้งหมด และตำบลหาดคำบางส่วนที่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจะถูกเรียกเป็น “คุ้ม” ซึ่งคำว่า “คุ้ม” นั้นหมายถึงหมู่บ้านหรือชุมชนนั่นเอง

^๙ เทศบาลเมืองหนองคาย คู่มือการดำเนินงานในเทศบาลเมืองหนองคาย (กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์ ๒๕๕๑) หน้า ๓

ภาพของเทศบาลเมืองหนองคาย

๓.๒ ประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

ประเพณี ทำบุญแจกข้าวของชาวอีสาน เป็นพิธีกรรมที่ชาวพุทธในชุมชนแสดงออก ให้เห็นถึงการระลึกถึงญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว โดยเฉพาะ หากผู้ตายเป็นพ่อ แม่ หรือบรรพบุรุษ ที่ให้กำเนิด หรือเลี้ยงดูจนเติบโตด้วยความรักความห่วงใยนับว่าท่านเหล่านั้น เป็นผู้ที่มีพระคุณยิ่ง ซึ่งเป็นไปตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาว่า พ่อแม่ เป็นผู้ที่มีคุณมากเป็นเสมือนเทพเจ้าของบุตร ธิดา เป็นพระพรหมผู้ประเสริฐ เป็นบูรพาจารย์ เป็นผู้ควรแก่เครื่องสักการะ บูชาและเป็นเจ้าหนี้ กล่าวคือ เป็นเจ้าของ หนี้บุญคุณ ส่วนบุตร ธิดา คือลูกหนี้ ที่ควรใช้หนี้คุณพ่อแม่^{๑๐} ดังนั้น หน้าที่ของลูกก็คือ เมื่อพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ต้องเลี้ยงพ่อแม่เป็นการตอบแทนบุญคุณ เมื่อตายไปแล้ว ก็ต้องระลึกถึงบุญคุณ สิ่งที่จะต้องทำก็คือ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปถึงดวงวิญญาณของท่าน

สำหรับที่ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้มีการทำบุญแจกข้าว ไปให้ดวงวิญญาณของญาติที่ตายไปแล้วด้วยความเชื่อว่า วิญญาณของผู้ตายเมื่อได้รับข้าวแจกจากญาติพี่น้อง พียงมีชีวิตอยู่ซึ่งทำไปแล้ว วิญญาณนั้น จะได้รับส่วนบุญนั้น จะมีกินมีใช้ไม่อดอยาก และได้ไปเกิดในภพใหม่ ส่วนจะเป็นภพใดนั้นจะต้องขึ้นอยู่กับอำนาจของบุญที่เคยสร้างไว้ และได้รับจากญาติที่อุทิศไปให้หากทำกรรมดีไว้มากก็จะไปเกิดบนสวรรค์^{๑๑} ส่วนบุคคลที่ตายไปแล้วไม่มีใครทำบุญแจกข้าวไปให้หรือ อาจจะล่วงเลยเวลาสามปีไปแล้ว วิญญาณของบุคคลเหล่านั้นก็จะได้รับความอดอยาก ไม่ไป

^{๑๐} พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ การทำบุญแจกข้าว (มหาสารคาม เอกสารสำเนา ๒๕๓๓) หน้า ๖๐.

^{๑๑} ไพรัตน์ พาสอน สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๘

ผิดไปเกิด หรืออาจเป็นผีที่ไร้ญาติขาดมิตรได้รับความทรมานทุกข์เวทนา^{๑๒} ดังนั้น การทำบุญแจกข้าวนี้ จึงเป็นประเพณีทำบุญเพื่อตอบแทนบุญคุณเพื่อแสดงความกตัญญู ความรัก ความระลึกถึง และห่วงใย แม้จะตายจากไปแล้วก็ยังมีสิ่งดังกล่าวนี้ให้ การทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น เป็นพิธีกรรมที่สลับซับซ้อน ซึ่งสามารถแบ่งส่วนของพิธีกรรมออกได้ เป็นสองส่วนคือ องค์ประกอบของพิธีกรรม และขั้นตอนของพิธีกรรม

๓.๒.๑ องค์ประกอบของพิธีกรรม

องค์ประกอบของพิธีกรรมมีความสำคัญในพิธีกรรมเพราะสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบเบื้องต้นที่ทำให้การประกอบพิธีกรรมเป็นไปได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ตามที่กำหนดไว้ องค์ประกอบของพิธีกรรมที่ใช้ในการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายสามารถแบ่งออกเป็น ๔ อย่าง คือ

๑) บุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรม บุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรม หมายถึง บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมในการทำบุญแจกข้าว ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะมีส่วนในการดำเนินงานทั้งด้านการกำหนดขั้นตอน การเตรียมสิ่งของต่างๆ การดำเนินงาน ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมสิ้นสุดลงทุกขั้นตอน บุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรมนี้ ประกอบด้วยมรรคนายก พระสงฆ์ เจ้าภาพและผู้เข้าร่วมในการประกอบพิธี ดังนี้

-มรรคนายก หมายถึง บุคคลที่เป็นผู้นำทางด้านศาสนา ฝ่ายฆราวาส หรือผู้นำในการประกอบพิธีกรรม เป็นผู้รู้ขั้นตอนในการประกอบพิธีทำบุญแจกข้าว เป็นอย่างดี และรวมทั้งพิธีกรรมอื่นๆ ที่ เกี่ยวข้องกับงานบุญประเพณีของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย นับได้ว่ามรรคนายก เป็นผู้นำชุมชนในเรื่องพิธีกรรม และเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นมรรคนายกนั้น เป็นผู้ชายไม่จำกัดอายุ ว่าจะต้องมีอายุเท่านั้นเท่านี้ ส่วนมากอายุประมาณ ๔๕ ปี ขึ้นไป มีครอบครัวแล้ว ที่สำคัญคือต้องเป็นผู้อ่านออกเขียนได้บ้าง เสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้มีความสนใจและขยันท่องบทสวดมนต์ คำอาราธนาศีลต่างๆ จนคล่องมีความชำนาญในขั้นตอนของพิธีกรรมต่างๆ กล้าพูดกล้าทำ หรือเป็นผู้ที่เคยผ่านการบวชมาแล้ว^{๑๓}

-พระสงฆ์ หมายถึง ผู้นำทางศาสนา ฝ่ายสงฆ์ซึ่งมีพระสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูป ขึ้นไป จึงจะเรียกว่า สงฆ์ และกระทำพิธีกรรมต่างๆ ได้ ในที่นี้หมายถึง พระสงฆ์ที่มาประกอบพิธีกรรมทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายซึ่งเป็นพระสงฆ์ในวัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย รวมทั้งพระสงฆ์ที่เจ้าภาพนิมนต์ มาจากที่อื่น โดยเฉพาะพระนักเทศน์ ที่มีความสามารถเทศน์

^{๑๒} จรัส อินาววัฒน์ สัมภาษณ์ วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๘.

^{๑๓} ร.ต.ต.บพิตร บุปผาสังข์ สัมภาษณ์ วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๘.

เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธเจ้าได้หลายๆเรื่อง มีเสียงไฟเพราะ ได้รับความนิยมและความศรัทธาจากญาติโยมทั่วไปในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย หากเจ้าภาพท่านใดนิมนต์พระสงฆ์ดังกล่าวมาแสดงธรรมในงานทำบุญแจกข้าวได้ ก็จะมีชาวพุทธในชุมชน มาร่วมฟังธรรมมาก ส่วนจำนวนของพระสงฆ์ที่จะมาร่วมพิธีนั้นขึ้นอยู่กับเจ้าภาพแต่ละคนว่า จะนิมนต์จำนวนเท่าใด ซึ่งอาจจะเป็น ๖ รูป ๘ รูป ๑๐ รูป หรือ ๑๒ รูป ก็ได้ ทั้งนี้ ก็อยู่ที่ศรัทธา พระสงฆ์ที่นิมนต์มาร่วมประกอบพิธีนั้นจะกำหนดพรรษาว่า จะมากหรือน้อย และสามารถนิมนต์ได้ หากจำนวนของพระสงฆ์ไม่เพียงพอ^{๑๔}

-เจ้าภาพ หมายถึง บุคคลที่เป็นญาติสนิทใกล้ชิดกับผู้ตาย ซึ่งอาจจะเป็นลูก เป็นพี่น้อง พ่อแม่ ทั้งนี้แล้วแต่ว่า ผู้ตายนั้นเป็นใคร บุคคลดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นเจ้าภาพ ที่มีความสำคัญกับผู้ตาย และจะเป็นผู้ดำเนินการ เกี่ยวกับการทำบุญแจกข้าวในเรื่องต่างๆ ตั้งแต่ขั้นเตรียมการไปจนถึงงานสิ้นสุดลง นอกจากนั้นก็ยังมีความสำคัญรองลงมาอีกก็คือ เป็นญาติที่ไม่ห่างกันมากนัก ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา และหลาน ญาติดังกล่าวนี้อาจจะอาศัยอยู่ในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเดียวกัน หรือบางคนก็อาจจะมีหลักฐานอยู่ที่ชุมชนอื่นๆ หรือจังหวัดอื่น หากเป็นลักษณะนี้ก็ต้องส่งข่าวไปบอกกล่าวให้ทราบล่วงหน้าไว้แต่เนิ่นๆเจ้าภาพทุกคนจะร่วมแรงร่วมใจกันทำงานคนละด้านเพื่อให้งานผ่านไปได้ด้วยดี หน้าที่ของเจ้าภาพที่จะต้องกระทำ เช่น การจัดเตรียมสถานที่ การจัดหาและประกอบอาหาร การจัดหาวัสดุสิ่งของต่างๆที่ขาดเหลือ การต้อนรับผู้มาร่วมพิธี การบวช และด้านเกี่ยวกับพระสงฆ์ เป็นต้น^{๑๕}

-ผู้มาร่วมในการประกอบพิธี หมายถึง ชาวพุทธในชุมชนที่เป็นญาติกับผู้ตายและญาติของเจ้าภาพทั้งฝ่ายของสามีและฝ่ายของภรรยา ญาติดังกล่าวนี้มีทั้งอยู่ในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเดียวกัน และอยู่ที่อื่น ซึ่งเมื่อใกล้จะถึงวันงาน หรือในวันงานก็จะเดินทางมายังบ้านที่ประกอบพิธี ส่วนชาวชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายซึ่งเป็นเพื่อนบ้านเดียวกัน รวมทั้งแขก หรือที่อยู่ทั้งไกลและใกล้ก็ได้รับเชิญให้มา บุคคลเหล่านี้บางคนจะเป็นผู้ที่มีความคุ้นเคย กับเจ้าภาพเป็นอย่างดี และบางคนก็รู้จักมักคุ้นมีความเคารพนับถือ ยึดมั่นในคุณงามความดีของผู้ตาย จึงได้มาร่วมพิธีกรรมเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญู ระบึกถึงบุญคุณตลอดจนคุณงามความดีนั้น^{๑๖}

๒) วัตถุและสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม วัตถุและสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย หมายถึง วัตถุและสิ่งของต่างๆที่ให้นำมาใช้เป็นเครื่องบูชา เครื่องเซ่น เครื่องถวายพระสงฆ์และนำมาใช้เป็นภาชนะใส่เครื่องบูชา

^{๑๔} พระราชรัตนาลงกรณ์ ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๑๕} นางฉลวย คณิตประเสริฐ สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๑๖} นายกฤษณพงษ์ วิวัฒน์สุข สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

เครื่องเช่น ใส่เครื่องถวายพระสงฆ์ในการประกอบพิธีโดยแบ่งออกเป็น ๖ ประเภท คือ เครื่องบูชาเครื่องเช่น เครื่องไทยธรรม วัตถุทาน ภาชนะหรือวัสดุสำหรับใช้ใส่เครื่องบูชา เครื่องเช่น เครื่องไทยทาน และธาตุ^{๑๗} ซึ่งแต่ละประเภทมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

เครื่องบูชา หมายถึง วัตถุสิ่งของที่ถือว่า เป็นของสูงใช้สำหรับเป็นเครื่องกราบไหว้บูชา ในพิธีทำบุญแจกข้าว ของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย เครื่องบูชาประกอบด้วย ดอกไม้ รูปและเทียน ดังนี้

(๑) **ดอกไม้** เป็นเครื่องบูชาที่สำคัญขาดไม่ได้สำหรับการบูชาพระ เช่น ไหว้ผีดอกไม้ที่ใช้ได้แก่ ยอดหรือใบของต้นทองพันชั่ง นับเป็นคู่ทั้งหมด ๕ คู่ ส่วนดอกไม้อื่นๆ นอกจากทองพันชั่งแล้วก็ยังใช้ดอกไม้อื่น แทนได้ และที่นิยมก็คือ ให้เป็นต้นไม้ที่มีดอกสีขาว เช่น ดอกบัวขาว ดอกจำปาขาวหรือดอกกลั่นทม เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่ ที่ชาวพุทธในชุมชนใช้ คือ ทองพันชั่ง

(๒) **รูปและเทียน** เป็นส่วนประกอบของเครื่องบูชา และเช่นไหว้ ใช้จุดก่อนที่จะมีการเริ่มพิธีกรรมทางศาสนา และใช้จุดเพื่อเช่นไหว้ผีเพื่อบอกกล่าว ให้ผีได้รับรู้สิ่งที่ตนต้องการ กล่าวคือ ในขณะที่นำสำหรับอาหารไปเลี้ยงผี ก็จะต้องจุดเทียน ๑ เล่ม เพื่อบอกกล่าวให้ผีได้รับรู้และมารับประทานอาหารที่นำไปให้

เครื่องเช่น หรือพาเวน^{๑๘} (สำหรับอาหารสำหรับเลี้ยงผี) ประกอบด้วย อาหารคาว หวาน ผัก ผลไม้ น้ำดื่ม หมากพลู บุหรี่ สิ่งเหล่านี้ เป็นของที่จัดขึ้นเพื่อนำไปเลี้ยงผี^{๑๙} เครื่องเช่นดังกล่าว มีรายละเอียดดังนี้

ก.อาหาร อาหารที่นำมาจัดเลี้ยงผีนั้นมีหลายชนิด ประกอบด้วย อาหารคาว อาหารหวาน ผัก ผลไม้ ข้าวเหนียวหนึ่ง โดยรายละเอียด ของอาหาร ที่จัดสำหรับเลี้ยงผี มีดังนี้

-อาหารคาว ได้แก่ อาหารที่ทำจากเนื้อวัว เนื้อหมู ไก่ ปลา เช่น ลาบเนื้อวัว ลาบเนื้อหมู ต้มเนื้อวัว ต้มไก่แกงเผ็ด แกงจืด ผัดทอด ปลาย่าง เป็นต้น อาหารดังกล่าว นี้ใช้ในปริมาณน้อยสัก ๑ หรือ ๒ ชนิดก็พอ ส่วนจะทำอาหารชนิดใดนั้นขึ้นอยู่กับเจ้าภาพว่า จะจัดหาสิ่งใดเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงผี แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นอาหารที่เจ้าภาพทำขึ้นเพื่อรับแขก หรือบรรดาญาติพี่น้องที่มาร่วมพิธี ซึ่งทุกคนจะขาดไม่ได้ เลย เรียกว่า เป็นอาหารหลักของทุกงานทุกบ้าน นั่นคือ ลาบเนื้อวัว ทั้งที่เป็น ลาบดิบ และลาบสุกอีกชนิดหนึ่งก็คือต้มเนื้อวัว

^{๑๗} คุณยายสนอง แสงสุวรรณ สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๑๘} สำหรับคำว่าพาเวน เป็นภาษาอีสาน หมายถึงสำหรับกับข้าวที่จัดไว้เพื่อให้วิญญาณผู้ตายหรือเจ้าที่มากินหรืออาจจะเรียกว่าเครื่องเช่นวิญญาณก็ได้

^{๑๙} พระครูภาวนาธรรมโมชิต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย(พระอารามหลวง)อ.เมือง จ.หนองคาย สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

-**อาหารหวาน** ได้แก่ ของหวาน ที่มีน้ำตาล และมะพร้าว เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ เช่น ลอดช่อง สาคุ ถั่วดำ กล้วยบัวชี่ วุ้นกะทิ เป็นต้น ของหวานเหล่านี้ เป็นอาหารที่เจ้าภาพทำขึ้นเพื่อต้อนรับผู้มาร่วมพิธี เพื่อยวยพระสงฆ์ หากงานที่เจ้าภาพท่านใดไม่มาอาหารหวาน ดังกล่าวนี้อาจจะใช้ผลไม้แทน

-**ผัก** ได้แก่ ผักต่างๆ ที่รับประทานกับอาหารคาว ประเภท ลาบ ก้อย ผักที่ชาวพุทธในชุมชนส่วนใหญ่จัดหาได้ เช่น ผักกาด กะหล่ำ ถั่วฝักยาว ผักทอดยอด สะเดา แตงกวา เป็นต้น

-**ผลไม้** ผลไม้จัดเป็นประเภทของหวาน เพราะส่วนใหญ่ เจ้าภาพจะไม่นิยม ทำขนมหวานมากนัก จะใช้ผลไม้ต่างๆ แทน เช่น แตงโม มะม่วงสุก สับประรด เป็นต้น

-**ข้าว** ได้แก่ ข้าวเหนียว ที่นึ่งสุกแล้ว ส่วนข้าวสวยจะมีเจ้าภาพบางคนเท่านั้น ทำ แล ทำในจำนวนน้อย เพื่อใช้สำหรับรับแขกบางคนบางส่วนเท่านั้น

-**น้ำดื่ม** น้ำดื่มที่นำมาจัดเป็นส่วนประกอบเครื่องเช่น ก็คือ น้ำสะอาดที่คนทั่วไปใช้ดื่มหลังจากที่รับประทานอาหารอิ่มแล้ว ก็เช่นเดียวกัน เมื่อรับประทานอาหารอิ่มแล้วก็เชื่อว่า ต้องดื่มน้ำ เช่นเดียวกัน

-**หมากพลู** หมายถึง หมาก พลูสำหรับเลี้ยงจะจัดเป็นจีบ เป็นคำ เพื่อให้ผู้ได้เคี้ยว หลังจากรับประทานอาหารคาว หวาน อิ่มเรียบร้อยแล้ว

-**บุหรี** หมายถึง ยาสูบ มีลักษณะเป็นเส้นฝอย มวนด้วยใบตองกล้วยแห้งหรือกระดาษสีขาว

-**หมาก พลู บุหรี** ที่จัดขึ้นนี้จะจัดใส่ในภาชนะ เดียวกัน และวางไว้ในถาดหรือกระด้งเดียวกัน กับถาดหรือกระด้ง ใส่อาหาร เพื่อเลี้ยงผี

เครื่องไทยทาน หมายถึง วัตถุสิ่งของที่จัดหามาถวายพระสงฆ์ เพื่ออุทิศ ไปถึงดวงวิญญาณของผู้ตาย วัตถุ สิ่งของนี้ถือว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญ ที่ขาดไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่ของที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนทั้งเครื่องอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะ ปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค นอกจากปัจจัยสี่ดังกล่าว ก็มีสิ่งอื่นอีกมากมายที่คนเรานำมาใช้ ตามสมัยนิยม เพื่ออำนวยความสะดวก ให้กับชีวิตโดยเฉพาะ เครื่องใช้ไฟฟ้านอกจากนั้น ก็มีสิ่งของประเภทเครื่องให้สัญญาณ เครื่องใช้สำหรับพระสงฆ์ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เครื่องใช้ในครัวเรือน รวมทั้งจุดปัจจัย ที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่นที่คนต้องการได้^{๒๐} เครื่องไทยทานต่างๆ เหล่านี้ ๆ เหล่านี้ มีรายละเอียด ดังนี้คือ

^{๒๐} พระครูวรณสารโกวิทย์ เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๓.

๑) **อาหาร** อาหารที่จัดหามาถวายพระสงฆ์เป็นประเภทอาหารแห้ง เช่น ข้าวสาร พริกเกลือ อาหารกระป๋อง เป็นต้น อาหารดังกล่าวนี้ จะถูกห่อด้วยผ้าขาวหรือผ้าห่ม หรืออาจจะบรรจุใส่ภาชนะร่วมกันสิ่งของประเภทอื่นๆ เรียกว่า กันว่า เครื่องไทยทานหรือหากอยู่ในลักษณะเป็นห่อ เรียกว่า ห่อบังสุกุล

๒) **เครื่องนุ่งห่ม** หมายถึง เสื้อผ้าที่จัดหาเพื่ออุทิศไปถึงผู้ตาย ทั้งนี้ จะต้องขึ้นอยู่กับว่า ผู้ตายนั้นเป็นชายหรือหญิง หากเป็นชายก็จะมีเสื้อ กางเกง ผ้าขาวม้าผ้าเช็ดตัวหากเป็นหญิงก็มีเสื้อ ผ้าถุง ผ้าเช็ดตัว วนจะจัดหาในจำนวนมาน้อยเท่านั้นขึ้นอยู่กับศรัทธาเจ้าภาพ

๓) **ที่อยู่อาศัย** หมายถึง ปราสาทผึ้งหรือผาสารผึ้ง ลักษณะ เป็นบ้านจำลองขนาดเล็ก เดิมทำจากกลางกระดาศ ซึ่งมีไม้ไผ่เป็นโครงภายในภายนอกติดด้วยกระดาศสีส่วนที่เป็นหลังคาจะทำยอดสูงขึ้นไปติดด้วยขี้ผึ้งแท้ ด้านล่าง จะใช้ไม้ไผ่ ๒ ท่อนยาวประมาณ ละ ๑ เมตร ถึง ๑.๕๐ เมตร ทำเป็นคานสำหรับหาม ในปัจจุบันปราสาทผึ้งได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้าน เนื่องจากวัตถุที่ใช้ทำหายากโดยเฉพาะขี้ผึ้งแท้ และที่สำคัญคือชาวพุทธในชุมชนแลพระสงฆ์จะคำนึง ถึงประโยชน์การใช้สอย ดังนั้นปราสาทผึ้ง จึงมีลักษณะเปลี่ยนไป เช่นเจ้าภาพจะจัดซื้อขึ้นวางสิ่งของที่ทำจากหวาย ทำจากเหล็กหุ้มพลาสติก มาประดับตกแต่งให้สวยงามเป็นปราสาทผึ้งแทน หากเจ้าภาพท่านใดไม่ค่อยมีทุนทรัพย์ ทำบุญมากนัก ก็จะทำให้ชาวพุทธในชุมชนผู้มีฝีมือช่วยกันทำขึ้นจากวัสดุ ที่มีในท้องถิ่น ทำเป็นบ้านจำลองเช่นเดียวกับ เมื่อก่อนนั้น ส่วนขี้ผึ้งแท้ไม่มีก็ใช้ขี้ผึ้งที่มีขายในท้องตลาดมาใช้แทน หรืออาจใช้กระดาศสีตัด เป็นพู่ลวดลายไทยเสียบ ไม้ไผ่บนหลังคาก็ได้

๔) **ยารักษาโรค** หมายถึง ยาที่ใช้รักษาหรือบรรเทาอาการเจ็บป่วย เล็กๆน้อยๆ ซึ่งเป็นยากประเภทยาสามัญประจำบ้าน ได้แก่ ยาต้ม ยาหม่อง ยาประเภทยาลดไข้ แก้ปวด ยาดังกล่าวนี้จะนำมาเป็นเครื่องบังสุกุล ปัจจุบัน นี้พบว่า มีเจ้าภาพจำนวนน้อย ที่นำยารักษาโรคมาบริจาคทาน

๕) **เครื่องนอน** เป็นสิ่งของจำเป็นที่ขาดไม่ได้ ที่จะต้องใช้ ภายในครัวเรือน ได้แก่ พูก เสื้อ หมอน ผ้าห่ม เครื่องนอนเหล่านี้ เจ้าภาพจัดหา โดยทำขึ้นเอง หรืออาจจะซื้อสำเร็จจากตลาด และจะจัดวาง ไว้ใกล้ๆ กับปราสาทผึ้ง

๖) **เครื่องใช้ในครัว** เป็นเครื่องอุปโภคที่มีความเป็นต่อ ครัวเรือนเช่นนั้น ซึ่งได้แก่ ถ้วย จาน ชาม ช้อน แก้วน้ำ ชันน้ำ ถังน้ำ สิ่งของเหล่านี้จัดเป็นประเภท เครื่องไทย ทาน ที่จะอุทิศเป็นเครื่องใช้ในครัวให้แก่วัด

๗) **เครื่องใช้ไฟฟ้า** ได้แก่ หม้อหุงข้าว พัดลม ตู้เย็น กระจกน้ำร้อน นับเป็นเครื่องไทยทานที่มารถอำนวยความสะดวกสบายให้กับผู้ใช้อย่างยิ่ง^{๒๑}

^{๒๑} อาจารย์วิศิษฐ์ โลหะพาน ไวยาวัจกรวัดประดิษฐ์ธรรมคุณ สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

๘) **เครื่องให้สัญญาณ** และเครื่องใช้จำเป็นแก้ววัด ได้แก่ ฆ้อง กลอย เป็นเครื่องให้สัญญาณ ประเภทตีที่มีความจำเป็นสำหรับทุกวัด ใช้เป็นสัญญาณ ในการบอกกล่าวให้ชาวพุทธในชุมชน ได้รับรู้หลายๆอย่าง เช่นตีบอกเวลา ตีเรียกชาวพุทธในชุมชนประชุม เป็นต้น สำหรับเครื่องใช้ที่มีความจำเป็น แก้ววัดโดยเฉพาะใช้ในกิจของพระสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้แก่ ธรรมาสน์ ธรรมาสน์ ทำจากไม้เนื้อแข็งแกะสลักเป็นลวดลายไทยหรือแกะเป็นรูปสัตว์ ดิถีวัตถุ สะท้อนแสงหลายหลากสี เพื่อความงามยิ่งขึ้นใช้สำหรับเป็นที่นั่งของพระสงฆ์ขณะขึ้นแสดงธรรม เทศนาในเทศนากลางนบุญต่างๆในการอุทิศ ธรรมาสน์ ฆ้อง หรือกลองนี้บางครั้ง เจ้าภาพบางคนคิดว่าวัดที่ตนจะทำบุญนั้นยังขาดเหลืออะไรบ้าง หากยังไม่มีเจ้าภาพ ก็จะจัดหามาอุทิศ แต่บางคนก็จะจัดหาอุทิศตามความเชื่อความศรัทธาของตนเอง ถือว่า เป็นเครื่องไทยทานพิเศษ ที่ทางเจ้าภาพ จะต้องมีการสั่งจอง ให้ช่างทำด้วยจึง จะได้มา^{๒๒}

๙) **เครื่องใช้อื่นๆ** ที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ ผงซักฟอก ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ไม้ขีดไฟ ภูบเทียน ตู้เสื้อผ้า เป็นต้น

๑๐) **จตุปัจจัย** หมายถึง เงินซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถใช้แลกเปลี่ยนสินค้า และสิ่งของต่างๆได้ ดังนั้นในปัจจุบัน นี้ เงินจึงกลายเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญ เช่นเดียวกันกับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เพราะปัจจัยทั้ง ๔ อย่างนี้ ยังต้องอาศัยเงิน ซื้อหามาตอบสนองความต้องการ ของร่างกาย คน

เครื่องไทยทาน ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่าปริมาณ ในการจัดหา ขึ้นอยู่ที่แรงศรัทธาของแต่ละบุคคล อีกอย่างหนึ่งก็คือ ความเชื่อของบุคคล และการอุทิศวัตถุ สิ่งของต่างๆ ดังกล่าว เพื่อไปใช้ให้ถึงดวงวิญญาณ ของผู้ตายนั้น เชื่อว่า วิญญาณนั้นจะได้รับทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ญาติได้อุทิศ ไปให้ อุทิศจำนวนมากผู้ตาย ก็ได้จำนวนมาก หากอุทิศในจำนวนน้อยผู้ตาย ก็ได้รับจำนวนน้อยเช่นกัน

วัตถุทาน หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่มีความคงทนถาวร เคลื่อนที่ไม่ได้ ซึ่งเจ้าภาพได้มีจิตศรัทธาจัดสร้างขึ้น เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปถึงดวงวิญญาณของผู้ตาย เพื่อให้เป็นระลึกถึงผู้ตาย ให้นานตลอดซึ่งลูกหลาน ถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นได้แก่ หอระฆัง ชุ่มประตูปวด ชุ่มประตูปอสถ์ เวทีการแสดง เป็นต้น

ภาชนะและวัสดุ ที่ใช้ใส่และห่อเครื่องบูชา เครื่องเซ่น เครื่องไทยทาน สำหรับภาชนะและวัสดุที่จะนำมาใส่หรือห่อเครื่องบูชา เครื่องเซ่น และเครื่องไทยทานนั้น เป็นภาชนะที่หาได้ง่าย และสามารถทำได้เอง ซึ่งสามารถใช้ได้ทุกชนิด ภาชนะและวัตถุ ที่นิยมใช้ประกอบด้วย แจกัน

^{๒๒} พระครูสุตรัตนภรณ์ เจ้าอาวาสวัดจอมณี เจ้าคณะตำบลมีชัย อ.เมือง จ.หนองคาย สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ดอกไม้ กระถางรูป เชิงเทียน จาน กระดิ่ง ถาด กระจง ถ้วย ชันน้ำ ถังใส่น้ำ ผ้าขาวด้ายดิบ และผ้าห่ม ดังนี้คือ

(๑) แจกันดอกไม้ กระถางรูป เชิงเทียนจัดเรียบร้อย ตั้งไว้บน โต๊ะหมู่บูชา

(๒) จาน หมายถึง ภาชนะที่ใช้สำหรับใส่อาหารรับประทานซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นภาชนะใส่เครื่องบูชา ได้เช่น ใช้ใส่เครื่องบูชา (ขัน ๕) ประกอบด้วย ดอกไม้ ๕ คู่ เทียนเล็กสีเหลือง ๕ คู่) เพื่อขมาต่อดวงวิญญาณ ผู้ตาย ก่อนจะมีการสรงอัฐิ^{๒๓}

(๓) กระดิ่ง หมายถึง ภาชนะ ที่ทำจากไม้ไผ่มีลักษณะกลมแบน มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ใช้สำหรับจัดสำหรับ อาหาร หมากพลู บุหรี่ เพื่อเลี้ยงผี^{๒๔}

(๔) ถาด หมายถึง ภาชนะที่เป็นกระเบื้องเคลือบหรืออลูมิเนียม ซื่อหาได้จากตลาด มีขนาดเท่ากับกระดิ่ง คือมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ถาดใช้สำหรับใส่อาหาร หมากพลู บุหรี่ เพื่อเลี้ยงผี ใช้แทนกระดิ่ง ได้ในปัจจุบันนี้ ชาวพุทธในชุมชนเลือกใช้ถาดแทนกระดิ่ง เพราะถาดใช้ได้ทนทาน นานกว่ากระดิ่ง

(๕) กระทง หมายถึง กระทงที่เย็บจากใบตองกล้วยสด เจียนให้กลมขนาดพอเหมาะเย็บเป็นมุม ๔ มุม หรือ ๖ มุม เมื่อเย็บเสร็จแล้ว จะมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ ๘ เซนติเมตร จะทำทั้งหมด จำนวน ๔ ใบ และนำมาใช้สำหรับใส่อาหาร คาว หวาน ข้าว ผัก ผลไม้ ที่จัดเป็นสำหรับ เพื่อจะนำมาเลี้ยงผี

(๖) ถ้วย หมายถึง ภาชนะที่ใช้สำหรับใส่อาหารรับประทานมีขนาดประมาณเท่ากับกระทงใบตอง หรือใหญ่ กว่าเล็กน้อย จำนวน ๔ ใบ ใช้สำหรับใส่อาหารคาวหวาน ข้าว ผัก ผลไม้ทำเป็นสำหรับหรือเครื่องเซ่นเพื่อ นำมาเลี้ยงผี ใช้แทนกระทงใบตอง ซึ่งในปัจจุบันนี้ไม่นิยมเย็บกระทงใบตองแล้ว แต่ใช้ว่า การเย็บกระทงใบตอง ใส่อาหารนั้นจะหมดไป ยังพอมิให้เห็นอยู่บ้าง

(๗) ชันน้ำ หรือแก้วน้ำ หมายถึง ขันอลูมิเนียม ใช้สำหรับตักน้ำดื่ม มีหลายขนาด ที่ใช้มีขนาดพอเหมาะกับภาชนะรองและแก้วใส่น้ำ ใช้ใส่น้ำสะอาด วางไว้ในถาด หรือกระดิ่งรวมกับอาหาร หมากพลู บุหรี่

(๘) ถังใส่น้ำ หมายถึง ภาชนะทรงสูงซึ่งทำจากพลาสติก ชาวพุทธในชุมชน นิยมนำมาใส่น้ำ และสามารถใส่สิ่งของต่างๆได้ ในที่นี้ จะนำมาเป็นภาชนะสำหรับ ใส่เครื่องไทยทานเพื่อถวายพระสงฆ์

^{๒๓} พระครูวินัยธร บุญสงค์ สุจิตโต สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๒๔} นายลำดวน สุวรรณพันธ์ สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

(๙) **ผ้าขาวด้ายดิบ** หมายถึง ผ้าที่ทอจากด้ายส่วนใหญ่ ชาวพุทธในชุมชน จะนิยมทำเอง ตัดเป็นชิ้น ความยาวประมาณ ๑ วา ใช้สำหรับห่อเครื่องไทยทานเมื่อหอเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะเรียกว่า ห่อบังสุกุล^{๒๕}

(๑๐) **ผ้าห่ม** หมายถึง ผ้าที่สามารถใช้ห่มได้ ทอจากด้าย ผ้ายไหมพรม เป็นผืนมีขนาดยาวประมาณ ๓ เมตร กว้างประมาณ ๑.๕๐ เมตร เป็นผ้าสำหรับห่มที่ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย มีในครัวเรือน ส่วนใหญ่ จะทำไว้ ใช้จำนวนมาก ดังนั้นหากเจ้าภาพท่านใดมีผ้างดกแล้ว ก็จะนำออกมาทำบุญ โดยใช้สำหรับห่อเครื่องบังสุกุล แทนผ้าขาวด้ายดิบ

ธาตุ หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีความคงทนถาวร ใช้สำหรับเก็บอัฐิ ลักษณะ เป็นรูปทรงสูงทำจากคอนกรีต ปัจจุบันนี้ ธาตุสำหรับบรรจุอัฐิ จะมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรกสร้างเป็นกำแพงวัด ลักษณะ นี้ได้ประโยชน์ ๒ อย่างในขณะเดียวกัน คือ เก็บอัฐิ และกำแพงเพื่อกำหนดอาณาเขตของวัด อีกลักษณะหนึ่งเป็นธาตุเดี่ยว ซึ่งเจ้าภาพจะซื้อมาจากตลาด และนำไปตั้งไว้ในอาณาเขตของวัด เจ้าภาพจะจัด เตรียมไว้ให้พร้อมล่วงหน้าอย่างน้อย ๑ วัน^{๒๖}

๓) **สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม** สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ทำบุญแจกข้าว ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายมี ๒ แห่งคือ ที่บ้านของเจ้าภาพ และที่วัดประจำชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย^{๒๗} โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ ดังนี้

บ้านเจ้าภาพ ใช้เป็นสถานที่ จัดพิธีกรรมทำบุญแจกข้าว คือ เป็นสถานที่ ต้อนรับญาติพี่น้องและชาวพุทธในชุมชนอื่นๆ ที่เชิญ มาร่วมพิธีตลอดทั้งการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อันเป็นการแสดงให้เห็นชาวพุทธในชุมชนทั่วไปได้รับทราบทั่วกันว่า บ้านนั้นได้ ทำบุญแจกข้าวไปให้กับญาติผู้ตายไปแล้ว สำหรับผู้ตายก็เพื่อเป็นการแสดงถึง ความรักความผูกพัน ของบรรดาญาติที่มีต่อผู้ตาย และความผูกพันของผู้ตายที่มีต่อบ้านที่เคยอยู่เคยอาศัย เป็นครั้งสุดท้าย

บ้านที่จะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทำบุญแจกข้าวขึ้นนั้น ผู้เป็นเจ้าของบ้านจะจัด เก็บและทำความสะอาดบ้านพร้อมทั้งบริเวณบ้านให้สะอาดเรียบร้อยญาติ พี่น้องคนอื่นๆ ที่ร่วมเป็นภาพก็จะช่วยกันเตรียมสถานที่ต่างไว้เช่น เตรียม ปะรำพิธีเพื่อใช้ประกอบพิธีและวางเครื่องไทยธรรมต่างๆ ที่จะถวายพระสงฆ์และปราชญ์ผู้เป็นต้น สถานที่ที่จะใช้บริเวณ ที่ว่างซึ่งมีพื้นที่กว้างขวาง พอที่จะสร้างปะรำพิธีได้ ปะรำพิธีจะอยู่ข้าง ๆ ตัวบ้าน จัดตกแต่งให้เรียบร้อย และสวยงาม เท่าที่เจ้าภาพจะทำได้ นอกจากนั้นก็มีสถานที่สำหรับรับแขก และญาติ พี่น้องที่มาพร้อมทำบุญ จะใช้ในบ้านหรือชั้นล่าง และ

^{๒๕} นายทุน ธรรมยาฤทธิ์ ไวยาวังกรวัดอรุณรังสี อ.เมืองหนองคาย วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๒๖} พระมหาพิชิต อตุลวงโค ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย(พระอารามหลวง) จ.หนองคาย สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๒๗} พระครูอนุกุลศิลาเขต สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

หากบริเวณ บ้านกว้างขวาง หลังจากสร้างปะรำพิธีเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ก็สร้างปะรำสำหรับไว้รับแขกหรือก็ได้ ที่สำคัญอีกอย่างก็คือ ห้องครัว เพื่อใช้สำหรับประกอบอาหารคาวหวานต่างๆ ส่วนใหญ่ จะเป็นห้องครัว ของบ้าน หากพื้นที่คับแคบ ก็จะขยายบริเวณ โดยส่วนหนึ่ง จะทำอยู่ข้างล่างใกล้ๆ บ้านหากเป็นบ้าน ๒ ชั้น ก็จะทำที่ชั้นล่าง ในวันด้านหลังซึ่งมีพื้นที่กว้างและสะดวกสำหรับการทำครัว นอกจากนี้ที่กล่าวมานี้ บริเวณ อาจจะใช้เป็นสถานที่ สำหรับจัดแสดงมหรสพให้ชาวพุทธในชุมชน ทั่วไปได้ชมด้วย

วัด ได้แก่วัดประจำชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทำบุญแจกข้าวซึ่งเป็นขั้นตอน สุดท้ายของพิธีกรรม กล่าวคือ จะมีการประกอบพิธีบังสุกุลอัฐิ ถวายจตุปัจจัย และนำอัฐิ บรรจุไว้ในธาตุ โดยพิธีดังกล่าวนี้จะทำในวันสุดท้ายของการทำบุญ ซึ่งอาจจะเป็นเวลาเช้าหรืออาจจะกระทำหลังจากพระสงฆ์ฉันอาหาร เพลแล้วก็ได้ แต่ส่วนมากจะนิยมกระทำกันในตอนเช้า เสร็จพิธีกรรมไม่เกินเวลา ๑๑.๐๐ นาฬิกา

นอกจากใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาดังกล่าวแล้วนั้น วัดยังใช้เป็น สถานที่สำหรับแสดงมหรสพซึ่งเจ้าภาพได้ว่าจ้าง มาสมโภชงานในช่วงกลางคืน มหรสพ ที่ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจ้างมาสมโภชได้แก่ หมอลำกลอน ภาพยนตร์ ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องใช้สถานที่ที่สามารถบรรจุ ผู้คนที่มาชมมหรสพจำนวนมากๆ ได้

๔) วันและเวลา ในการประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ได้แบ่งองค์ประกอบเกี่ยวกับวันและเวลาในการประกอบพิธีกรรม ออกเป็น ๒ องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบเกี่ยวกับวันในการประกอบพิธีกรรมและ องค์ประกอบเกี่ยวกับเวลาในการประกอบพิธีกรรม^{๒๘} ทั้ง ๒ องค์ประกอบ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๕) องค์ประกอบ เกี่ยวกับวันในการประกอบพิธีกรรม

วันในการประกอบพิธีกรรมทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย เมื่อมีการตายเกิดขึ้นในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายญาติจะทำพิธี เเผศพตามประเพณีของท้องถิ่น หลังจากนั้น ประเพณี ที่สืบเนื่องเกิดขึ้นต่อไปก็คือ ประเพณีทำบุญแจกข้าว ซึ่งทุกปีชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จะทำบุญแจกข้าวไปถึงญาติของตนที่ตายจากไป โดยจะมีการประกอบพิธีในสถานที่ รวม ๒ แห่งคือ บานของผู้ตายหรือบ้านของเจ้าภาพ และที่วัดของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย การทำบุญแจกข้าวนี้ถือว่า เป็นพิธีกรรมที่สำคัญมาก ดังนั้นในแต่ละปี จึงมีชาวพุทธในชุมชนทำบุญแจกข้าว เป็นจำนวนมาก อย่างน้อยประมาณปีละ ๑๔ งาน และแต่ละงาน จะมีบรรดาญาติของผู้ตายรวมทั้งชาวพุทธในชุมชน มาร่วมพิธีกันมากมีทั้งช่วยในด้านกำลังทรัพย์ ด้านแรงงาน

^{๒๘} นายเผด็จสุขเกษม วัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ตั้งแต่วันเตรียมงานวันประกอบพิธีกรรมหรือวันรวม และวันบรรจุอัฐิ จนพิธี ล้นสุด ลง การกำหนดวันในการทำบุญนั้น เมื่อก่อนผู้เป็นเจ้าภาพสามารถกำหนดวันได้ ด้วยตนเอง และแน่นอนกว่า ในปัจจุบันนี้ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า จำนวนประชากรน้อย คนตายก็จะต้องมีจำนวนน้อยตามสัดส่วน ดังนั้น การทำบุญแจกข้าวแต่ละครั้ง ในแต่ละปี ของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จึงมีไม่มาก เช่นในปัจจุบัน การจ้างมหรสพ ก็ไม่ค่อยประสบปัญหา เกี่ยวกับการว่างหรือไม่ว่าง ตรงกับวันที่กำหนด การจะทำบุญก็ไม่ได้ คำนึง ถึงวันเสาร์ วันอาทิตย์ ซึ่งเป็นวันหยุดราชการ หรือวันหยุดพักผ่อนของคนทำงาน แต่จะคำนึงถึงวัน เวลา ทางจันทรคติมากกว่า กล่าวคือ วันที่กำหนดจะทำบุญแจกข้าว นั้นจะต้องเป็นวันข้างขึ้น หรือวันข้างแรม ๖-๘ ค่ำ หรือ ๑๓-๑๕ ค่ำ ที่สำคัญ คือวันขึ้น หรือแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำซึ่งเป็นวันพระ จะต้องเป็นวันบรรจุอัฐิ ไว้ในธาตุ หรือเรียกว่า วันทอดบังสุกุล มีความเชื่อว่า ในวันพระนั้นยมทูต จะปล่อยผีให้เป็นอิสระ เพื่อมารับสิ่งของต่างๆ พร้อมทั้งอาหารที่ญาติพี่น้องได้อุทิศไปให้ ดวงวิญญาณนั้นก็จะได้รับมารับส่วนบุญนั้นจริง ด้วยเหตุนี้ ชาวพุทธในชุมชนจึงต้องทำบุญในวันดังกล่าวและมีการกำหนดวันทำบุญผู้ที่จะทำบุญหรือเจ้าภาพ สามารถกำหนดวันที่จะทำบุญได้เองโดยไม่ต้องให้พระสงฆ์ หรือเฒ่า จ้ำ หรือมรรคนายก เป็นผู้กำหนดให้แต่อย่างใด ในปัจจุบันนี้การกำหนดวัน เวลาจะมีความแตกต่างจากเมื่อก่อนกล่าวคือ เจ้าภาพไม่สามารถกำหนดวันที่แน่นอนได้เอง เพราะมีปัญหาเกิดขึ้นมากอีกหลายอย่าง ดังนั้น การกำหนดวัน เดือนปี ในการทำบุญจึงขึ้นอยู่กับเหตุผลดังต่อไปนี้ คือ

๖) ช่วงเดือนของการทำบุญ ส่วนใหญ่ ชาวพุทธในชุมชนจะทำบุญแจกข้าว ในเดือนมกราคม ถึงเดือนเมษายน สาเหตุที่เลือกเดือนดังกล่าวนี้ เพราะเป็นช่วงที่ชาวพุทธในชุมชนส่วนใหญ่ ซึ่งมีอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ ว่างเว้นจากการทำงาน และจำพักผ่อน อยู่กับบ้าน ดังนั้น จึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะดำเนินการจัดงานทำบุญแจกข้าวขึ้น ชาวพุทธในชุมชน ก็จะสามารถช่วยงานได้อย่างเต็มที่ด้วย

๗) การกำหนดวันที่แน่นอน การทำบุญแจกข้าวนี้ จะทำวันใดก็ได้ ในวันทั้ง ๗ ที่สำคัญ ก็คือ การกำหนดวันในทางจันทรคติว่า เป็นกี่ค่ำ ข้างขึ้นหรือ ข้างแรม เช่น กำหนดวันขึ้น ๗ ค่ำ และ ๘ ค่ำ เดือนสี่ หากต้องการทราบวัน เวลาอย่างปัจจุบันนิยม จะต้องดูปฏิทิน อีกครั้งว่า เวลาทางสุริยคติเป็นวันอะไร วันที่เท่าใด เดือนอะไร เป็นต้น การกำหนดวันดังกล่าว จะเห็นว่า ชาวพุทธในชุมชน ยังคง ยึดถือประเพณีเดิมอยู่คือจะทำบุญให้ตรงกับวันพระตามความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาสำหรับข้อแตกต่าง ก็คือ เจ้าภาพไม่สามารถกำหนดแน่นอนได้ ที่ทำได้ ก็คือ เจ้าภาพจะต้องกำหนดวันคร่าวๆไว้ก่อน ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากว่าในวันที่กำหนด ไฉนนั้น พระสงฆ์อาจจะไม่ว่าง กล่าวคือ พระสงฆ์อาจจะรับนิมนต์ไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในงานทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในชุมชน คนอื่นๆ ที่อยู่ในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเดียวกัน หรืออยู่ในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

อื่นที่ห่างไกลออกไป และอาจจะเสียเวลาอยู่กับการเดินทางก็ได้ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็นพระนักเทศน์ หากเป็นเช่นนั้นก็ต้องให้พระสงฆ์เป็นผู้กำหนดวันให้ใหม่ ส่วนมหรสพที่ต้องการจะนำมาสมโภชว่า ไม่ตรงกับวันที่กำหนดจะทำบุญเอาไว้ บางครั้ง อาจจำเป็นต้องเลื่อนกำหนด วันทำบุญเข้ามา หรือ เลื่อนออกไปให้ตรงกับวันว่างของมหรสพ ที่จะนำมาสมโภชก็ได้ อีกประเด็นหนึ่งก็คือ เจ้าภาพหลายคนมีความต้องการที่จะทำบุญในวันหยุดราชการคือวันเสาร์ และวันอาทิตย์ เนื่องจากเจ้าภาพ หรือ ลูกหลานทำงานราชการ หรือทำงานอยู่ไกลบ้าน หากสามารถทำบุญตรงกับวันเสาร์ วันอาทิตย์ ได้ก็จะมีญาติ พี่น้องและเพื่อนๆ ที่ทำงานอยู่ไกลๆ สามารถรวมทำบุญได้ เจ้าภาพก็จะเกิดความภูมิใจเป็น ที่เชื่อถือและยกย่องของชาวพุทธในชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับมหรสพที่ต้องการจะ นำมาสมโภช ในงานคือมหรสพ ไม่ว่างนั่นเอง^{๒๙}

จากเหตุผล ดังกล่าวข้างต้น นั้นไม่น่าจะเป็นปัญหากับการกำหนดวันทำบุญได้ แต่ก็ได้เกิดขึ้น แล้วกับเจ้าภาพหลายราย ดังนั้น หากไม่ต้องการให้เกิดปัญหาเหล่านี้ วิธีแก้ไขก็คือรวบรวมทุนทรัพย์ ไว้ให้พร้อมโดยเร็ว แล้วกำหนดวันที่จะทำบุญเอาไว้ล่วงหน้าประมาณ ๖-๘ เดือน จอมมหรสพเอาไว้ การกำหนดวันก็จะเกิดขึ้นเป็นที่แน่นอนตามความต้องการ

๘) องค์ประกอบเกี่ยวกับเวลาในการประกอบพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมทำบุญแจก ข้าว จะกำหนดเวลาออกเป็น ๒ อย่างคือ ระยะเวลาที่จะทำบุญ หลังจากเผาศพเรียบร้อยแล้ว และ เวลา จำเพาะของการดำเนินการตามขั้นตอนของพิธีกรรม มีรายละเอียดดังนี้

ก.ระยะเวลาที่จะทำบุญ หมายถึง เวลาที่กำหนดขึ้นเพื่อจะทำบุญ หลังจากตายและเผาศพ เรียบร้อยแล้ว เวลาดังกล่าวนี้นี้ญาติของผู้ตายแต่ละคนนั้นคิดและกำหนดไม่เหมือนกัน บางคนทำบุญ แจกข้าวไปพร้อมๆกับการทำบุญ ๑๐๐ วัน บางคนอาจจะทำบุญแจกข้าวไปให้เมื่อตายไปแล้ว ครบ ๑ ปี ๒ ปี และ ๓ ปี ก็มี และบางคน ๕-๑๐ ปี ก็ยังมีให้เห็น ซึ่งทั้งนี้ ปัญหาที่อยู่ที่ความพร้อมของทุน ทรัพย์ ที่จะช่วย การทำบุญแจกข้าวของเจ้าภาพแต่ละงานนั้นจะต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก หากจะ ทำบุญแจกข้าว สิ่งแรกที่จะต้องกระทำคือ พยายามเก็บสะสมเงินไว้ให้ได้ เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในการ ทำบุญ หรืออาจสมทบพร้อมกับญาติพี่น้อง ซึ่งในกรณีนี้ จะต้องบอกกล่าวหรือปรึกษาหารือกันในวง ญาติ เสียก่อนว่าจะต้องใช้เวลานานเท่าใด กับการสะสมทุนทรัพย์ ไว้เพื่อทำบุญ เนื่องจากเศรษฐกิจ ของแต่ละคนแต่ละครอบครัว แตกต่างกัน จึงจำเป็นจะต้องให้ญาติ ทุกคนพร้อมเสียก่อน จึงกำหนด ระยะเวลาได้

^{๒๙} นายสมบัติ วธู เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ข.เวลาจำเพาะของการดำเนินการตามขั้นตอนของพิธีกรรม

การประกอบพิธีกรรมทำบุญแจกข้าวไม่ว่า จะเป็นขั้นตอนของพิธีกรรมการประกอบพิธีกรรม ทำบุญแจกข้าว ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนใดของพิธีกรรมในช่วงระยะเวลา ๓วัน ที่ดำเนินการนั้นไม่ได้ กำหนด เวลาไว้แน่นอน ว่าแต่ละขั้นตอนจะต้องเป็นเวลานั้นเวลานั้นแต่อย่างใดแต่จะกระทำในเวลาที่เหมาะสมของวันนั้นๆ เป็นเกณฑ์โดยคำนึง ถึงความพร้อมของเจ้าภาพ ของมรรคทายก และของ พระสงฆ์ เป็นหลัก ที่สำคัญคือ ขั้นตอนของพิธีกรรมแต่ละวันจะต้องดำเนินการให้ครบทุกขั้นตอน

ค.ขั้นตอนของพิธีกรรม

ขั้นตอนของพิธีกรรมทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย แบ่งออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นเตรียมการ และขั้นดำเนินการ^{๓๐} แต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ง.ขั้นเตรียมการ ขั้นเตรียมการ ก่อนการดำเนินงานนั้น เป็นขั้นตอนที่ผู้ทำบุญ หรือเจ้าภาพ จะร่วมกันวางแผนในสิ่งที่จะกระทำกับญาติพี่น้องทุกคน เพื่อให้เกิดความพร้อมในการดำเนินงานสิ่งที่จะต้องเตรียมการได้ แก่ การประชุมปรึกษาหารือ การเชิญญาติพี่น้องและชาวพุทธในชุมชนทั่วไป การเตรียมวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ การเตรียมเครื่องไทยธรรม การเตรียมนิมนต์พระสงฆ์มากระทำ พิธีทางศาสนา การจัดเตรียมเครื่องเช่น การเตรียมมหรสพและการจัดเตรียมหาพลู และดอกไม้ไฟ โดยรายละเอียดของขั้นตอนการเตรียมการแต่ละอย่างมีดังนี้คือ

จ.การประชุมปรึกษาหารือ ญาติคนที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกับผู้ที่ตาย เคยอาศัยอยู่มา ก่อนหรืออาจเป็นผู้ที่มีอาวุโสที่สุดในบรรดาญาติใกล้ชิดผู้ตาย จะทำหน้าที่เป็นผู้นำ ในการประชุม ปรึกษาหารือในวงศ์ญาติว่า ในการทำบุญแจกข้าวใครจะทำอะไร ทำที่ไหน เมื่อไหร่และทำอย่างกันบ้าน หนึ่ง สิ่งสำคัญที่จะต้องกำหนด ให้แน่นอนคือ การกำหนดวัน และการรวบรวมทรัพย์ ดังนี้คือ

ฉ.การกำหนดวัน หมายถึง กำหนดวัน เดือน ละปีให้แน่นอนลงไปว่าสมควรจะทำบุญได้ ญาติทุกคนพร้อมที่จะมาร่วมพิธีซึ่งส่วนมากชาวพุทธในชุมชนนิยม ทำในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือน เมษายน เหตุที่ชาวพุทธในชุมชน เลือกว้นในเดือนดังกล่าว ก็เพราะว่า เป็นช่วงที่ชาวพุทธในชุมชน ว่างเว้นจากการทำงาน พักผ่อนอยู่กับบ้าน ดังนั้น จึงเป็นเวลาที่เหมาะสมและเหมาะกับการทำบุญ ดังกล่าว นอกจากนั้นชาวพุทธในชุมชนบางราย ก็กำหนดเดือน ๑๒ ซึ่งตรงกับประเพณีทำบุญกฐิน ประจำปี การที่จะกำหนดเอาวันเดือนปี ไใด การทำบุญนั้น ขึ้นอยู่กับมิตของบรรดาญาติ

ช.การรวบรวมทุนทรัพย์ เงินเป็นปัจจัยสำคัญมากสำหรับการประกอบพิธีกรรมใดๆ ก็ตาม การทำบุญแจกข้าวในปัจจุบันก็เช่นกัน ญาติคนใดคนหนึ่งของผู้ตายเป็นหลักหรือเป็นประธานในการ ประกอบพิธีโดยมากเป็นประธานหรือเป็นหลักในการประกอบพิธีจะต้องเป็นผู้ที่อยู่เลี้ยงพ่อแม่จนแก่

^{๓๐} นายไพรัตน์ นิลบดี สัมภาษณ์ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

เผ่า หรือจนกระทั่งตาย แม้จะแต่งงานแล้วก็ไม่ได้ออกรือน คนอีสานเรียกว่า แทนมูล มูล หมายถึง ทรัพย์สินต่างๆ ได้แก่ บ้าน ที่ดิน เงินทอง เป็นต้น จะเป็นผู้ที่ออกค่าใช้จ่ายมากกว่า ญาติคนอื่นๆ ส่วนญาติคนอื่นๆ นั้นจะต้องกำหนดอีกว่า ใครจะรับผิดชอบอะไร จะช่วยทำบุญเป็นเงินหรือเป็นสิ่งของจำนวนเท่าใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับศรัทธาและฐานะของคนๆ นั้น เมื่อทุกอย่างถูกกำหนดเป็นที่แน่นอนแล้ว ก็ดำเนินการอย่างอื่นต่อไป^{๓๑}

ข.การเชิญญาติพี่น้องและชาวพุทธในชุมชนทั่วไป ประเพณีทำบุญแจกข่าวนี้นี้จะเฉพาะญาติสนิทไม่ได้ ต้องมีการบอกกล่าวแก่ญาติพี่น้องบ้านเดียวกัน และญาติบ้านใกล้เคียง นอกจากนั้นยังมีเพื่อนๆ ของเจ้าภาพคนรู้จักคุ้นเคยกัน เป็นต้น สำหรับการบอกกล่าว หรือการเชิญบรรดาญาติและชาวพุทธในชุมชนทั่วไปให้มาร่วมทำบุญนั้น ทำได้ ๒ ลักษณะ คือการเชิญด้วยวาจา และการเชิญด้วยบัตรเชิญ ดังนี้

-การเชิญด้วยวาจา หมายถึง การบอกกล่าวด้วยคำพูด วิธีนี้จะทำโดยเมื่อใกล้ถึงวันงานหรือก่อนวันงาน ๑-๒ วัน เจ้าภาพหรือผู้ที่เจ้าภาพไว้วางใจมอบหมายให้เป็นผู้ไปบอกกล่าวแก่ชาวพุทธในชุมชนเดียวกันให้ทราบและมาร่วมพิธีกรรม รวมทั้งขอแรงให้มาช่วยเหลืองานด้วย

-การเชิญด้วยบัตรเชิญ การเชิญวิธีนี้เจ้าภาพพิมพ์บัตรเชิญขึ้นแล้วส่งไปเชิญญาติพี่น้อง คนรู้จักคุ้นเคยและเคารพนับถือกับผู้ตาย และเจ้าภาพ ให้มาร่วมทำบุญ การเชิญด้วยวิธีนี้ส่งบัตรเชิญนี้จะส่งไปเชิญก่อนวันทำบุญล่วงหน้าอย่างน้อย ๓-๕ วัน หรืออาจจะนานเป็น ๗-๑๐ วัน ก็ได้เพื่อให้ผู้ถูกเชิญได้รับทราบก่อนเพื่อเตรียมตัว และมาร่วมงานได้ถูกต้องตามกำหนดวัน

ฌ.การเตรียมวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ วัตถุและสิ่งของที่จะต้องเตรียมไว้ใช้งานและการประกอบพิธีกรรมนั้น มีมากมาย ทั้งสิ่งของที่จะใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา สิ่งของที่จะใช้เพื่อต้อนรับหรือบริหารผู้มาร่วมพิธี วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่จะต้องจัดหาและเตรียมไว้ให้พร้อมและเรียบร้อยก่อนถึงวันประกอบพิธี ดำเนินการ ดังนี้

ญ.การเตรียมสถานที่ หมายถึง บ้าน รวมทั้งบริเวณบ้านที่จะใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และต้อนรับผู้มาร่วมพิธี เจ้าภาพจะต้องทำความสะอาดบ้าน บริเวณบ้านให้เรียบร้อยทั้งชั้นบนของบ้านและใต้ถุนบ้าน หรือทั้งชั้นบนและชั้นล่าง จากนั้นจะต้องสร้างปะรำพิธี ซึ่งปัจจุบันนี้การสร้างปะรำพิธีใช้เวลาไม่นานนัก เพียงเจ้าภาพเช่าปะรำพิธีสำเร็จรูป ที่มีเสาเหล็กแทนเสาไม้ หลังคาทำด้วยพลาสติกแทนการใช้ก้านมะพร้าว หรือต้นปอ ส่วนสถานที่ที่จะใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ก็ประดับตกแต่งให้สวยโดยใช้ผ้าที่ทอจากฝ้าย ชาวพุทธในชุมชนทั่วไปเรียกว่า ผ้าอุโบ นำมาพันเสาเหล็กให้รอบทุกต้น โยงริ้วกระดาดสีไปยังกึ่งกลางปะรำพิธีมีพู่กระดาดซึ่งตัดเป็นชายไทยผูกย้อยไว้

^{๓๑} นายธงชัย พลพวง ผอ.สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ส่วนที่สำหรับให้พระนั่งเจริญพระพุทธรูปให้แคร์หรือเตียงไม้ไผ่วางต่อกันใช้เสื่อ(เสื่อ หมายถึง พูกหรือที่นอน) ปูทับเตียงแล้วใช้ผ้าคลุมเสื่ออีกชั้นหนึ่ง ด้านขวาตั้งโต๊ะ พระพุทธรูปบูชา มีหมอนำมนต์ตั้งอยู่ด้านหน้าโต๊ะหมู่บูชา มีด้ายสายสิญจน์โยงไปยังปราสาทผึ้ง ตั้งธรรมาสน์ไว้ เพื่อพระสงฆ์จะได้ขึ้นแสดงธรรม ซึ่งมีการเทศน์ฉลองอัฐิก่อนจึงตามด้วยการแสดงธรรมในลักษณะการซักถามหรือโต้ตอบ เป็นเรื่องราวหรืออาจจะเทศน์เป็นนิทานชาดก เป็นที่ชื่นชอบและนิยมมากสำหรับผู้สูงอายุ พระสงฆ์ที่จะทำหน้าที่แสดงธรรมนั้นนิยมนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๑-๓ รูป ส่วนสถานที่สำหรับต้อนรับผู้มาร่วมพิธีก็นำโต๊ะเก้าอี้มาวางตั้งไว้เป็นจุดๆ เป็นแถวให้เพียงพอแก่ผู้ที่มาร่วมพิธี นอกจากนั้นอาจใช้ปะรำพิธีหรือใต้ถุนบ้าน หรือ บางส่วนของบ้านชั้นบน เป็นที่ต้อนรับก็ได้

ด.การเตรียมอาหาร ได้แก่ วัว หมู ไก่ ปลา ผักต่างๆและเครื่องปรุง สิ่งที่จะต้องเตรียมหาไว้แต่เนิ่นๆ อาจประมาณ ๗-๑๕ วัน ก่อนถึงวันทำบุญ ก็คือ วัว เจ้าภาพจะซื้อฆ่าผูกเลี้ยงไว้ และจะทำการฆ่าในตอนเช้ามืด ของวันประกอบพิธีกรรมแล้วนำส่วนต่างๆที่ต้องการไปประกอบเป็นอาหารสำหรับถวายพระสงฆ์ สำหรับต้อนรับผู้มาร่วมพิธี นอกจากเนื้อวัวซึ่งนับเป็นอาหารหลักในการทำบุญของชาวอีสานทั่วไปแล้ว ยังมีเนื้อหมู เนื้อไก่ ปลา สามารถนำมาประกอบอาหารประเภทต้ม แกง ผัดทอด เสริมอาหารที่ทำจากเนื้อวัว สวนผักต่างๆ ผลไม้รวมทั้งเครื่องปรุง เช่น พริก ปั่น ข้าวคั่วป่น มะนาว ปลาร้า เป็นต้น สามารถจัดหาได้ก่อนวันประกอบพิธี ๑ วัน

การเตรียมอาหารที่กล่าวมาแล้วนั้น สิ่งที่จะต้องเตรียมเพิ่มเติม ไว้ก่อนวันประกอบพิธีได้แก่ ข้าวต้มมัด ขนมน้ำ เจ้าภาพจะของแรงชาวพุทธในชุมชนที่เป็นผู้หญิง และญาติสนิทให้มาช่วยกันทำในจำนวนมาประมาณ ๒-๓ หาบตะกร้า ข้าวต้มมัด และจะทำสำหรับแจกญาติพี่น้องและชาวพุทธในชุมชนที่มาช่วยงานและผู้มาร่วมทำบุญ ส่วนนมจิ้น และอาหารที่ชาวอีสานชอบรับประทานมาก ทั้งยังเป็นอาหารที่สามารถลดค่าใช้จ่ายของอาหารได้ ชาวพุทธในชุมชนทั่วไปสามารถทำได้เองหากทำจำนวนมาก เช่น จัดงานทำบุญแจกข้าว ดังกล่าว เจ้าภาพจะขอแรงชาวพุทธในชุมชน ๓-๑๐ คน ช่วยทำหากไม่ทำเอง ก็สามารถสั่งซื้อจากแหล่งที่ผลิตขายเป็นประจำทุกวัน

ด.การเตรียมภาชนะสำหรับใส่อาหารและเครื่องดื่ม ได้แก่ ถ้วย จาน ชาม ช้อน หม้อ กระทะ แล้วน้ำ เป็นต้น ภาชนะดังกล่าวนี้เจ้าภาพจัดเตรียมไว้ให้พร้อม ก่อนวันประกอบพิธี ประมาณ ๑-๒ วัน ซึ่งจะต้องจัดเตรียมไว้เป็นจำนวนมาก เพื่อให้เพียงพอแก่ผู้ที่มาร่วมพิธีการจัดเตรียมภาชนะสำหรับใส่อาหาร และเครื่องดื่ม จะยืม หรือเช่าจกวันในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ส่วนราคาทางวัดจะกำหนดราคาที่เหมาะสมเอาไว้

ด.การเตรียมเครื่องดื่มต่างๆ ได้แก่ เหล้าขาว เหล้าแดง เปียร์ น้ำอัดลม ซึ่งมีขายตามร้านค้าในตลาด นอกจากนั้นก็ยังมีเหล้าโท ชาวพุทธในชุมชนเรียกกันว่า เหล้าสาโท ทำจากการหมักข้าวเหนียวสุก ผสมกับแป้งเหล้า หมักใส่ไหไว้ประมาณ ๓-๔ วัน ก็สามารถนำออกมาดื่มได้ จะดื่มเฉพาะใน

วงศ์ญาติสนิท และชาวพุทธในชุมชนผู้มาช่วยงานเท่านั้น เนื่องตากเจ้าภาพ จะทำปริมาณ น้อย ไม่ใช่สำหรับเลี้ยงรับแขกหรือทั่วไปเหมือนอดีต ปัจจุบัน ไม่นิยมทำเพราะเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย

การเตรียมเครื่องไทยทาน ได้แก่ เครื่องบังสุกุล เตรียมกองบวชการทำปราสาทผึ้ง เตรียมเครื่องใช้เครื่องนุ่งห่ม^{๓๒} ดำเนินการดังนี้

เครื่องบังสุกุล เป็นหน้าที่ของเจ้าภาพฝ่ายหญิง และชาวพุทธในชุมชน ที่มาช่วยงานร่วมกันห่อหรือจัดในตอนเช้าของวันประกอบพิธีกรรม ภายในห่อผ้าบังสุกุล หรือถึงบรรจุเครื่องบังสุกุลนั้น ประกอบด้วยรูป เทียน ข้าวสาร อาหารแห้ง อาหารกระป๋อง ยาสีฟัน แปรงสีฟัน สบู่ ผงซักฟอก ไม้ขีดไฟ เป็นต้น เมื่อจัดหาสิ่งของครบตามต้องการแล้ว ห่อด้วยผ้าห่มพื้นบ้าน หรือผ้าด้ายดิบ ซึ่งมีขนาดความยาวประมาณ ๒-๓ เมตร ปลายผ้าพันและปิดด้วยฝ้าย นอกจากนั้นยังมีเครื่องใช้ที่จำเป็น และสำคัญควรมีเก็บไว้ในวัดอีก เช่น กลอง ฆ้อง ระฆัง ธรรมมาสน์ ตู้เย็น พัดลม ตู้เก็บหนังสือ พระไตรปิฎก ถ้วยชาม เป็นต้น สิ่งของดังกล่าวนี้เจ้าภาพจะจัดหามาอุทิศหรือไม่ก็ได้ เพราะเป็นสิ่งของที่มีราคาแพง และสิ่งของบางอย่างต้องสั่งให้ช่างทำขึ้นเป็นพิเศษ หรืออาจเป็นการสั่งจองจึงจะได้มา

เตรียมกองบวชหรือเครื่องบริวาร ประเพณีทำบุญแจกข้าว ของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย นิยมอุปสมบทลูกหลานควบคู่ไปด้วย เนื่องจากมีความเชื่อว่า หากได้อุปสมบทลูกหลานในวันทำบุญแจกข้าวแล้วผู้ตายจะได้รับส่วนบุญส่วนกุศลมากยิ่งขึ้น จะค้าชูดวงวิญญาณ ของผู้ตายให้ได้ไปอยู่ในสถานที่ดี นั่นคือ สวรรค์ ดังนั้น เจ้าภาพจะต้องเตรียมกองบวชได้เพื่ออุปสมบทลูกหลาน ประกอบด้วย ฟ้านุ่งผ้าห่ม ผ้าสังฆาฏิ บาตร มิดโกน เข็ม ประคตเอน ผ้ากรองน้ำ บริวารนอกมี ที่นอน เสื่อ หมอน ร่ม รองเท้า พัด บาตร ปิ่นโต เป็นต้น ผ้าไตร บาตร พัด ที่นอน เสื่อ หมอน ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น สิ่งดังกล่าวนี้จัดหาได้ โดยการซื้อและการทำเองด้วย ขอแรงให้ชาวพุทธในชุมชนช่วยทำสิ่งที่เจ้าภาพจัดทำได้เอง เช่น ที่นอน หมอน ผ้าห่ม ดอกไม้

การทำปราสาทผึ้ง เป็นหน้าที่ของเจ้าภาพฝ่ายชายที่จะต้อง จัดทำโดยจะทำในวันเตรียมงาน คือก่อนวันรวมหรือวันประกอบพิธีลักษณะปราสาทผึ้งได้ เช่น ชั้นวางของ นำมาตกแต่งเพิ่มเติมโดยการมุงหลังคาด้วยกระดาษสีหรือใช้ธนบัตรเย็บต่อกันมุงส่วนหลังคาก็จะได้ปราสาทผึ้งซึ่งมีลักษณะเหมือนบ้าน อีกลักษณะหนึ่งก็คือ จัดทำขึ้นเองด้วยวัสดุ ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นโดยใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกเล็กๆ ทำเป็นโครงรูปทรงของบ้านมีหลังคานำมกระดาษสีติดด้านนอก ก็จะได้บ้านจำลอง ส่วนฐานใช้ไม้ไผ่ยาวประมาณ ๑ เมตร หรือ ๑.๕๐ เมตร จำนวน ๒ ท่อน เป็นฐานรองรับบ้าน เมื่อเสร็จแล้วนำไปวางไว้บนสนามหญ้า

^{๓๒} คุณพ่ออรุณ เทพแพงตา(หมอสูตรขวัญ-มรรคทายก) สัมภาษณ์ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗

เตรียมเครื่องใช้เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้เครื่องนุ่งห่มที่จัดเตรียมเพื่ออุทิศให้ผู้ตายเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพฝ่ายหญิงที่จะต้องจัดหาเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ที่นอน หมอน ผ้าห่ม ผ้าเช็ดตัว ถ้าหากผู้ตายเป็นชายเครื่องนุ่งห่มได้แก่ กางเกง เสื้อผ้า ขาวม้า หากเป็นหญิง ก็มีเครื่องนุ่งห่มของผู้หญิง ได้แก่ ผ้าถุง เสื้อ ซึ่งเก็บ ไว้ที่ปราสาทผึ้ง หากเครื่องใช้มีขนาดใหญ่ ไม่สามารถวางไว้ในปราสาทผึ้ง ได้ก็จะวางไว้ข้างๆ ปราสาทผึ้ง

การเตรียมนิมนต์ พระสงฆ์มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา วันประกอบพิธีซึ่งชาวพุทธในชุมชนเรียกว่า วันรวม เป็นหน้าที่ของเจ้าภาพฝ่ายชายที่จะต้องไปนิมนต์พระสงฆ์เพื่อมาเจริญพระพุทธมนต์ และประกอบพิธีกรรมอื่นๆ การไปนิมนต์พระสงฆ์ นั้นต้องนำ จัน ๕ ซึ่งประกอบด้วยดอกไม้ ๕ คู่ เทียนเล็กสีเหลือง ๕ คู่ ไปนิมนต์โดยผู้ที่ทำหน้าที่นิมนต์พระสงฆ์จะแจ้งจุดประสงค์ของการนิมนต์ให้พระสงฆ์ทราบพร้อมกับบอกสถานที่ วัน เวลา ให้ท่านทราบ พระสงฆ์รับขัน ๕ ก็หมายความว่า ได้นิมนต์ เสร็จเรียบร้อยแล้ว

การจัดเตรียมเครื่องเช่น พาเวน ที่ต้องเตรียมได้แก่ อาหาร ภาชนะใส่อาหาร หมากพลู บุหรี่ เทียน^{๓๓} ดำเนินการดังนี้

การเตรียมอาหารและภาชนะใส่อาหาร เป็นหน้าที่ของลูกหรือญาติสนิทของผู้ตายคนใดคนหนึ่ง โดยจัดเตรียมในตอนเช้า ของวันประกอบพิธี ขณะที่พระสงฆ์กำลังประกอบพิธีทางศาสนา และจัดเตรียมอีกครั้งหนึ่งในตอนเช้าของวันที่ ๓ ของการทำบุญซึ่งเป็นวันบรรจุอัฐิ โดยจัดเตรียมหลังจากเสร็จพิธีทางศาสนาแล้ว ก่อนจะนำอัฐิบรรจุไว้ในธาตุ อาหารที่จะนำไปเลี้ยงผีได้แก่ อาหารที่ประกอบขึ้นเพื่อถวาย พระสงฆ์และต้อนรับผู้มาร่วมพิธีซึ่งตักแบ่งไว้อีกต่างหาก เช่น ลาบ ก้อย แกงร้อน ของหวาน ข้าวเหนียว เป็นต้นสวนการจัดเตรียมภาชนะใส่อาหาร ต้องนำใบตองกล้วยสดมาเย็บเป็นกระทง ๔ มุม จำนวน ๔ ใบ หรือถ้วยขนาดเล็ก จำนวน ๔ ใบ สำหรับใส่อาหาร ๔ อย่าง ที่เตรียมไว้แล้วและมีกระดิ่ง หรือถาดรองอีกครั้ง ส่วนน้ำดื่มใช้ขันน้ำใบเล็ก หรือแก้วน้ำใส่น้ำดื่มวางไว้ตรงกลางถาด หรือกระดิ่ง

การจัดเตรียมหมากพลู บุหรี่ ฝ่ายหญิง จะต้องจัดหายาเส้น พันบ้านมามวนเป็นยาสูบ โดยใช้ใบตองกล้วยแห้ง ตัดเป็นแผ่นสี่เหลี่ยม มวน ผูกด้วย ด้ายหรือเส้นไหม จากรังไหมให้แน่น และจัดหมากพลู เป็นคำๆ เท่ากับจำนวนยาสูบ คืออย่างละ ๓ วัน จัดใส่จานรวมกัน

การจัดเตรียมเทียน หมายถึง เทียนไข สีเหลืองเล็ก ๑ เล่ม เตรียมไว้เพื่อใช้จุดขณะจัดสำรับมาเลี้ยงผี

^{๓๓} คุณพ่อกิน ดิษฐ์สร้อย สัมภาษณ์ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

การเตรียมมหรสพ มหรสพเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องจัดหา สำหรับประเพณีทำบุญแจกข้าว ของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย เพราะถือว่า เป็นกำลังใจแก่ผู้มาช่วยงาน และชาวพุทธในชุมชน เป็นหน้าเป็นตาของเจ้าภาพ ที่มีความสามารถจัดหามหรสพ มาเป็นสมโภช ได้ซึ่งบ่งบอกถึงฐานะของเจ้าภาพ มหรสพที่ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายและชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายใกล้เคียงนิยมชมชอบมากได้ แก่ หมอลำ ภาพยนตร์ การจัดหาหรือว่าจ้างประเภทของมหรสพ มี ๓ ลักษณะ คือ ผู้ตายเคยพูดได้ส่งลูกหลานไว้ก่อนสิ้นว่า ตัวเองต้องการมหรสพ อะไรมาสมโภชเวลาทำบุญแจกข้าว ซึ่งจะเป็นมหรสพประเภทที่ผู้ตายชอบมาก และผู้ตายได้ได้ คุมมหรสพนั้นด้วย อีกลักษณะหนึ่งคือว่าจ้างตามความพอใจความต้องการของเจ้าภาพ และลักษณะสุดท้ายคือว่าจ้างตามคำเรียกร้องตามความนิยมของชาวพุทธในชุมชน ในขณะนั้นว่า อยากดู มหรสพประเภทใด เจ้าภาพก็จะว่า จ้างมหรสพนั้น มาสมโภช

การจัดหาหรือว่าจ้างมหรสพมาสมโภชนั้น เจ้าภาพจะว่าจ้าง หลังจากที่ได้ปรึกษาหารือและตกลงกัน เรียบร้อยแล้วในวงศัญชาติว่าต้องการมหรสพ ประเภทใด ในราคาเท่าใด ในบางรายมหรสพจะตัวกำหนดวันทำบุญเพื่อห้วงกันปัญหานี้เจ้าภาพจึงต้องไปว่าจ้างมหรสพไว้ล่วงหน้าก่อนวันทำบุญเป็นเวลาหลายเดือน

การจัดเตรียมพลุ ดอกไม้ไฟ ในตอนกลางคืนนอกจากมหรสพ ที่เจ้าภาพจัดมาสมโภชงาน แล้วอีกส่วนหนึ่งเจ้าภาพส่วนมากต้องจัดหาคือ พลุ และดอกไม้ไฟ เมื่อก่อนการทำพลุ และดอกไม้ไฟนั้น ชาวพุทธในชุมชนจะช่วยกันทำที่บ้านเจ้าภาพในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งต้องเวลาทำเป็นวันหรือ ๒ วัน จึงเสร็จ แต่ปัจจุบันนี้พลุ และดอกไม้ไฟมีขายตามร้านค้าในตลาด เจ้าภาพ จะซื้อมาจุดแทน สำหรับผู้ที่มีทุนทรัพย์ มากประกอบกับความเชื่อในเรื่องการจุดพลุ และดอกไม้ไฟ สำหรับผู้ที่มีทุนทรัพย์มากประกอบกับความเชื่อในเรื่องการจุดพลุ และดอกไม้ไฟ ว่า เป็นการบอกกล่าวเทวดาให้รับรู้ถึงกรทำบุญ และช่วยรับดวงวิญญาณ ของญาติ ผู้เป็นที่รัก และเคารพไปสู่คติ นอกจากนั้นยังเป็นการเพิ่มแสง เสียงในงานให้ คึกคัก เพิ่มขึ้นดังนั้น จึงว่า จ้างช่างผู้มีความชำนาญในการทำพลุ และดอกไม้ไฟ ในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย มาทำเพื่อจะได้จุดตามความเชื่อดังกล่าวนั้น การจุดพลุ และดอกไม้ไฟ จะจุดในขณะที่ยมหรสพกำลังแสดง

ขั้นตอนดำเนินการ การทำบุญแจกข้าวจะใช้เวลาในการดำเนินการทั้งหมด ๓ วัน คือวันแรกเป็นวันเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับสถานที่ อาหาร รวมทั้งเตรียมตัวผู้ที่จะอุปสมบทด้วย วันที่สอง เป็นวันรวมหรือวันประกอบพิธีกรรมต่างๆ และวันที่สามเป็นวันบรรจุอัฐิไว้ในธาตุ^{๓๔} โดยแต่ละวันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๓๔} คุณแม่สุวัจน์ บุปผาสังข์ สัมภาษณ์ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

วันเตรียมงาน เป็นวันแรกของการทำบุญแจกข้าวในวันนี้ เจ้าภาพทั้งหลายละหุญพร้อมด้วยชาวพุทธในชุมชนอีกส่วนหนึ่งที่มาช่วยงาน ต่างก็ทำงานในหน้าที่ตนรับผิดชอบ ฝ่ายชายก็ดำเนินการสร้างปะรำพิธีและจัดสถานที่ให้เสร็จเรียบร้อย พร้อมทั้งจะใช้งานได้ นอกจากนั้นก็ทำปราสาทผึ้งส่วนฝ่ายหญิงดำเนินการด้านอาหาร เพื่อเลี้ยงชาวพุทธในชุมชนทำช่วยงานห่อข้าวต้มมัด ทำขนมจีน ตั้งกองบวช เวลาประมาณเที่ยงเมทำพิธีเตรียมตัวนาค นาค หมายถึง ชายที่มีอายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ขึ้นไปมีความต้องการที่จะอุปสมบท เป็นพระสงฆ์ โดยมีขั้นตอนดังนี้

การโกนผม ผู้ที่จะอุปสมบทจะต้องปลงผม หนวด เครา คิ้วให้เกลี้ยง โดยเฉพาะผม พ่อแม่ จะเป็นผู้ตัดก่อนญาติคนอื่น ซึ่งจะใช้กรรไกร หรือมีดตัดผมออกเพียงเล็กน้อย เท่านั้น ต่อจากนั้นญาติผู้ใหญ่ก็ตัดผมจนครบทุกคน ส่วนผลที่เหลือใครก็ได้ทำหน้าที่ตัดแลโกนต่อจนหมด หลังจากปลงผมเสร็จแล้ว ก็ชำระร่างกายให้สะอาดเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวใหม่ เป็นใช้สำหรับนาคใส่พร้อมที่จะเข้าพิธีต่อไป

การแห่ นาค บรรดาญาติที่ร่วมกันทำบุญแจกข้าว และอุปสมบท พร้อมด้วยชาวพุทธในชุมชนที่มาช่วยทำบุญต่างก็พร้อมใจกันมารวมขบวนแห่ นาคด้วยความยินดี และสนุกสนานการแห่ นาคนั้นจะใช้คานหามชาวพุทธในชุมชนเรียกว่า ตะเหลียง ซึ่งทำมาจากไม้ไผ่มีคาน ๒ คาน ยาวประมาณ ท่อนละ ๒ เมตร ตรงกลางจะทำเป็นที่สำหรับนั่งได้ หามโยชายหนุ่มในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ผลัดเปลี่ยนกันหรือ หากมีถร่วมขบวน นาคอาจจะนั่งบนรถ แทนการแบกหามก็ได้ ขบวนแห่จะเดินไปตามถนนรอบชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

การสู่ขวัญนาค เพื่อขบวนแห่กลับมาถึงบ้านแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ พิธีสู่ขวัญนา โดยจะมีหมอสูรมาทำพิธีสูตรขวัญนาคให้ เสร็จแล้ว เจ้าภาพรวมทั้งญาติ ๆ และชาวพุทธในชุมชน จะผูกข้อมือ เพื่อเป็นกำลังใจกับการที่จะเข้าไปเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตแบบใหม่ชั่วคราว

เมื่อเสร็จพิธี เตรียมตัวนาค เพื่อให้พร้อมกับการอุปสมบทในตอนเช้ามีดของวันประกอบพิธีดังกล่าวแล้วนั้นในตอนเย็นจะมีพิธีสวดมนต์เย็นก็เมื่อว่า สิ้นสุดขั้นตอนดำเนินการในวันแรก

วันรวม เป็นวันประกอบพิธีกรรม วันรวมเป็นวันที่ ๒ ของการดำเนินงานทำบุญแจกข้าวถือว่า เป็นวันสำคัญที่สุดในจำนวน ๓ วันของการประกอบพิธีที่เป็นดังนี้ เพราะขั้นตอนของพิธีกรรม มีขึ้นวันรวมนี้เรียกว่าได้ว่า ตลอดวันตั้งแต่วันเช้าจนกระทั่งสว่างของวันใด กล่าวคือพิธีกรรมที่จะต้องดำเนินการได้ พิธีอุปสมบท พิธีถวายภัตตาหารเช้า พิธีต้อนรับผู้มาร่วมพิธี พิธีถวายภัตตาหารเพล พิธีสงฆ์ พิธีแสดงธรรมเทศนา พิธีเจริญพระพุทธมนต์ เย็น มหรสพสมโภช การจุดพลุ และดอกไม้ไฟ^{๓๕} แต่ละขั้นตอน ของการประกอบพิธีมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๓๕} คุณแม่อรุณศรี ฤทธิเจริญ สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

พิธีอุปสมบท หลังจากที่ได้เตรียมตัวนาคซึ่งผ่านขั้นตอนพิธีกรรมต่างๆเรียบร้อยแล้ว ในวันแรกนั้น ในตอนเช้ามีตประมาณ ๐๔.๐๐ นาฬิกา

บรรดาญาติพี่น้อง พร้อมทั้ง ชาวพุทธในชุมชนที่มาความประสงค์จะเข้าร่วมพิธีอุปสมบทจะนำนาค ไปยังวัด เมื่อมาถึงก็จัดขบวนเดินรอบอุโบสถ ๓ รอบแล้วเข้าไปภายในอุโบสถ เพื่อทำพิธีการอุโบสถ ของนาคนั้นจะเข้าโดยการชื้อคฤหาติผู้ชายคนใดคนหนึ่ง สาเหตุที่ทำเช่นนี้ก็เพราะเกรงว่านาคซึ่งถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จะกระทำในสิ่งอันเป็นบาป โดยเฉพาะการทำลายชีวิตของผู้อื่น ถึงแม้จะเป็นชีวิตของสัตว์ เล็กๆ เช่นแมลงต่าง ๆ ก็ยังเชื่อว่า เป็นบาป ดังนั้น การเข้าอุโบสถ เพื่อประกอบพิธีอุปสมบทโดยการชื้อคฤหาติ ผู้ชายจึงถือว่าเป็นประเพณี ปฏิบัติสืบต่อกันมา ก่อนจะเข้าสู่พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ภายในอุโบสถนั้นคณะสงฆ์และพระอุปัชฌาย์ ที่จะทำพิธีอุปสมบทรออยู่ภายในเรียบร้อยแล้ว การประกอบพิธีกรรมนี้ใช้เวลาประมาณ ๒ ชั่วโมง ก็เสร็จพิธี บรรดาญาติโยมก็จะนำพระใหม่ กลับบ้านเจ้าภาพ หรือเจ้าภาพบางท่านอาจจะให้พระใหญ่อยู่ที่วัดก่อน เวลาประมาณ ๑๑๐๐ นาฬิกา จึงร่วมกับพระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์ไปประกอบพิธีกรรมที่บ้านเจ้าภาพ

พิธีถวายภัตตาหารเช้า เจ้าภาพกลับจากพิธีอุปสมบทแล้ว ส่วนหนึ่งจะต้องรับแขกหรือผู้มาร่วมพิธีทำบุญส่วนหนึ่งจะนำอาหารไปถวายพระสงฆ์ ที่วัด เนื่องจากในตอนเช้า ไม่มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่บ้านเจ้าภาพ เจ้าภาพจึงจัดสำหรับอาหารไปถวายพระสงฆ์ที่วัด และหากเจ้าภาพท่านใดนำพระใหม่ กลับบ้าน เจ้าภาพก็จะจัดสำหรับอาหารถวายพระใหม่ การที่มีลูกหลาน อุปสมบทเป็นพระมานั่งร่วมประกอบพิธีในวันรวมนี้เชื่อว่า ผู้ตายมีความปิติยินดีถือ เป็นอานิสงส์ แรกกแก่ผู้ตายและพระใหม่รวมทั้งเจ้าภาพด้วย

พิธีต้อนรับผู้มาร่วมพิธี ตอนเช้า ประมาณ ๗.๐๐ นาฬิกา ชาวพุทธในชุมชนและแขกหรือที่เจ้าภาพได้เชิญมาร่วมพิธีทำบุญ ก็เริ่มทยอยมา บ้านก็นำข้าวสาร หมอน ดอกไม้ ธูปเทียนเงิน มาร่วมทำบุญด้วย เจ้าภาพจะจัดโต๊ะรับบริจาคไว้ จากนั้นเจ้าภาพ ก็นำอาหารคาวหวาน พร้อมเครื่องดื่มมาเลี้ยงต้อนรับ บางคนก็จัดอาหารใส่ห่อ ปิ่นโต กลับบ้านด้วย การต้อนรับผู้มาร่วมพิธีจะอยู่ตลอดวัน

พิธีถวายภัตตาหาร เพล เวลาประมาณ ๑๐.๓๐ นาฬิกา พระสงฆ์มาถึงบ้านเจ้าภาพ เมื่อพระสงฆ์รวมทั้งพระใหม่ เข้านั่งอาสนะ เจ้าภาพพร้อมทั้ง ผู้มาร่วมพิธีเข้านั่งในประจำพิธี พิธีทางศาสนา ก็เริ่มขึ้นโดยเริ่มจาก เจ้าภาพ จุดธูปเทียน บูชาพระ มรรคทายกกล่าวคำอาราธนา ต่างๆ คือ คำบูชาดอกไม้ คำไหว้พระ คำอาราธนาศีล(กาย เสาสามา.๒๕๓๖.สัมภาสณ) มีดังนี้

คำบูชาดอกไม้ อมินา สักกาเรนะ ตังพุทฺธัง อภิพูชยามะ

อมินา สักกาเรนะ ตังธัมมัง อภิพูชยามะ

อมินา สักกาเรนะ ตังสังฆัง อภิพูชยามะ

คำไหว้พระ

อะระหัง สัมมาสัมพุทธะกะวา พุทธังกะคะวันตัง อภิวาเทมิ.
 สวากขาโต กะคะวะตา ธัมโม ธัมมัง นมัสสามิ
 สุปะฏิปันโน กะคะวะโต สาวกะสังโฆ สังฆัง นะมามิ

คำอาราธนาศีล

มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขณัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ
 ทุตติยัมปิ มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขณัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ
 ยาจามะ

ตะติยัมปิ มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขณัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ
 ยาจามะ^{๓๖}

เมื่อกล่าวคำบูชาดอกไม้อบแล้วมรรคนายกก็กล่าวคำไหว้พระและอาราธนาศีล จากนั้น
 พระสงฆ์ให้ศีล เมื่อพระสงฆ์ให้ศีลจบเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพ ก็นำสำหรับมาถวายพระสงฆ์ เจ้าภาพยก
 สำหรับอาหารไว้ก่อน แล้วกล่าวคำ ถวายอาหารตามมรรคนายก ดังนี้

อิมานิ มะยัง ภันเต ภัตตานิ สะประวีรารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอนะชะยามะ สาธุ โน ภันเต
 ภิกขุสังโฆ ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ภัตตอาหาร กับทั้งของที่เป็น
 บริวารทั้งหลายเหล่านี้แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับภัตตอาหาร กับทั้งของที่เป็น
 บริวารของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน
 เทอญ.^{๓๗}

เมื่อกล่าวคำถวายจบก็ยกสำหรับอาหารถวายพระสงฆ์ พระสงฆ์ฉันภัตตอาหาร ในช่วงนี้เจ้าภาพ
 และบรรดาผู้มาร่วมพิธีนั่งสนทนา เพื่อรอเวลาที่จะดำเนินขั้นตอน ต่อไป หลังจากพระสงฆ์ฉันอาหาร
 เสร็จเรียบร้อยแล้วเจ้าภาพยกสำหรับอาหารจากพระสงฆ์ลงมาเลี้ยงชาวพุทธในชุมชนผู้มาร่วมพิธี เรียกว่า
 รับเศษอาหารพระการรับประทานอาหารที่เหลือจากพระสงฆ์ ฉะนั้น เชื่อว่า ประปราศจากโรคภัย
 สุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง

พิธีสงฆ์ หลังจากเลี้ยงอาหารกลางวันชาวพุทธในชุมชนเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพก็จะ
 ทำพิธีขอมาดวงวิญญาณของผู้ตายโดยนำโกศอัฐิ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทน ผู้ตายพร้อมทั้งนำอบ
 น้ำหอมที่จัดเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ววางไว้ตรงหน้าพระสงฆ์ที่จะทำพิธีเจ้าภาพจัดชั้น ๕ ประกอบด้วย
 ดอกไม้ ๕ คู่ เทียนอย่างละ ๕ คู่ จตุรูป ๑ ดอก กล่าวคำขอมาตามมรรคาก ^{๓๘} ดังนี้

^{๓๖} ร.ต.ต.บพิตร บุปผาสังข์ สัมภาษณ์ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๓๗} ร.ต.ต.บพิตร บุปผาสังข์ สัมภาษณ์ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๓๘} ร.ต.ต.บพิตร บุปผาสังข์ สัมภาษณ์ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๘.

ปีตะวาร หรือ มารดา ปะமாகานะ ทวาระตเยนะ ทะตัง สัมมา อะปะราธัง ขมะมะถุ โน
กันเต

เมื่อกล่าวจบ เจ้าภาพอธิษฐาน พระสงฆ์ทุกรูปสรรงอัฐิตามลำดับ เจ้าภาพ สรรงอัฐิ จนครบทุกคน พระสงฆ์บังสุกุล อัฐิโดยเจ้าภาพจะโยงสายสิญจน์ จากปราสาทผึ้ง มีโกศอัฐิตั้งอยู่ไปยังพระสงฆ์ทุกรูปพระสงฆ์บังสุกุลจบ เจ้าภาพถวายห่อผ้าบังสุกุล และจตุปัจจัยแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พร(สวด ยะถา สัพพี) เจ้าภาพกรวดน้ำอธิษฐาน ถึงผู้ตาย ดังนี้ “ บัดนี้ เอยชื่อตัวเอง ...ได้ทำบุญอุทิศหา เอยชื่อผู้ตาย...ให้มารับผลบุญทั้งหลาย ที่ ลูก,เมีย....ได้ทำไปให้แล้วะเมื่อได้รับแล้ว ให้ความสุข ความเจริญ หมดทุกข์หมดเข็ญ ได้ไปเดในที่ดีมีศรีสุข ขึ้นสวรรค์นิพพาน หากลูกเมีย....ได้ทำการสิ่งใดอันไม่เหมาะสม ขอให้อโหสิกรรม ด้วย.”^{๓๙}

เมื่อพระสงฆ์ บังสุกุลอัฐิและให้พรเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระสงฆ์อาจจะกลับวัดหรืออยู่ร่วมฟังการแสดงธรรมเทศนา ของพระสงฆ์ ที่รับหน้าที่แสดงธรรมเทศนา ต่อก็ได้ ซึ่งในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์จะอยู่ร่วมฟังการแสดงธรรมเทศนา เพราะหลังกาที่การแสดงธรรมเทศนาจบแล้ว พระสงฆ์ก็จะทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ เย็นอันเป็นขั้นตอนสุดท้าย

การแสดงธรรมเทศนา เสร็จจากขั้นตอนการสรรงอัฐิ พระสงฆ์ รูปที่รับนิมนต์ จากเจ้าภาพมาแสดงธรรมเทศนา จะขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ ซึ่งได้จัดไว้ ภายในปะรำพิธีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก่อนที่พระสงฆ์จะแสดงธรรมเทศนา มรรคนายก จะป่าว สังเค หมายถึงอัญเชิญเทวดาให้รับทราบและลงมายังสถานที่ทำพิธีกรรม เพื่อเป็นสักขีพยานในการทำบุญแจกข้าว จากนั้นพระสงฆ์ ก็เริ่มแสดงธรรมเทศนา โดยมากชาวพุทธในชุมชนนิยมนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน ๑-๓ รูป เรียกว่า เทศน์ ๑ ธรรมาสน์ ๒ ธรรมาสน์ หรือ ๓ ธรรมาสน์ ตามจำนวนพระสงฆ์ การแสดงธรรมจะเมจากการเทศน์ฉลองอัฐิ เรื่องเทศน์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำบุญกุศล ความกตัญญู และอาจจะเทศน์หกกษัตริย์ เรื่องพระเวสสันดร ชาวพุทธในชุมชนที่มานั่งฟังการแสดงธรรมนั้น จะไม่จำกัดเพศและวัย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีอายุประมาณ ๔๐ ปี ขึ้นไป เวลาประมาณ ๑๖.๓๐ นาฬิกา การแสดงธรรมเทศนาก็สิ้นสุด เจ้าภาพถวายกัณฑ์เทศน์ แต่พระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พร^{๔๐}

การเจริญพระพุทธมนต์ เย็น เป็นขั้นตอนสุดท้าย ของพิธีกรรม ในตอนกลางวันหลังจากการแสดงธรรมเทศนาสิ้นสุดลง พระสงฆ์ ทุกรูปเทศน์ เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อเทศน์จบพระสงฆ์กลับวัด

^{๓๙} พระครูปริยัติธรรมสถิต เจ้าอาวาสวัดประดิษฐ์ธรรมคุณ(หอก่อ่ง)สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๔๐} พระครูสุตวรรตนาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดจอมมณี สัมภาษณ์ วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

มหรสพสมโภช(ถ้ามี) พิธีกรรมทางศาสนาและการต้อนรับผู้มาร่วมทำบุญได้ เสร็จสิ้นลงแล้วหลังจากการเจริญพระพุทธมนต์เย็น ในตอนกลางคืนก็เป็นหน้าที่ ของมหรสพ ที่เจ้าภาพได้วางมา ซึ่งอาจจะเป็นหมอลำกลอน หรือภาพยนตร์ อย่างใดอย่างหนึ่ง

หรือมีทั้ง ๒ ประเภท ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ตลอดจนชนชาวพุทธในชุมชน ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายใกล้เคียง ที่ทราบข่าวและมีความชื่นชอบก็จะพากันเดินทางมาชม เป็นจำนวนมาก บางคนจะดูกระทิง เลิกการแสดงก็มี

การจัดพลูและดอกไม้ไฟ ในขณะที่มหรสพกำลังแสดง ผู้ที่ได้รับหน้าที่ในการจุดพลูและดอก ดอกไม้ไฟ ก็จะเตรียมอุปกรณ์ต่างๆที่จะนำมาจุดไปยังบริเวณ ที่จะจุดซึ่งอยู่ไกลจากบริเวณ นั้นมากนัก ดอกไม้ไฟ เมื่อจุดจะมีลักษณะ เป็นลูกไฟ พุ่งแตกกระจายขึ้นสู่ท้องฟ้า เสียงไม่ดัง ไม่มีอันตราย แต่ บางครั้งก็อาจจะทำให้การแสดงหยุดพักไปชั่วขณะเพื่อให้ชาวพุทธในชุมชนได้รับชม ความงามของ ดอกไม้ไฟ ส่วนพลู มีลักษณะ เป็นท่อนรูปทรงกระบอกค่อยข้างใหญ่ เมื่อจุดจะเกิดเสียงดังมากจนน่า กลัว และอาจมีอันตรายได้ ดังนั้นการจุดพลูจึงต้องนำไปจุดในบริเวณที่ไกลกลุ่มคนเพื่อความปลอดภัย และเสียงดังที่จะทำให้ตกใจหรือหวาดกลัว เมื่อการจุดพลู และดอกไม้ไฟสิ้นสุดลงมหรสพ ก็แสดงต่อ จนกระทั่งเวลาเลิกการแสดงหรือการแสดงสิ้นสุดลง เว้นบรรจ้อฐิ วันบรรจ้อฐิ เป็นวันสุดท้าย ของ การทำบุญแจกข้าว ซึ่งวันนี้ จะป้อนวันที่นำอฐิของผู้ตายบรรจู้ ไว้ในธาตุที่จัดเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว ก่อนจะนำอฐิ มาบรรจู้ได้นั้นจะต้องทำพิธีกรรมต่างๆไปตรมขั้นตอนโดยลำดับ ส่วนสถานที่ที่ใช้ ดำเนินการมี ๒ แห่งคือ บ้านเจ้าภาพ และวัด^{๔๑} ขั้นตอน ต่างๆ ที่จะต้องดำเนินการในแต่ละสถานที่มี รายละเอียดดังต่อไปนี้

บ้านเจ้าภาพ เวลาประมาณ ๗.๐๐ น. พระสงฆ์มาบ้านเจ้าภาพ เพื่อประกอบพิธีกรรมทาง ศาสนาอีกครั้งหนึ่ง เจ้าภาพ มรรคนายกและชาวพุทธในชุมชน ที่มาช่วยงานไหว้พระ อาราธนาพระ และรับศีล โดยมีมรรคนายกเป็นผู้กล่าวนำ พระสงฆ์ สวดพุทธชัยมงคลคาถาในช่วงนี้เจ้าภาพตัก บาตร และจัดเครื่องเซ่นหรือสำหรับอาหาร ไปเลี้ยงผี เมื่อพระสงฆ์สวดพุทธชัยมงคลคาถา จบเจ้าภาพ นำอาหารมาถวายพระสงฆ์มรรคนายกกล่าวคำถวาย พระสงฆ์ฉันอาหารเข้า เสร็จแล้ว ให้เจ้าภาพ กรวดน้ำ พระสงฆ์กลับวัดเพื่อประกอบพิธีกรรมในขั้นตอนต่อไป ส่วนเจ้าภาพก็เลี้ยงอาหารเข้าผู้มา ช่วยงานและญาติสนิท จากนั้นก็นำสิ่งของเครื่องไทยทานทั้งหลายไปวัดเพื่อประกอบพิธีต่อไป

การจัดเครื่องเซ่นหรือสำหรับอาหารเพื่อเลี้ยงผี (พาเวน) (ถ้ามี) ลูกหลาน หรือญาติสนิท ที่มี ความคุ้นเคยกับผู้ตาย จะเป็นผู้จัดสำหรับ อาหารไปเลี้ยงผีที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของบริเวณ บ้านอาจเป็น ใต้ต้นไม้หรือข้างๆ ยุงข้าว ก่อนจะวางสำหรับอาหารไว้ จะต้องจุดเทียน ตั้งไว้ ๑ เล่ม ก่อนแล้ว จึงบอก

^{๔๑} สัมภาษณ์กำพล เมืองโคตร นายกเทศมนตรีเมืองหนองคาย วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

กล่าวต่อดวงวิญญาณ ของผู้ตาย ให้รับรู้และเชิญมา รับประทานอาหารพร้อมกับรับส่วนบุญ การกล่าว จะต้องกล่าวออกเสียงให้ดัง^{๔๒} คำกล่าวเชิญดวงวิญญาณ ผู้ตายมีดังนี้ อิทัง เม ญาตัง โหนตุ สุขิตา โหนตุ ญาตะโย ขอกุศลผลบุญส่วนนี้ จงสำเร็จแก่ปิตุชนคนที่เป็นที่รักข้าพเจ้าทั้งหลายมีเอ๋ยชื่อ เจ้าภาพ พร้อมญาติ เป็นต้น ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุขๆ และในบัดนี้ ลูก,เมีย,ได้นำอาหารมาให้แล้ว ขอให้พ่อ ,แม่ มารับประทานอาหารด้วย”

ปัจจุบัน นี้คำกล่าวเชิญผีมารับประทาน อาหารและรับส่วนบุญนั้น จะกล่าวเชิญด้วยคำพูด ใดๆก็ได้ตามความคิดของตนที่คิดว่า ดีและเหมาะสม ถูกหรือผิดจะไม่มีใครตำหนิ ซึ่งกันและกัน

วัด เจ้าภาพนำสิ่งของเครื่องไทยทานทั้งหลาย มาทำพิธีบังสุกุล พระสงฆ์เทศน์มาตีกาบังสุกุล เจ้าภาพถวายปัจจัย พร้อมเครื่องไทยทานทั้งหลาย แก่พระสงฆ์ โดยกล่าวคำถวายตามมรรคทายก ดังนี้

อิมานิ มะยัง ภันเต ปังสุกุละจีวะราณี สะปะริวราณี ภิกขุสังฆัสสะ โอนะชะยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมานิ ปังสุกุละจีวะราณี สะปะริวราณี ปฏิกคัณหาตุ อัมหากัง ที่ชะ รัตตัง หิตายะ สุขายะ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย เครื่องบังสุกุลจีวร กับทั้งของบริวาร ทั้งหลายเหล่านี้ แก่พระสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ เครื่องบังสุกุล ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อ ประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญ.^{๔๓}

เมื่อกล่าวจบเจ้าภาพยกสิ่งของต่างๆ ถวายพระสงฆ์ พระสงฆ์รับและให้พร เจ้าภาพกรวดน้ำ อธิษฐานถึงดวงวิญญาณ ของผู้ตายหารับส่วนกุศล เสร็จจากการให้พรเจ้าภาพกรวดน้ำลงพื้นลงใกล้ๆ ธาตุ เพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญไปให้ผู้ตาย อีกครั้ง พร้อมคำกล่าวกรวดน้ำ ดังนี้

สาธุ สาธุ สาธุ หยาดน้ำใสแผ่นดิน ขอให้นางธรณีจดจำเอาไว้ น้ำของข้าฯ ให้ไหลไปได้เกื้อ โภภี เก้าโยชน์ พันวาถึง..(ชื่อผู้ตาย) น้ำของข้าฯ แผ่ไปไหลกลถึงผู้ตาย ผู้เกิดและผู้ให้ กำเนิดในวิภังคสงสาร ขอให้มิมีนิพพาน เป็นที่แล้วขอให้มิแก่ แกวน เงินทองล้นกระเป๋า ขอให้ ได้ บ่อแก้วเต็มห้องเรือน ทั้งพี่น้อง ปู่ย่าตายาย ผู้ตายไปจากโลก ข้าฯ ได้ฆ่าสัตว์ทั้งตัว สัตว์ ยาว ตัวอ้วน ตัวผอม ตัวหอมตัวเหม็น มีเอ็นและไม่มีเอ็น ทั้งตัวที่อยู่ในน้ำ และตัวที่อยู่บน บกในการทำบุญครั้งนี้ ขุนนรค ที่ตั้งอยู่ต่างแดนนั้น ขอให้ข้าฯ เว้นสามแสนสี่หมื่น โชคชนะ ของจงเป็นของข้าฯ เทอญ.^{๔๔}

^{๔๒} สัมภาษณ์พระครูสุวรรณโสภณธรรม เจ้าอาวาสวัดศรีคูณเมือง วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๔๓} สัมภาษณ์พระครูโพธิสารกิจ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ศรี วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๔๔} พระครูปลัดสิงหา ภูทกเมธี เจ้าอาวาสวัดศรีชมชื่น สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

เมื่อเสร็จพิธีเจ้าภาพ นำน้ำอบน้ำหอมมาสรองอธิษฐานอีกครั้ง จากนั้น ก็นำโกศ อัฐิบรรจุไว้ในธาตุ
พิธีทุกขั้นตอนก็เสร็จสิ้นลง

๓.๓ หลักธรรมที่ปรากฏในความเชื่อเรื่องประเพณีการทำบุญแจกข้าว

จากการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในความเชื่อเรื่องประเพณีการทำบุญแจกข้าวพบว่าเป็น
รูปแบบการสื่อสารที่มีความสำคัญอันเป็นภูมิปัญญาของชาวพุทธไทยในอดีตซึ่งผู้วิจัยพบว่าพบ
หลักธรรมที่สำคัญปรากฏประเพณีดังกล่าว ดังนี้

๓.๓.๑ หลักกรรม

คำว่า กรรม คือ การกระทำที่มีเจตนา มีพุทธพจน์ดั่งว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมมํ วทามิ เจตยิต
วา กมมํ กโรติ กาเยน วาจาเยน มนสา” แปลเป็นใจความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรา(ตถาคต) กล่าวว่า
เจตนาอันนั้นแหละเป็นกรรม เมื่อมีเจตนาแล้ว บุคคลย่อมทำกรรมโดย ทางกาย ทางวาจา และทาง
ใจ”^{๔๕} หมายความว่า เจตนา คือ ความตั้งใจกระทำที่เกี่ยวกับ กาย วาจา ใจ ทั้ง ทางดีและทางชั่ว
นั้นแหละเป็นตัวกรรม และเจตนาที่เป็นกรรมก็หมายเฉพาะแต่กรรมในวิภวฐานะ อันได้แก่ เจตนาใน
อกุศลจิต ๑๒ และในโลภียกุศลจิต ๑๗ รวม เจตนา ๒๙ จัดเป็นกรรม ๒๙ เท่านั้น เว้นเจตนาในโลกุต
กุศล คือเจตนาในมคคจิต ๔ ที่เว้น เพราะเจตนาในมคคกรรม ๔ เป็นกรรมที่ตัดวิภวฐานะ ตัดความเวียน
ว่ายตายเกิดจึงเหลือกรรมในวิภวฐานะ อันทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดเพียง ๒๙ เท่านั้น”^{๔๖}

กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความตั้งใจหรือจงใจทำ ตีก็
ตามชู้ก็ตาม เช่น ขุดหลุมพราง ดักคนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตาย เป็นกรรม ขุดบ่อน้ำไว้กินไว้ใช้ สัตว์
ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม (แต่ถ้ารู้ยั่วว่า บ่อน้ำที่ตนขุดไว้ อยู่ในที่ซึ่งคนจะพลัดตกได้ง่าย แล้ว
ปล่อยปล่อยละเลย มีคนตกไปตายก็ไม่พ้นกรรม) การกระทำดีเรียกว่า “กรรมดี” การกระทำชั่วเรียกว่า
“กรรมชั่ว”^{๔๗}

กรรมที่มีตัวร่วมภายใต้กระบวนการของชีวิตเรา ซึ่งได้แก่สังขาร “อันหมายถึงสภาพที่ปรุง
แต่งจิต โดยมีเจตนาเป็นนาย เป็นหัวหน้าตกแต่งจิตให้ทำกุศลและอกุศล สังขารนี้เป็นหัวข้อหนึ่งใน
ในปฏิจจนสมุุปบาท คือความคิดปรุงแต่งนั่นเอง ถือว่าสังขารเป็นเจตนา”^{๔๘}

^{๔๕} อัง. ปญจก - ฉก. (ไทย)๓๖/๓๓๔ /๗๗/๑.

^{๔๖} ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), “คู่มือศึกษาพระอภิธรรมทางอากาศปริเฉทที่ ๕, พิมพ์ครั้งที่
๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก(ป. อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔.

^{๔๘} ส. ข. (ไทย)๒๗/๑๒๒/๑๒๙.

กรรม แปลตามศัพท์ว่า “การงาน หรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่าหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ”^{๔๙} ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม อย่างไรก็ตาม ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นความหมายอย่างกลาง ๆ คลอบคลุมไว้วาง ๆ พอเป็นสังเขปเท่านั้น ถ้าจะให้ชัดเจนมองเห็นเนื้อหาและขอบเขตแจ่มแจ้ง จะต้องพิจารณาแยกแยะความหมายออกเป็นแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งก็จะต้องมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีกมากกว่านี้

ในหลักคำสอนเรื่องกรรมนี้มีปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายก็คือ การที่ทุกคนเกิดมานั้นก็จะต้องมีการตายแตกดับเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา และกรรมก็เป็นสิ่งที่จำแนกทำให้สัตว์เกิดมาในโลกนี้มีความแตกต่างกัน งานบุญแจกข้าวนั้นถือว่าเป็นงานที่จัดทำขึ้นมาแล้วย่อมเป็นการสะท้อนให้คนที่ยังรู้ได้เข้าใจเรื่องกรรมหรือเรียนรู้เรื่องกรรมมากขึ้นโดยเฉพาะเรื่องของกรรมคือการทำความดีที่มุ่งที่จะทำบุญให้กับผู้ที่จากโลกนี้ไปแล้ว เมื่อคนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของสังขารย่อมสามารถทำความเข้าใจถึงกรรมที่ตนเองมีหรือตนเองในฐานะที่ยังมีชีวิตอยู่จะต้องไม่ประมาทในการกระทำ คือการลงมือทำความดี เพราะเมื่อตายไปแล้วก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะได้สร้างกรรมดีหรือบุญกุศลได้เลยจะต้องรอจากผู้อื่นทำให้นั้น หลักคำสอนเรื่องกรรมจึงมีอยู่ในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

๓.๒.๒ หลักความสามัคคี

สำหรับหลักธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคีตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นก็คือ หลักของการสร้างความเข้าใจความร่วมมือกัน ความสามัคคีตามหลักของพระพุทธศาสนาโดยนัยแห่งความหมายก็คือ การที่ทุกคนมีจิตใจเป็นหนึ่งเดียว หรือมีความคิดเห็นที่โน้มนำไปสู่จุดหมายเดียวกัน โดยหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สนับสนุนให้เกิดความสามัคคีนั้นก็ได้แก่หลักหลักอปริหานิยธรรม เพราะเป็นธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม” โดยพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่เจ้าลิจฉวีมี ๗ ข้อ คือ

- (๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ประชุมกันบ่อย ๆ
- (๒) เมื่อจะประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรจะช่วยกัน
- (๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ ไม่ลบหลู่สิ่งที่ยังบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรมที่วางไว้

^{๔๙} อัง. ปญจก - ฉก.ก. (ไทย)๓๖/๓๓๔ /๗๗๑.

(๔) สักการะ เคารพ นับถือผู้ใหญ่ในชุมชน และพร้อมที่จะรับฟังข้อเสนอแนะจากท่านเหล่านั้น

(๕) ไม่ข่มเหง ไม่ฉุฉุคร่าขึ้นใจกุลสตรี หรือกุลกุมารี

(๖) สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ทั้งในเมือง และนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป

(๗) จัดการ รักษา ค้ำครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า “ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มี พึงมาสู่แว่นแคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก”

จากหลักการทั้ง ๗ ข้อนั้น พระพุทธองค์ทรงย้ำว่า “ตราบใดที่เจ้าลิจฉวีดำรงตนอยู่ในอุปนิยานีธรรม ตราบนั้น เจ้าลิจฉวีจะพบบทความเจริญแต่ประการเดียวเท่านั้นโดยไม่พบคำว่าเสื่อม”

ในการประกอบพิธีกรรมหรือการจัดงานบุญแจกข้าวชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายก็เช่นเดียวกันหากไม่มีหลักแห่งความสามัคคีดังที่ได้กล่าวมาแล้วก็จะไม่สามารถที่จะดำเนินการจัดงานให้ประสบความสำเร็จได้เลย การที่คนเราจะสมัคคีกันได้จะต้องประชุมปรึกษาหารือกันบ่อยๆ ซึ่งในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นก็มีหลักการหนึ่งที่จะต้องทำก็คือการประชุมปรึกษาหารือกันในการจัดเตรียมงานการเชิญแขกการเตรียมสิ่งของที่จะนำมาใช้ในพิธีกรรมนั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนหรือในหมู่บ้านเป็นหลัก หากไร้เสียซึ่งการพูดคุยหรือการประชุมกันงานการที่จะทำก็จะไม่สำเร็จ

๓.๒.๓ หลักทศ ๖

ในประเพณีบุญแจกข้าวพบว่ามียุทธธรรมสำคัญคือหลักทศ ๖ อันเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงการรวมกลุ่มของมนุษย์ที่อยู่ภายใต้กฎระเบียบตามธรรมชาติ และกฎระเบียบที่มนุษย์บัญญัติขึ้น เพื่อให้การปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันเป็นไปอย่างเรียบร้อยดีงาม ไม่มีปัญหา ซึ่งกฎระเบียบที่ว่านี้ก็ครอบคลุมถึงครอบครัวด้วย ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มนุษย์จะต้องปฏิสัมพันธ์ด้วยในฐานะทิศต่างๆ ดังความปรากฏในสังคาลสูตร เมื่อสังคาลกามาณพไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่ พระพุทธองค์ตรัสชี้แจงว่า ทิศในพระพุทธศาสนา คือ บุคคลและกลุ่มคนที่เราต้องมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ซึ่งในพระไตรปิฎกได้จัดปฏิสัมพันธ์ของบุคคลเป็นคู่ๆ ไว้ ๖ คู่ สภาวะจะเปลี่ยนไปตามบทบาทหน้าที่ที่ตนเกี่ยวข้อง ถ้าบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับพ่อแม่ ก็จะเป็นบุตรถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับครู ก็จะเป็นศิษย์ ถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับลูกจ้าง ก็จะเป็นนายจ้าง ถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ก็จะเป็นเพื่อนชายถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับหญิงในฐานะสามี ก็จะเป็นสามี ถ้ามองกลับกันก็จะกลายเป็นสิ่งตรงข้าม ในพระไตรปิฎกได้จัดบุคคลตามทิศไว้ ๖ ประการ ดังนี้

- ๑) บิดามารดา เป็นทิศตะวันออก (ปริมทิศ ทิศเบื้องหน้า)
- ๒) ครู อาจารย์ เป็นทิศใต้ (ทักษิณทิศ ทิศเบื้องขวา)
- ๓) ภรรยา เป็นทิศตะวันตก (ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง)
- ๔) มิตรสหาย เป็นทิศเหนือ (อุดรทิศ ทิศเบื้องซ้าย)
- ๕) คนรับใช้ และลูกจ้าง เป็นทิศเบื้องล่าง (เหมภูมิทิศ ทิศเบื้องล่าง)
- ๖) สมณพราหมณ์ พระสงฆ์ สามเณร เป็นทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน)

ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก.หน้าที่พ่อแม่ คือ พึงอนุเคราะห์บุตรธิดาตามหลักปฏิบัติในฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือนทิศเบื้องหน้า ดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สินสมบัติให้เมื่อถึงโอกาส^{๕๐}

ข.หน้าที่ของลูก หลักปฏิบัติสำหรับบุตรที่พึงปฏิบัติต่อมารดาบิดา ผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ดังนี้

- (๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- (๒) ช่วยทำงานของท่าน
- (๓) ดำรงวงศ์สกุล
- (๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- (๕) เมื่อท่านล่วงไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน บุตร^{๕๑}

การทำบุญแจกข้าวนั้นก็คือทำบุญให้กับผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วบางทีก็เป็นพ่อแม่ หรือบางทีก็เป็นลูก เมื่อใครคนใดคนหนึ่งเสียชีวิตไปก็จะต้องมีการทำบุญอุทิศไปให้การทำบุญแจกข้าวนี้เองที่ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ตามหลักทิศ ๖ ที่เป็นหลักปฏิบัติที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย)๑๑/๑๔๘/๒๐๒.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต),พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม(กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๐) หน้า ๔๗.

๓.๒.๔ พลี ๕ และ โภคอาทียะ

สำหรับงานทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย นั้นมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ก็คือหลักการจัดแบ่งงบประมาณในการดำเนินการเพื่อให้ถูกต้องและเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตไม่เดือดร้อนหรือไม่ก่อให้เกิดความยากลำบากกับชีวิต โดยหลักการจัดทรัพย์นี้มีอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) หลักพลี ๕ ประการ และ (๒) หลักโภคอาทียะ โดยหลักพลี ๕ ประการนั้นก็คือการจัดแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน คือ ๒ ส่วน นำไปพัฒนาการงานให้เจริญรุ่งเรือง อีก ๑ ส่วน ใช้จ่ายในความเป็นอยู่และเลี้ยงดูบุคคลที่ควรเลี้ยงได้แก่ เลี้ยงตนเอง บิดา มารดา บุตรภรรยา คนในปกครอง มิตรสหาย ญาติ แขนง เสียภาษี และบูชาเทวดา และอีก ๑ ส่วน (ส่วนที่ ๔) เก็บออมสำรองไว้ โดยออมในระบบเงินออมในรูประบบทรัพย์สิน และออมในรูปบุญด้วยการทำบุญแก่ พระสมณะ สมณเณร เณร ซี พราหมณ์ ผู้ยากไร้ และสาธารณกุศล ต่างๆ

เมื่อจัดสรรทรัพย์ พัฒนางานที่ควรพัฒนาบำรุงในสิ่งที่ควรบำรุงและออมในสิ่งที่ควนอนุมโดยชอบแล้วอย่างนี้ ชื่อว่า จัดสรรการใช้จ่ายโดยโดยธรรม ก็ทุกคนที่มีส่วนที่ได้รับการบำรุงอยู่นี้ ย่อมควรมีหน้าที่เกื้อกูลแก่กันโดยธรรม เพื่อรักษาระบบครอบครัว และระบบองค์กรให้มั่นคงสถาพรสืบไป

ส่วนหลักโภคอาทียะ เป็นหลักธรรมสำหรับการใช้จ่ายทรัพย์ บุคคลพึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหารักษาและครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์เป็นส่วนๆ ดังนี้

๑.เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒.บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓.ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย

๔.ทำพลี คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ

(๒) อติถิพลี ต้อนรับแขก

(๓) ปุพพเปตพลี ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

(๔) ราชพลี บำรุงราชการด้วยเสียภาษีอากร เป็นต้น

(๕) เทวตาพลี ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศให้สิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

(๖) อุปถัมภ์และบำรุงพระสงฆ์และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ^{๕๒}

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคทรัพย์จะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่าได้

^{๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๖) หน้า ๕๙-๖๐.

ใช้โภคทรัพย์นั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโศกะเพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่เดือดร้อน ในใจทั้งสองกรณี การใช้จ่ายในหลักการมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่ายให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์อะไรบ้าง ผู้ใดมีความสามารถก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีกตามหลักสังคหวัตถุ เป็นต้น

จากการพิจารณาประเพณีการทำบุญของชาวพุทธหนองคายจะพบว่าหลักคำสอนเรื่องพลี ๕ และโศกะอาทียะ นี้จัดว่าเห็นหลักธรรมที่สามารถนำมาใช้หรือ นำมาเป็นกรอบในการดำเนินการจัดงานได้และจะทำให้ผลการดำเนินการนั้นไม่ก่อให้เกิดความเสียหายคือไม่เป็นการทำงานแบบฟุ่มเฟือย เพราะมีกรอบการจัดการงบประมาณไว้พอเหมาะสมกับฐานะและตำแหน่งของผู้ที่เป็นเจ้าภาพหรือญาติๆของผู้ที่จากไป ส่วนไหนที่จะนำมาใช้จ่ายอย่างไรก็สามารถที่จะกำหนดกรอบในการใช้จ่ายได้อย่างพอดีทำให้ไม่เดือดร้อนแก่ผู้ทำหน้าที่

๓.๒.๕ หลักคำสอนเรื่อง กตัญญูทเวที

จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าการประกอบพิธีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นมีหลักธรรม เรื่องกตัญญูทเวทีปรากฏอยู่ ซึ่งตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น คำว่ากตัญญูทเวทีเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคัมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่านี้ อีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดาเป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย^{๕๓}

โดยคำว่าความกตัญญูนี้มีความหมายดังนี้ ในคัมภีร์อรรถกถา ปรมัตถโชติกา ได้แสดงถึง ความหมายของความกตัญญูไว้ว่า ความรู้จักอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำมาแล้วไม่ว่ามากหรือน้อย โดยการระลึกถึงเนื่อง ๆ ชื่อว่า กตัญญูตา^{๕๔}

^{๕๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^{๕๔}พ.ช.อ. (ไทย) ๑/๒๐๒.

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า รู้อุปการะที่ท่านทำ ให้, (ผู้)รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวที และได้ให้ความหมายของคำว่า กตเวที ว่า (ผู้)สนองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู^{๕๕}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มี อยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทีตา (กตเวที) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวที กตัญญูกตเวทีตา หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ ด้วยความสงบสุข^{๕๖}

เมื่อกล่าวโดยสรุป ความกตัญญู เป็นการกระทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่า เป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี ๒ จำพวก^{๕๗} ได้แก่ (๑) บุพพกา ริ ผู้ทำอุปการะก่อน (๒) กตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ซึ่งบุพพการีบุคคล กับ กตัญญูกตเวทีบุคคล คือบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะมีผู้ทำอุปการะก่อน^{๕๘} จึงมีผู้รู้อุปการะที่ท่าน ทำแล้วและตอบแทน^{๕๙} และเป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะว่าหมู่มสัตว์ส่วนใหญ่ถูกอวิชชาครอบงำ ยาก ที่จะมองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้^{๖๐}

ในการประกอบพิธีกรรมการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น มี ขั้นตอนหรือเนื้อหาของการประกอบพิธีกรรมที่เนื้อหาของคำสอนเรื่องความกตัญญูอยู่ ซึ่งพอที่จะ สามารถนำมาพิจารณาได้ดังนี้

ในแง่ของจุดประสงค์ของงานการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมือง หนองคาย นั้นถือว่าเป็นงานที่เกิดมาจากความกตัญญูเป็นพื้น กล่าวคือผู้ที่เป็นเจ้าภาพนั้นย่อมเป็นผู้ที่ มีความเกี่ยวข้องกับผู้ตายโดยตรง ในฐานะใดฐานะหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นลูก เมีย พ่อแม่หรือญาติพี่น้อง

^{๕๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๕๖}พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^{๕๗}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๕๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๙.

^{๕๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๖๐}พระสิริมังคลาจารย์ มงคลทีปนี แปลภาค ๒ (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๓) หน้า ๗๖.

เพราะความคิดถึงสิ่งที่เขาได้ทำคุณความดีกับเรามาก่อนจึงได้คิดถึงอุปการะนั้นจึงได้มาทำบุญแจกข้าว หรือบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ผู้ที่จากไปนั้น ดังนั้น งานบุญแจกข้าวมันจึงเป็นงานที่เกิดมาจาก “ความกตัญญูต่อบุคคลที่เป็นหลัก

๓.๒.๖ หลักคำสอนเรื่อง บุญกิริยาวัตถุ

สำหรับการทำบุญแจกข้าวหรือทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปถึงผู้ที่จะจากโลกนี้ไปแล้วของ ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ ประการหนึ่งนั่นก็คือหลักคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง หลักคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องเหตุเกิดของบุญว่ามาจากสาเหตุสำคัญอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ทานมัย คือบุญเกิดเพราะการให้ทาน คำว่า ทาน หมายถึง การเสียสละสิ่งของต่าง ๆ ของตน หรือให้ความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลกเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็จะสามารถนำมาเป็น อุบายวิธีการแก้ปัญหาความโลภในสังคมปัจจุบันได้ตามความเหมาะสม ทานตามความหมาย คือ ทาน หมายถึง เจตนาเป็นเครื่องให้ ได้แก่ การให้ปัจจัย ๔ มีข้าว น้ำ ที่อยู่อาศัย และยารักษา โรคเป็นต้น หรือทาน หมายถึง การตัด หมายความว่าตัดความตระหนี่ ชำระความตระหนี่ออกจาก ขันธสันดานของตน ตัดความโลภ ชำระความโลภออกจากสันดานของตน^{๖๑} “ทาน กำจัดความ ตระหนี่เหนียวแน่นที่นอนจมอยู่ อันเป็นอาสวะชนิดหนึ่ง”^{๖๒} “ทานกำจัดความโลภได้”^{๖๓} ซึ่งทานนั้น มีลักษณะของ การให้ ที่ประพจน์ปฏิบัติกันมี ๔ อย่าง คือ (๑) การให้เพื่อชำระกิเลส คือ ความ ตระหนี่ในใจของผู้ให้ เรียกว่า บริจาคทาน การให้ด้วยการเสียสละเพื่อกำจัดความขุ่นมัวแห่งจิตโดย ไม่คำนึงถึงผู้รับว่าจะเป็นคนใดก็ตาม (๒) การให้เพื่อตอบแทนคุณความดี เรียกว่า ปฏิภาณทาน หมายถึง การให้เพื่อตอบแทนหรือบูชาคุณความดีแก่ผู้ที่มีคุณธรรมสูงกว่า เช่น การให้สิ่งของแก่บิดามารดา ครูอาจารย์และบุคคลต่าง ๆ เป็นต้น (๓) การให้เพื่อสงเคราะห์ เรียกว่า สังคหทาน หมายถึง การ ให้เพื่อผูกมิตร ยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ในกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กับตน โดยมุ่งที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ ผู้รับเป็นสำคัญ (๔) การให้เพื่ออนุเคราะห์ เรียกว่า อนุคหทาน หมายถึง การให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูลแก่คนยากจนด้วยจิตเมตตาสงสารไม่ว่าคนนั้นจะเป็นใคร^{๖๔} และการให้หรือทานในพุทธศาสนา

^{๖๑} พระสิริมังคลาจารย์ มงคลทีปนี แปลภาค ๒, หน้า ๗๖.

^{๖๒} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, “ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, พระราช วิทยานพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๑.

^{๖๓} พระพุทธดา ถาวโร, ชีวิตการทำงานหลักธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), ๒๕๓๗, หน้า ๑๐๕.

^{๖๔} พระมหาสุวิทย์ วิเศษโสโก, ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต, (กรุงเทพฯ : บริษัท ฟองทองเอ็น เตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑-๒๒.

แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ (๑) อามิสทาน หมายถึง การให้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ และทรัพย์สินเงินทองภายนอกทั้งสิ่งที่เป็นที่รักมาก เช่น อวัยวะเลือด ดวงตาเป็นต้นเป็นทาน(๒)ธรรมทาน หมายถึง การให้ในส่วนของจิตใจ^{๖๕} เช่น การให้ธรรมะ การให้ความถูกต้องดีงาม แนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ (สพทาน ฌมมทาน ฌินาติ) การให้ธรรมะขณะการให้ทั้งปวง^{๖๖}(๓) อภัยทาน หมายถึง การยกเว้นการประทุษร้ายเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีชีวิตอยู่ ร่วมกันโดยไม่มีเวร ไม่มีภัยต่อกัน มีจิตคิดเมตตาในคนและสัตว์ หากผิดพลาดก็ไม่ถือโทษ โกรธตอบ^{๖๗}

โดยอามิสทานแบ่งตามทายก คือ ผู้ให้มีประเภท ๓ ดังนี้ (๑) ทานทาส หมายถึง การที่บุคคลให้ของที่ตนไม่บริโภคใช้สอยเอง เช่น เมื่อได้สิ่งของที่ประณีตก็ใช้เอง เมื่อจะให้ก็ให้สิ่งของที่ไม่ประณีต (๒) ทานสหาย หมายถึง บุคคลให้ของที่เสมอกันกับที่ตนบริโภคใช้สอย ตนใช้บริโภคใช้สอยของอย่างไร ถึงคราวจะให้ผู้อื่นก็ให้ของอย่างนั้น (๓) ทานสามี หมายถึง บุคคลให้ของที่ดีประณีตกว่าของที่ตนบริโภคใช้สอย โดยเลือกเอาสิ่งของที่ดีที่สุดให้ไป^{๖๘} การให้ดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าตรัสอานิสงส์ไว้ ดังปรากฏอยู่ในกนิยสูตรสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ความว่า

บุคคลให้ข้าว	ชื่อว่า ให้กำลัง
ให้ผ้า	ชื่อว่า ให้วรรณะ
ให้ยานพาหนะ	ชื่อว่า ให้ความสุข
ให้ประทับ	ชื่อว่า ให้จักขุ
ผู้ให้ที่พักอาศัย	ชื่อว่า ให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ^{๖๙}

อานิสงส์ดังกล่าวมานี้จะเกิดแก่ผู้บริจาคให้ด้วยใจที่เสียสละ ตัดความตระหนี่ความโลภ ในจิตใจของตนออกไปเห็นประโยชน์ยิ่งใหญ่แล้วจึงเกิดการบริจาคขึ้น อานิสงส์ก็จะปรากฏมากเป็นธรรมดา ดังพุทธดำรัสว่า

ผู้ให้สิ่งที่ชอบใจ	ย่อมได้สิ่งที่ชอบใจ
สิ่งดีที่ท่านให้แล้ว	ย่อมได้สิ่งดีเช่นกัน
ผู้ให้สิ่งที่เลิศ	ได้สิ่งที่เลิศเช่นเดียวกัน

^{๖๕} อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

^{๖๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔. หมายถึง บุคคลจะให้หรือเสียสละประโยชน์สุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ผู้อื่น หรือส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรม จนรู้ว่าคุณประโยชน์ของการให้หรือการเสียสละคืออะไรเสียก่อนจึงจะให้ได้ หากไม่ได้ฟังธรรมการให้สิ่งของแก่ผู้อื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย.

^{๖๗} พุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/๖๑๘.

^{๖๘} พระมหาสุวิทย์ วิบุลย์โก, ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต, หน้า ๒๔.

^{๖๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

ให้สิ่งที่ประเสริฐ ก็ย่อมได้สิ่งนั้นแล^{๗๐}

ถ้ามุ่งถึงเจตนา การบริจาทานจะสัมฤทธิ์ผลแก่ผู้ให้ต้องประกอบด้วยเจตนา ๓ วาระดัง พระพุทธดำรัสที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต ความว่า ก่อนให้จิตใจเบิกบาน กำลังให้ทำให้ผ่องใส ครั้นให้แล้ว ชื่นอกชื่นใจใน ทานที่ได้เสียสละไปแล้วนี้แลเป็นความถึงพร้อมแห่งการบริจาทที่ให้ผลสมบูรณ์^{๗๑} จะเห็นว่า “ผู้บริจาทานย่อมได้รับอานิสงส์ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่นที่ได้รับทานการบริจาทของเราไปเป็นความสุขทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับทั้ง ๒ ฝ่าย”^{๗๒} ทั้งเป็นการบรรเทาความโลภความตระหนี่ออกจากใจของผู้ให้ด้วย

ส่วนธรรมทาน หมายถึง การให้ธรรมเป็นทานหรือการแสดงธรรมหรือหลักการดำรงชีวิตหรือการแก้ไขปัญหาให้กับผู้ที่ต้องการได้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตถือว่าเป็นธรรมทาน และอภัยทานนั้น หมายถึงการให้ทานด้วยการให้อภัย คือไม่ถือโทษโกรธ หรือการผูกโกรธต่อคนที่โกรธ หรือเป็นเจ้ากรรมนายเวรของตนหรือคนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง เป็นต้น เรียกว่าอภัยทาน “อภัยทาน” เป็นคำในภาษาบาลี ประกอบขึ้นจาก อ+ภัย+ทาน หมายถึง การให้ความไม่มีภัย หรือปลอดภัย^{๗๓} ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ก็ได้ให้ความหมาย “อภัยทาน” ว่า การให้ความไม่มีภัย^{๗๔} เช่นเดียวกัน คำว่าอภัยทาน เป็นการให้ที่เป็นมหาทาน คือ เป็นทานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอภิสันทุตตังนิกายทั้งหลาย ทาน ๕ ประการ นี้ เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่าล้ำเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้างในปัจจุบัน ไม่ถูกลบล้างในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน^{๗๕}

จากความหมายของทานตามที่กล่าวมาแล้วนั้นย่อมบ่งชี้อยู่ในตัวเองว่า ทานทำหน้าที่ในเวลาเดียวกัน ได้แก่ (๑) สงเคราะห์ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่แจกจ่ายสิ่งของให้แก่ผู้อื่นบ้าง (อามิสทาน) (๒) ประพฤติปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยเจตนาอันงดงามเป็นแบบอย่างที่ดีบ้าง (ธรรมทาน) (๓) การให้ความปลอดภัย ให้ความไม่มีภัยแก่ตนและผู้อื่น ไม่ถือโทษโกรธเคืองในการล่วงละเมิดของผู้อื่น(อภัยทาน)

^{๗๐} อก.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒.

^{๗๑} อก.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๔๘๖.

^{๗๒} แม่ชีดวงพร คำหอมกุล, “การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในอัมมปฏฐกถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๑.

^{๗๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘๐.

^{๗๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๓๑.

^{๗๕} อก. อญฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๓๐๐-๓๐๑.

การให้อภัยเป็นการให้ที่ไม่ต้องลงทุนอะไรเลยเป็นการให้ที่ง่าย แต่คนเราทำได้ยากเพราะมีกิเลสอยู่ในใจ ต้องอาศัยการฝึกธรรม จึงจะเห็นคุณประโยชน์ของการให้อภัยแล้วจะให้อภัยได้ง่าย ดังมีข้อความปรากฏในอรรถกถาขุททกนิกายจริยาปิฎกว่า “ทานเป็นปฏิกัมมต่อโลกะ”^{๗๖} “ทานมีการบริจาคเป็นลักษณะ มีการกำจัดโลภะความอยากได้เป็นรส”^{๗๗}

๒. สีสัมย หมายถึงบุญเกิดขึ้นมาจากการรักษาศีล ซึ่งคำว่า ศีล หมายถึง เจตนาเป็นเครื่องเว้น “ได้แก่เว้นจากการคิดล่วงละเมิด คำว่าละเมิดในแง่หนึ่ง คือ ละเมิดระเบียบ ละเมิดกฎเกณฑ์ บทบัญญัติ ละเมิดวินัยที่วางกันไว้ อีกแง่หนึ่งก็คือละเมิดต่อผู้อื่น มองอีกด้านหนึ่ง ศีลอยู่ที่ความสำรวมระวัง กล่าวคือ การสำรวมระวังคอยปิดกั้นหลักเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นได้นั่นเอง”^{๗๘} “และถ้ามองให้ลึกที่สุดสภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิดไม่คิดจะเบียดเบียนใครนั้นแหละเป็นคือตัวศีล”^{๗๙} ซึ่งการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของหมู่ชน การจัดการสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลการดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น ศีลขั้นพื้นฐานหรือระดับเบื้องต้นที่สุด ก็คือ “การไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกายหรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุมศีลของตน ศีลขั้นต้นนี้เรียกว่า ศีล ๕ หรือ สิกขาบท ๕”^{๘๐} ดังมีข้อความว่า “คนมีศีลไม่ถือเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่นแม้แต่เส้นหญ้า เป็นผู้ไม่โลภ”^{๘๑}

ซึ่งเราจะพบว่าการรักษาศีลนั้นย่อมก่อให้เกิดความสุขหรือบุญขึ้นมาได้เนื่องจากผู้มีศีลไม่ว่าจะเป็นศีล ๕ ,๘,๑๐,๒๒๗ ก็ตามล้วนเป็นผู้ที่มีพื้นฐานของจิตใจในการเคารพสิทธิทั้งทางกาย วาจา และจิตใจต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น ผู้ที่มีศีลจึงเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดสุขหรือบุญให้กับทั้งตนเองและผู้อื่นได้

๓. ภาวนามัย หมายถึง บุญจะสำเร็จหรือเกิดขึ้นได้ด้วยการเจริญสติภาวนา หรือการฝึกอบรมจิตใจให้เป็นผู้ที่มีจิตใจมั่นคงเข้มแข็ง ซึ่งคำว่า “ภาวนา” ซึ่งเป็นคำบาลีเป็นกิริยาศัพท์ ที่มาจากคำว่า ภาเวติ ซึ่งตรงกับคำว่า วาทุเตติ หรือ คำว่า วัฒนา เป็นความหมายที่ใช้เรียก คำว่า ภาวนา เฉพาะคำว่า ภาวนา แปลว่า การเจริญ^{๘๒} หมายถึง การทำให้มีขึ้น , เป็นขึ้น, การฝึกอบรมทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น การบำเพ็ญ ต่อมานิยมใช้คำว่า “พัฒนา” ซึ่งเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย แต่เดิมใช้คำว่า

^{๗๖} ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/๖๑๖.

^{๗๗} ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/๕๗๘.

^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับขยายความ, (กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖๗.

^{๗๙} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๐/๖๐.

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๕.

^{๘๑} ขุ.จู.อ. (ไทย) ๙/๓/๕๘๙.

^{๘๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พัฒนาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๔), หน้า ๙.

เจริญ พระพุทธศาสนาใช้คำว่า เจริญ เป็นการใช้ฝึกอบรม เช่น เจริญสมถ เจริญวิปัสสนา แต่เดิมนั้น พระพุทธศาสนาใช้คำว่า ภาวนา คือ สมถภาวนา ฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ วิปัสสนาภาวนา ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง เมื่อกล่าวถึงคำว่า พัฒนา ก็คือ กล่าวถึงความเจริญ เป็นคำเรียกให้เข้าใจง่าย ^{๘๓}

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า การภาวนาย่อมก่อให้เกิดบุญโดยเฉพาะบุญจะเป็นบุญที่เกิดขึ้นกับตนเอง และผู้อื่นด้วยพลังของจิตที่เข้มแข็งในการแผ่เมตตาจิตไปให้ทั้งกับตนเองและผู้อื่น ดังนั้น การภาวนาจึงก่อให้เกิดบุญ

ในหลักของบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ ประการนั้นก็เป็นหลักธรรมประการหนึ่งที่มีอยู่ในเนื้อหาของการทำบุญแจกข้าวก็คือ การทำบุญนี้มีวัตถุประสงค์หลัก (๑) เพื่อการรักษาศีล โดยการรักษาศีล นั้นมิได้เฉพาะคนที่เป็นเจ้าภาพเท่านั้นแต่ยังหมายถึงญาติพี่น้องแขกที่มาในงานทั้งหมดในงานก็สามารถที่จะได้มีโอกาสรับศีลอย่างน้อยๆ ก็ศีล ๕ เป็นพื้นฐานเพื่อการทำความดีในโอกาสต่อไป (๒) เพื่อให้ทาน ก็ดังที่ได้อธิบายมาทั้งหมดว่าการทำบุญแจกข้าวนี้ก็มุ่งที่จะก่อให้เกิดการทำบุญทำทานทั้งทานเพื่อพระสงฆ์และทานเพื่อผู้ตาย เช่น การทำปราสาทผึ้งเป็นต้นซึ่งพระองค์ท่านก็ไม่ได้ใช้ตัวเรือนปราสาทนั้นสักเท่าไร แต่เจ้าภาพมุ่งที่จะทำถวายเพื่อเป็นอุบายว่าได้ถวายที่อยู่ให้กับผู้เป็นญาติที่ได้จากไปแล้วถ้าเขาไม่มีที่อยู่ก็จะได้อยู่ เป็นความห่วงใยที่ผู้ที่มีชีวิตมุ่งจะทำเพื่อคนที่ตนรัก (๓) เพื่อการเจริญภาวนา ในที่นี้ภาวนาหมายถึงการลงมือทำด้วยความตั้งใจ ตั้งใจ จะเป็นการทำบุญแจกข้าวที่จัดทำขึ้นมาไม่ได้เป็นแค่บุญแจกข้าวที่สักว่าแต่ทำส่งๆไป แต่เป็นการทำด้วยความเต็มใจ และตั้งใจทำเพื่อหวังผลคือบุญที่ผู้จากไปจะได้รับอย่างเต็มที่ดังนั้นการทำบุญแจกข้าวนี้จึงเป็นงานที่เกิดมาจากบุญเป็นงานบุญที่เพียบพร้อมไปด้วยบุญทั้ง ๓ ประการดังกล่าวมาแล้วนั้น

๓.๒.๗ หลักคำสอนเรื่องอิทธิบาท ๔

เมื่อพิจารณาภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดโพธิ์ชัย(พระอารามหลวง) อ.เมือง จ.หนองคายนั้นก็จะพบว่ามีเนื้อหาของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่อง อิทธิบาท แทรกอยู่หลายภาพ โดยคำว่าอิทธิบาท ๔ นั้นหมายถึง ธรรมที่นำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จผลที่มุ่งหมายมี ๔ ประการ คือ

(๑) ฉันทะ ความพอใจ ต้องการที่จะกระทำ ใฝ่ใจรักจะกระทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะกระทำให้ได้ผลยิ่งขึ้นไป

(๒) วิริยะ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

^{๘๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต),หลักแม่บทของการพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐-๑๕.

(๓) จิตตะ มีความคิด ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่กระทำและกระทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิต ผักไผ่ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

(๔) วิมังสา มีความคิดไตร่ตรอง ทดลอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่กระทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

๘๔

ในเรื่องของอิทธิบาท ๔ นี้ถือว่าเป็นเรื่องที่พบมากในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญแจกข้าว

๓.๒.๘ หลักคำสอนเรื่อง “ทาน”

สำหรับคำว่า ทาน นั้นหมายถึง การให้หรือสิ่งของที่ให้^{๘๕} ในพระไตรปิฎกนั้นระบุว่าทานให้ ทานย่อมมีเป้าหมายหรือจุดประสงค์ของการให้ ซึ่งการให้ทานนั้นมีปรากฏให้เห็นในพระสูตรต่างๆ หลายนพระสูตรและ แม้แต่ในมังคลัตถทีปนี ได้กล่าวถึงจุดประสงค์การให้ทานไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ให้เพื่ออนุเคราะห์ คือ การช่วยเหลือสงเคราะห์คนยากไร้ด้วยความสงสารมีจิตเมตตา ไม่หวังผลตอบแทนจากสิ่งที่ตนให้ไป เพราะคิดว่า ผู้ที่มีความเดือดร้อน ตกยากลำบากเมื่อได้รับการช่วยเหลือ จะส่งผลให้เขามีจิตใจและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒. ให้เพื่อบูชาคุณได้แก่ถวายทานในพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา และ พระสงฆ์สาวก เพราะเป็นผู้มีพระคุณแก่ชาวโลก^{๘๖}

นอกจากนั้น การให้ทานนั้นยังมีลักษณะของการให้ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๕ ประการด้วยกัน คือ ทานด้วยศรัทธา ทานโดยเคารพ ทานตามกาลอันควร ทานด้วยจิตอนุเคราะห์ ทานไม่กระทบตนและผู้อื่น^{๘๗} ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ให้ทานด้วยศรัทธา คือ การให้ด้วยเชื่อว่าผลของการให้ทานนั้นมีประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่น ผู้ให้มีใจดี เบิกบานและอิ่มใจเมื่อให้ทานแล้ว นอกจากนี้ มีความเชื่อว่าผลของการคิดดี พูดดี และ ทำดี ย่อมมีผลตอบแทนแก่บุคคลผู้ทำต้องติดสอยห้อยตามผู้ทำไปเหมือนเงาตามตัว

๒. ให้ทานโดยเคารพ คือ ให้ด้วยการนอบน้อมอ่อนละมุนละม่อม ให้ด้วยวาจาไพเราะ อ่อนหวาน และให้ด้วยน้ำใจอ่อนน้อม

^{๘๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^{๘๕} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๓๒,๓๑๓/๕๑,๒๙๕.

^{๘๖} พระสิริมังคลาจารย์, มังคลัตถทีปนี แปล เล่มที่๓, พิมพ์ครั้งที่๑๘,(กรุงเทพมหานคร :มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗. , ปิ่น มุกกัณท์, มงคลชีวิต,(กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๕),หน้า ๒๑๑.

^{๘๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๑๔๘ / ๒๔๔.

๓. ให้ทานตามกาล คือ ให้ในกาลอันสมควร เช่น ถวายผ้าอาบน้ำฝนในฤดูการเข้าพรรษาหรือ เวลาออกพรรษาทวายผ้าจำนำพรรษา ตลอดทั้งถวายภัตตาหารเช้าเพลเป็นต้น

๔. ให้ด้วยจิตอนุเคราะห์ คือ ให้เกื้อหนุนโอบอ้อมอารีเมตตา และให้อุดหนุนเอื้อเพื่อช่วยเหลือด้วยกรุณา ท่านแสดงผลของการให้ทานตามกาล และการให้ด้วยจิตอนุเคราะห์ว่า จะเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมาก มีเครื่องใช้สอยเหลือเฟือและมีความประสงค์เต็มเปี่ยม

๕. ให้ทานไม่กระทบกระทั่งตนและคนอื่น คือ ให้ตามกำลังของตนที่มีอยู่และไม่ต้องรบกวนของคนอื่นมาให้ทาน ท่านแสดงผลของการให้ทานข้อนี้ว่าจะเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมาก และมีโภคทรัพย์ปราศจากภัย^{๘๘}

นอกจากนี้พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงสัพบุริสถานสูตร ๘ ประการ ดังนี้

๑. สัตบุรุษย่อมให้ของที่สะอาด
๒. สัตบุรุษย่อมให้ของที่ประณีต
๓. สัตบุรุษย่อมให้ของตามกาล
๔. สัตบุรุษย่อมให้ของที่สมควร
๕. สัตบุรุษย่อมเลือกให้
๖. สัตบุรุษย่อมให้เป็นนิตย์
๗. สัตบุรุษกำลังให้ก็ทำจิตให้ผ่องใส
๘. สัตบุรุษครั้นให้แล้วก็ดีใจ^{๘๙}

นอกจากนั้น ทานยังสามารถแบ่งตามสิ่งที่ให้ ทาน มี ๒ ประเภท คือ

๑. อามิสทาน หรือวัตถุทาน ได้แก่ การให้วัตถุสิ่งของต่างๆ สรุปรวมเป็นปัจจัย ๔ เป็นกุศลเจตนาที่เกิดขึ้นด้วยความรัก^{๙๐}

๒. ธรรมทาน ได้แก่ การให้ธรรมเป็นทาน^{๙๑} คำว่า “ธรรมทาน” ได้แก่ การให้ธรรมเป็นทาน คือ แนะนำสั่งสอนให้ผู้อื่นตั้งอยู่ในธรรมหรือกล่าวธรรม^{๙๒} ให้ความรู้ ความถูกต้องดีงาม คำสอนมุ่งเน้นให้นำไปปฏิบัติในทางที่ถูกต้อง หรือแบ่งตามลักษณะของการให้เป็น ๒ ประเภท คือ

^{๘๘} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน และคณะ, **หลักการดำรงชีวิตในสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), ๒๕๓๓.

^{๘๙} อัง.อุทฺตม.(ไทย)๒๓/๓๗/๒๕๖-๒๕๗.

^{๙๐} อัง. ทุก.(ไทย) ๒๐ / ๑๔๒ / ๑๑๙.

^{๙๑} อัง. ทุก.(ไทย) ๒๐ / ๑๔๒ / ๑๒๐.อร่าม อินพุ่ม, **มงคลชีวิต ๓๘ ประการ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เพชรกะรัต, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๒

^{๙๒} พระราชสุธีโสภณ โสภณจิตโต, **อุทยานบุญ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ภูมิมอร์นิ่ง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๓, สุเมธ ภิภุช, **มงคลธรรมนำชีวิต, แสงเดือนอีสาน**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๑ (ธันวาคม ๒๕๔๗): หน้า ๕๗-๕๘

๑. สังฆทาน คือการให้แก่สงฆ์หมู่ใหญ่หรือให้เพื่อส่วนรวม คือ การให้โดยไม่จำเพาะเจาะจงในบุคคล^{๙๓}

๒. ปาฏิบุคลิกทาน ให้เจาะจงแก่บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในทักษิณาวีรังกสูตร ถึงการให้เจาะจงในบุคคล^{๙๔}

ในทางพระพุทธศาสนานี้ผู้ให้และผู้รับทาน พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้คือ พุทธบริษัท ๔ ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ซึ่งมีหน้าที่บำรุงอุปฐา

๑ ผู้ให้ทาน ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ทายก (ผู้ให้ชาย) ทายิกา (ผู้ให้หญิง)^{๙๕} คุณสมบัติของทายก คือ ก่อนให้ก็มีใจดี ขณะให้ก็มีจิตใจเลื่อมใส เมื่อให้แล้วก็มีใจชื่นบาน มีความยำเกรงในผู้รับ และอุปฐากบำรุง

๒ ผู้รับทาน ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ปฎิคาหก (ผู้รับ) จะเป็นบุคคลดีมาก ดิฉันยหรือเลวอะไรก็ตาม ทานนั้นมันก็ต่างๆ กัน^{๙๖} มิ่งค ๓ คือ เป็นผู้ปราศจากราคะเป็นผู้ปราศจากโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือเป็นพระอริยบุคคล เมื่อผู้ให้ผู้รับมีคุณสมบัติดังกล่าวย่อมได้รับผลบุญคือความสุข

อานิสงส์หรือผลต่างๆของการให้ทานที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระสูตรตันตปิฎกหลายพระสูตรว่า การให้ทานนั้นเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับช่วยส่งเสริมความร่วมมือกันทางสังคม เป็นการเชื่อมช่องว่างทางสังคม และทางเศรษฐกิจ สร้างความรักใคร่ในหมู่คณะให้เกิดความสามัคคี ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ดังพระดำรัสว่า “ถ้าบุคคลตั้งความปรารถนาที่จะไปเกิดในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งหลังจากให้ทาน คือข้าว น้ำ ผ้า ยานดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป แก่สมณะหรือพราหมณ์เขาจะบรรลุถึงความปรารถนานั้นได้ ถ้าเขาเป็นผู้มีศีล มิใช่เป็นผู้ทุศีล”^{๙๗} และทรงเน้นให้เห็นความสำคัญของผู้ให้ที่เป็นทานบดี ก็พึงได้รับการอนุเคราะห์ จากพระอริยบุคคลให้สมกับคุณความดีของตนที่ตนได้บำเพ็ญมา ดังพระพุทธดำรัสว่า ทานบดี ย่อมได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากพระอรหันต์ และอานิสงส์ที่พึงได้รับอื่นๆ รวม ๗ ประการ คือ

๑. พระอรหันต์พึงอนุเคราะห์ทานบดี

๒. พึงเข้าไปหาทานบดี

๓. พึงรับไทยทานของทานบดี

^{๙๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๐/๔๒๙

^{๙๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๙/๔๒๗.

^{๙๕} พระธรรมปิฎก.(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๙๔.

^{๙๖} พุทธศาสนิกขุ, ทาน ศีล ภาวนา, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า ๑๙.

^{๙๗} อัง. อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๒๙๒.

๔. พึงแสดงธรรมแก่ทานบดี
๕. กิตติศัพท์ทานบดีพึงจรไป
๖. ทานบดีเข้าไปยังสังคมใดๆ พึงเป็นผู้แก่ล้า ไม่เก้อเขิน
๗. คนมีศรัทธาเป็นทานบดี ยินดีให้ทานบดี ยินดีให้ทานสม่ำเสมอ หลังจากตายแล้ว พึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๙๘}

นอกจากที่กล่าวมาแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอานิสงส์ของทานในระดับพื้นฐานไว้อีก ๕ ประการ คือ

๑. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก
๒. สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน
๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมจรไป
๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่ท้อใจจากธรรมของคฤหัสถ์
๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๙๙}

การให้ทาน ผู้ให้และผู้รับ ย่อมได้รับอานิสงส์ทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่สูญหายไปไหน สมดังพุทธภาษิตว่า “ ทายกผู้ให้โภชนะชื่อว่าให้ฐานะ ๕ ประการแก่ปฏิกาคห คือ

๑. ให้อายุ
๒. ให้วรรณะ (ผิวพรรณ)
๓. ให้สุขะ (ความสุข)
๔. ให้พละ (กำลัง)
๕. ปฏิภาณ ให้ปัญญา

ครั้นให้สิ่งเหล่านี้แก่ผู้อื่นแล้ว ตนเองก็เป็นผู้พึงได้รับอายุ วรรณะ สุขะ พละและปฏิภาณเช่นเดียวกัน”^{๑๐๐} พระดำรัสนี้ ชี้ให้เห็นลักษณะของกฎแห่งกรรมที่ว่า “ บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้ผลชั่ว”^{๑๐๑}

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้อธิบายถึงการให้ทานว่ามีอานิสงส์มากและให้คุณค่ากับผู้ที่มีความเสียสละให้ปันสิ่งของเป็นทานแก่ผู้มีศีล และเมื่อผู้ใดได้ให้ทานแก่ผู้มีศีลผู้นั้นย่อมได้รับประโยชน์หรือบุญนานัปการ

^{๙๘} อก. อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๕๗/๑๐๙-๑๑๑.

^{๙๙} อก. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๑๐๐} อก. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๕๘.

^{๑๐๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔ .

๓.๒.๙ หลักคำสอนเรื่อง ศรัทธา

สำหรับคำความศรัทธานั้น หมายถึง ความเชื่อ ซึ่งในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ศรัทธา หมายถึงความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ๔ อย่างคือ

(๑) กัมมสัทธา หมายถึงเชื่อกรรม,เชื่อกฎแห่งกรรม,เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือเชื่อว่าเมื่อทำอะไรมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม

(๒) วิปากสัทธา หมายถึงเชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ

(๓) กัมมัสสกตาสัทธา หมายถึงเชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน , เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรม จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

(๔) ตถาคตโพธิสัทธา หมายถึงมั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ^{๑๐๒}

ส่วนหลักศรัทธาที่อยู่นอกเหนือจาก ๔ อย่างนี้ ถือเป็นความเชื่อเฉพาะบุคคล ที่ทำให้บุคคลไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะการเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจดลบันดาล ไสยศาสตร์ มีลักษณะที่ร่วมกันคือ^{๑๐๓}

(๑) ใช้ศรัทธา เอาความเชื่อเป็นหลัก คือ ไม่เกิดจากการรู้ความจริง (๒) เมื่อเป็นความเชื่อ ก็ต้องพึ่งอาศัยสิ่งที่อยู่นอกตัว คือขึ้นต่ออำนาจดลบันดาล รออำนาจนอกตัว ต้องอาศัยสิ่งภายนอกมาช่วย(๓) สิ่งอื่นภายนอกนั้นมาทำให้เราโดยเราไม่ต้องทำอะไร และเราทำอะไรไม่ได้ เหตุทั้ง ๓ อย่างดังกล่าวนี้ จะทำให้เกิดกำลังใจ เกิดความอุ่นใจ ปลอดภัยใจ จึงเบาใจ แต่ก็ทำให้เราไม่ดิ้นรนขวนขวาย

อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับคนทั่วไป ที่จะเข้าสู่สมาธิปฏิบัติทางจิตเป็นธรรมสำคัญที่จำเป็นต้องเน้นให้มาก ว่าจะต้องเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักที่จะเป็นสัมมาทิฐิในที่นี้ จึงขอสรุปคุณสมบัติและการทำหน้าที่ของศรัทธาที่จะต้องสัมพันธ์กับปัญญา ไว้เป็นส่วนเฉพาะอีกครั้งหนึ่ง ว่า

๑. ศรัทธาต้องประกอบด้วยปัญญา และนำไปสู่ปัญญา

๒. ศรัทธาเกื้อหนุนและนำไปสู่ปัญญา โดย (ก) ช่วยให้ปัญญาได้จุดเริ่มต้น เช่น ได้ฟังเรื่องหรือบุคคลใด แสดงสาระ มีเหตุผล นำเชื่อถือหรือนำเลื่อมใส เห็นว่าจะนำไปสู่ความจริงได้ จึงเริ่มศึกษาค้นคว้าจากจุดหรือแหล่งนั้น (ข) ช่วยให้ปัญญามีเป้าหมายและทิศทาง เมื่อเกิดศรัทธาเป็นคำว่า จะได้ความจริงแล้ว ก็มุ่งหน้าไปทางนั้น เจาะลึกไปในเรื่องนั้น ไม่พรา ไม่จับจด (ค) ช่วยให้ปัญญามี

^{๑๐๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า๑๖๔.

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ถ้อยคำพันวิฤต ต้องเลิกติดยไสยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า๑๓.

พลัง หรือช่วยให้การพัฒนาปัญญาก้าวหน้าไปอย่างเข้มแข็ง คือ เมื่อเกิดศรัทธามั่นใจว่าจะได้ความจริง ก็มีกำลังใจเพียรพยายามศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง วิริยะก็มาหนุน